لَبَّيْكَ اللّٰهُمَّ لَبَّيْكَ

رفيقُ الْمُعْتَمِرِين

عُمري جو طريقو ۽ دعائون

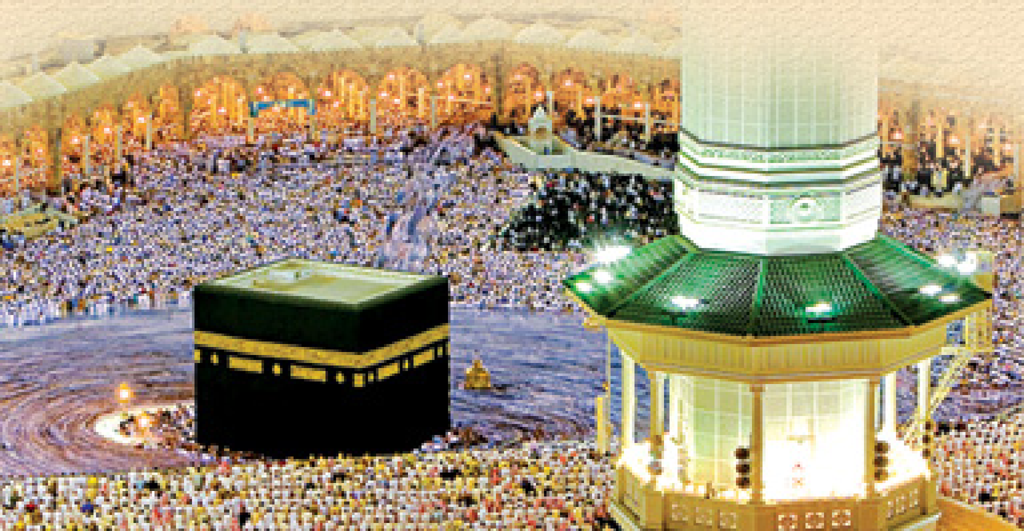

يادداشت

مطالعي جي دوران ضرورت مهل اندر لائن ڪري، اشارا لکي ڪري صفحو نمبر نوٽ فرمايو، اِنْ شَاءَالله عَزَّوَجَلَّ عِلم ۾ ترقي ٿيندي.

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعٰلَمِيْنَ وَ الصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ عَلٰى سَيِّدِ الْمُرْسَلِيْنَ اَمَّا بَعْدُ فَاَعُوْذُ بِاللّٰهِ مِنَ الشَّيْطٰنِ الرَّجِيْمِ ط بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ ط

كتاب جو نالو : رَفِيقُ المعتمرين

مؤلّف : شيخ طريقت، اميرِ اهلسنت، بانيءِ دعوت اسلامي، حضرت علامه مولانا ابو بلال محمد الياس عطار قادري رضوي دامت برکاتهم العاليه

ڇپائي جي تاريخ : ربيع الاول 1434، جنوري 2013

ڇاپيندڙ : مكتبة المدينه عالمي مدني مركز فيضانِ مدينه بابُ المدينه كراچي

مكتبة المدينه جون مختلف برانچون

مكتبة المدينه: شهيد مسجد كارادر بابالمدينه كراچي 021-32203311

مكتبة المدينه: داتا دربار لاهور 042-37311679

مكتبة المدينه: فيضان مدينه آفندي ٽاؤن حيدرآباد 022-2620122

مكتبة المدينه: فيضان مدينه العطار ٽاؤن ميرپورخاص 023-3514672

مكتبة المدينه: فيضان مدينه ماركيٽ روڊ دادو 025-4611541

مكتبة المدينه: فيضان مدينه سکر 071-5619195

مكتبة المدينه: ڇكرا بازار نوابشاه 024-4362145

مكتبة المدينه: رابعه شاپنگ سينٽر فاروق نگر لاڙكانه 074-4054191

مكتبة المدينه: عطار آباد (جيكب آباد) 027-2710635

مدني التجا: ڪنهن کي به هي ڪتاب ڇاپڻ جي اجازت ناهي-

لَبَّیْکَ اَللّٰھُمَّ لَبَّیْکَ

رَفِيقُ الْمُعْتَمِرِين

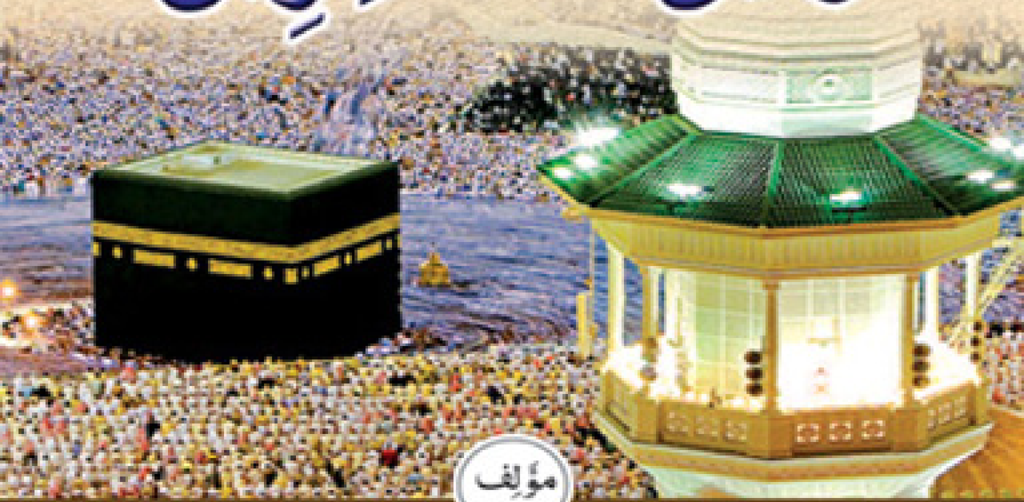

مؤلف

شيخ طريقت، امير اهلسنّت، باني دعوت اسلامي، حضرت علامه

دامت برکاتھم العالیه

مولانا ابو بلال محمد الياس عطار قادري رضوي

مجلسِ تراجِم

هن ڪتاب جو آسان سنڌي زبان ۾ ترجمو ڪرڻ جي وس آهر ڪوشش ڪئي آهي. جيڪڏهن ترجمي يا ڪمپوزنگ ۾ ڪٿي ڪا ڪمي بيشي نظر اچي ته مجلس تراجم کي آگاهه ڪري ثواب جا حقدار ٿيو.

رابطي جي لاءِ: مڪتب مجلس تراجم (دعوت اسلامي)

عالمي مدني مرڪز فيضان مدينه محله سوداگران

پراڻي سبزي منڊي باب المدينه ڪراچي

فون نمبر: 021-34921389-90-91

E-mail: majlistarajim@dawateislami.net

فهرست

عنوان	صفحو
رفيق المعتمرين	
عُمري واري جي لاءِ 52 نيتون	1
مديني جو سفر مبارڪ هجي	11
درود شريف جي فضيلت	15
عمري جي تياري ڪيو	15
اِحرام ٻڌڻ جو طريقو	15
اسلامي ڀينرن جو اِحرام	16
اِحرام جا نفل	17
عمري جي نيّت	17
لَبّيڪ	18
معنيٰ تي نظر رکندي لَبّيڪ پڙهو	19
لبّيڪ چوڻ کان پوءِ جي هڪ سنت	19
لَبّيڪ جا 9 مَدني گل	20
نيّت جي باري ۾ ضروري هدايت	21
اِحرام جي معنيٰ	22
اِحرام ۾ هي ڳالهيون حرام آهن	22
اِحرام ۾ هي ڳالهيون مڪروهه آهن	24
هي ڳالهيون احرام ۾ جائز آهن	25
مرد ۽ عورت جي احرام ۾ فرق	27
احرام جا 9 مفيد احتياط	29
احرام جي باري ۾ ضروري تنبيهه	31
حَرم جي وضاحت	32
مڪي پاڪ جي حاضري	33
اِعتِڪاف جي نيّت ڪري وٺو	34
ڪعبي شريف تي پهرين نظر	34
سڀ کان افضل دعا	35
طواف ۾ دُعا جي لاءِ بيهڻ منع آهي	36
عُمري جو طريقو	36
طواف جو طريقو	36
پهرئين چڪر جي دعا	41
ٻئي چڪر جي دعا	44
ٽئين چڪر جي دعا	45
چوٿين چڪر جي دعا	47
پنجين چڪر جي دعا	49
ڇهين چڪر جي دعا	50
ستين چڪر جي دعا	52
مقامِ ابراهيم	53
طواف جي نماز	54
مقامِ ابراهيم جي دعا	55
مقام ابراهيم تي نماز پڙهڻ	56
هاڻي مُلتَزَم تي اچو	57
مقامِ مُلتَزَم تي پڙهڻ واري دعا	58
هڪ اهم مسئلو	59
هاڻي زَم زَم تي اچو!	59
آبِ زَمزَم پيئڻ ڪانپوءِ هيءَ دعا پڙهو	60
آبِ زَم زَم پيئڻ وقت دعا جو طريقو	61
گهڻو ٿڌو پاڻي نہ پيئو	61
نظر تيز ٿيندي آهي	62
صَفا ۽ مَروَه جي سَعي	62
صفا تي عوام جا مختلف انداز	64
ڪوه صفا جي دعا	64
سعي جي نيت	69
صفا / مَروَه کان لهڻ جي دعا	69
ساون ميلن جي وچ ۾ پڙهڻ جي دعا	71
سعي جي دوران هڪ ضروري احتياط	72
سَعي جي نماز مُستَحب آهي	72
حلق يا تَقصِير	72
تَقصِير جي وضاحت	73

عنوان	صفحو
اسلامي ڀينرن جي تقصير	73
جتين جي باري ۾ ضروري مسئلو	74
ڀين جا جوتا ناجائز استعمال ڪيا تہ	74
اسلامي ڀينرن جي لاءِ مدني گل	75
طواف ۾ ست ڳالهيون حرام آهن	75
طواف جا يارهن مَڪروهہ	76
طوافءِسعي ۾هي ست ڪم جائز آهن	77
سَعي جا 10 مڪروهہ	78
سَعي جا چار مختلف مدني گل	78
اسلامي ڀينرن جي لاءِ خاص تاڪيد	79
مديني جي حاضري	80
شوق وڌائڻ جو طريقو	80
مدينو ڪيتري دير ۾ ايندو!	80
ڀيرين آگهاڙي رهڻ جو قرآني دليل	82
حاضريءَ جي تياري ڪريو	83
سُبۡحٰنَ اللّٰه! سبز گنبذ اچي ويو	83
تي سگهي باب البَقِيع کان حاضر ٿيو	84
شُڪراني جي نماز	86
سونهري جارين جي سامهون مُواجَهہ شريف جي حاضري	87
بارگاهہ رسالت ۾ سلام عرض ڪريو	88
صديق اڪبر جي خدمت ۾ سلام	89
فاروق اعظم جي خدمت ۾ سلام	90
پيهر شيخين جي بارگاهہ ۾ سلام	91
هي دعائون گهرو	91
بارگاهہ رسالت ۾حاضري جا 12 مدني گل	92
جاري مبارڪجيسامهون پڙهڻلاءِ وِرد	94
دعا جي لاءِ جاري مبارڪ کي پٺي نہ ڏيو	94
پنجاهہ هزار اِعتِڪاف برابر ثواب	95

عنوان	صفحو
روزانو پنج حجن جو ثواب	95
سلام زباني ئي عرض ڪريو	96
پوڙهيءَ کي ديدار ٿي ويو	96
اَلِانتِظارُ اَلِانتِظارُ	98
هڪ ميمڻ حاجي کي ديدار ٿي ويو	98
گهٽين ۾ ٿُڪ نہ اڇلايو	99
جنّتُ البَقِيع	99
اهلِ بقيع کي سلام عرض ڪريو	100
دلين تي خنجر وهي ويندا آهن	101
اَلوَداعِي حاضري	101
اَلوَداع تاجدارِ مدينه	103
مڪي پاڪ جون زيارتون	105
سرورِ عالم جي ولادت گاهہ	105
جبلِ ابو قُبَيس	105
خديجةُ الڪبريٰ جو مبارڪ گهر	107
جبلِ ثَور جي غار	107
غارِ حِرا	108
دارِ اَرقَم	109
محلہ مَسفلہ	109
جنتُ المَعليٰ	110
مسجدِ جن	111
مسجد الرّايہ	111
مسجدِ خيف	111
مسجدِ جِعِرّانہ	112
حضرت مَيمونہ جي مزار	113
مسجدحرام۾نمازمصطفيٰ جا 11 مقام	114
مديني منور جون زيارتون	116
روضةُ الجنة	116
مسجدِ قُبا	116

عنوان	صفحو	عنوان	صفحو
عمري جو ثواب	117	اِحرام ۾ اَمرَد سان هٿ ملايو ۽ ...؟	132
سيدُنا حمزه جو مزار	117	زال مڙس جو هٿ ۾ هٿ وجهي هلڻ	132
شُهداءِ اُحُد کي سلام جي فضيلت	118	ننهن ڪٽڻ جي باري ۾ سوال ۽ جواب	133
سيدنا حمزه جي خدمت ۾ سلام	118	وار ڪُوڙڻ بابت سوال جواب	134
شُهداءِ اُحُد کي مجموعي سلام	119	خوشبو جي باري ۾ سوال ۽ جواب	137
زيارت گاهن تي پهچڻ جا ٻ طريقا	120	اِحرام ۾ خوشبودار صابڻ جو استعمال	144
جرم ۽ ان جا ڪفارا	121	مُحرِم ۽ گلاب جي گلن جا هار	145
دَم وغيره جي وصف	121	سبيل ڪپڙن وغيره متعلق سوال جواب	149
دم وغيره ۾ رعايت	121	اِحرام ۾ ٽشو پيپر جو استعمال	151
دم، صدقي ۽ روزي جا ضروري مسئلا	122	حلق ۽ تقصير جي باري ۾ سوال جواب	155
الله عَزَّوَجَلَّ کان ڊڄو	123	مختلف سوال ۽ جواب	157
طواف جي باري ۾ مختلف سوال جواب	124	13 تي سج لهڻ کانپوءِ احرام ٻڌڻ؟	158
اِستِلام حَجَر ۾ هٿ ڪيسيتائين کڻون؟	124	عرب شريف ۾ ڪم ڪرڻ وارن لاءِ	162
طَواف ۾ ڦيرن جي ڳڻپ ياد نه رهي ته؟	125	احرام نه ٻڌڻو هجي ته حيلو	163
طواف جي دوران وضو ٽٽي وڃي ته ڇا ڪري؟	125	عمري يا حج جي لاءِ سوال ڪرڻ؟	164
قَطري جي مريض جي طواف جو اهم مسئلو	126	ننهن ڪٽڻ جي باري ۾ سوال ۽ جواب	133
عورت ماهواري جي ڏينهن ۾ نفلي طواف ڪيو ته؟	127	عمري جي ويزا تي حج جي لاءِ ترسڻ ڪيئن آهي؟	165
مسجِد الحرام جي پهرين يا ٻي منزل تي طواف جو مسئلو	128	غير قانوني ترسڻ واري جي نماز جو اهم مسئلو	166
دَورانِ طَواف بُلند آواز سان مُناجات پڙهڻ ڪيئن؟	129	حرم ۾ ڪبوترن، تِڏِين کي آڏائڻ، ستائڻ	167
اِضطِباع ۽ رَمل جي باري ۾ سوال جواب	129	حرم جا وڻ وغيره ڪٽڻ	172
چُمي وغيره جي باري ۾ سوال جواب	130	ميقات مان بغير احرام جي گذرڻ جي باري ۾ سوال جواب	174

هر صبح اها نيت ڪريو ته

اڄ جو ڏينهن اک، ڪن، زبان ۽ هر عضوي کي گناهن ۽ فضول ڪمن کان بچائيندي، نيڪين ۾ گذاريندس.

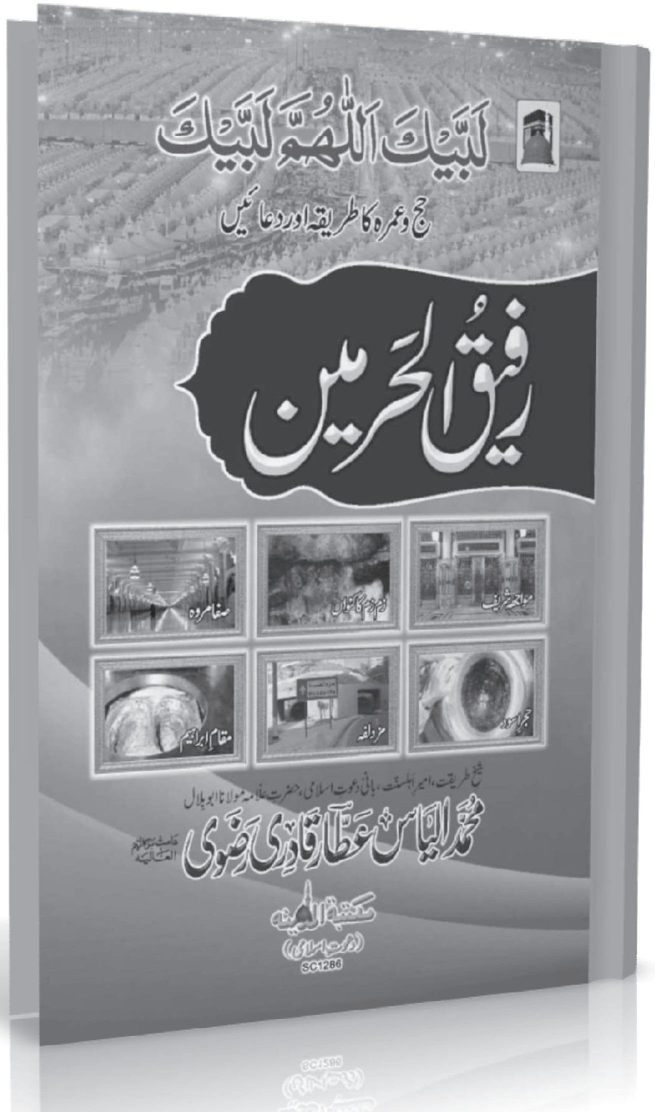

لَبَّیْکَ اَللّٰھُمَّ لَبَّیْک
حج وعمرہ کا طریقہ اور دعائیں
رفیق الحرمین
مواجہہ شریف
زم زم کا کنواں
صفا مروہ
حجرِ اسود
مزدلفہ
مقامِ ابراہیم
شیخ طریقت، امیر اہلسنت، بانی دعوت اسلامی، حضرت علامہ مولانا ابوبلال
محمد الیاس عطار قادری رضوی
دامت برکاتہم العالیہ
مکتبۃ المدینہ
(دعوت اسلامی)
SC1286

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعٰلَمِیْنَ وَالصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ عَلٰی سَیِّدِ الْمُرْسَلِیْنَ
اَمَّا بَعْدُ فَاَعُوْذُ بِاللّٰهِ مِنَ الشَّیْطٰنِ الرَّجِیْمِ ؕ بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ ؕ

عُمري ڪرڻ واري جي لاءِ 52 نيتون

(روايتن، حڪايتن ۽ مدني گلن تي مشتمل)

(حج ۽ عُمري ڪرڻ وارا اِنهن مان موقعي جي مناسبت سان أهي نيتون ڪن جن تي عمل ڪرڻ جو واقعي ذهن هجي)

﴿1﴾ صرف رضاءِ الٰهي عَزَّوَجَلَّ حاصل ڪرڻ جي لاءِ عمرو ڪندس (قبوليت جي لاءِ اِخلاص شرط آهي ۽ اِخلاص حاصل ڪرڻ لاءِ اها ڳالهه نهايت مددگار آهي جو رياڪاري ۽ شهرت جا سڀ اسباب ڇڏي ڏنا وڃن) ﴿2﴾ حضور اڪرم صَلَّى اللّٰهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم جن جي پيروي ۾ عمرو ڪندس ﴿3﴾ ماءُ پيءُ جي رضامندي حاصل ڪندس. (زال مُڙس کي راضي ڪري، قرضدار جيڪو هِينئر قرض ادا نٿو ڪري سگهي ته اُن (يعني جنهن کان قرض ڪنيو آهي) کان به اجازت وٺي. (ملخص از بهار شريعت ج 1 ص 1051) ﴿4﴾ حلال مال مان عمرو ڪندس ﴿5﴾ وڃڻ وقت گهر وارن، رشتيدارن ۽ دوستن کان قصور معاف ڪرائيندس، اُنهن کان دعا ڪرائيندس. (ٻين کان دعا ڪرائڻ سان برڪت حاصل ٿيندي آهي، پنهنجي حق ۾ ٻين جي دعا قبول ٿيڻ جي وڌيڪ اُميد هوندي آهي. دعوت اسلامي جي اشاعتي اداري مڪتبة المدينه جي شايع ٿيل 326 صفحن تي مشتمل ڪتاب ”فضائلِ دعا“ صفحي 111 تي منقول

آهي: حضرت موسيٰ عَلَيهِ الصَّلٰوةُ وَالسَّلام کي خطاب ٿيو: اي موسيٰ! مون کان اُن مُنهن سان دعا گُهر جنهن سان تو گناهہ نہ ڪيو هجي. عرض ڪيائين: الٰهي! اُهو مُنهن ڪِٿان آڻيان؟ (هتي اَنبياءَ عليهمُ الصَّلٰوةُ والسَّلام جي عاجزي آهي نہ تہ اُهي يقيناً هر گناهہ کان معصوم آهن) حڪم ٿيو: ٻين کان دعا ڪراءِ جو اُنهن جي مُنهن سان تو گناهہ نہ ڪيو آهي. (ملخص از مثنوي مولانا روم دفتر سوم ص 31) **﴿6﴾** ضرورت کان وڌيڪ اخراجات (يعني خرچ پکو) رکي ساٿين تي خرچ ۽ فقيرن تي تَصَدُّق (يعني خيرات) ڪري ثواب ڪمائيندس **﴿7﴾** زبان ۽ اک وغيره جي حفاظت ڪندس. (نصيحتن جا مدني گل صفحي 29 ۽ 30 تي آهي: (1) (حديث شريف آهي: اللّٰه عَزَّوَجَلَّ فرمائي ٿو) اي اِبنِ آدم! تنهنجو دين اُن وقت تائين صحيح نٿو ٿي سگهي جيستائين تنهنجي زبان سِڌي نہ ٿئي ۽ تنهنجي زبان تيستائين سِڌي نٿي ٿي سگهي جيستائين تون پنهنجي ربّ عَزَّوَجَلَّ کان حياء نہ ڪرين (2) جنهن منهنجي حرام ڪيل شين کان پنهنجي اکين کي جهڪائي ورتو (يعني انهن کي ڏسڻ کان بچيو) مان اُن کي جهنّم کان امان (يعني پناهہ) عطا ڪندس) **﴿8﴾** سفر جي دوران ذِڪر ۽ درود سان دل وِندرائيندس. (انهيءَ سبب فرشتو گڏ رهندو! گاني باجي ۽ لغويات (يعني واهيات ڳالهين يا ڪمن) جو سلسلو رکيو تہ شيطان گڏ رهندو) **﴿9﴾** پنهنجي لاءِ ۽ سيني مسلمانن جي لاءِ دعا ڪندو رهندس. (مسافر جي دعا قبول ٿيندي آهي. ”فضائلِ دعا“ صفحي 220 تي آهي: مسلمان، مسلمان جي لاءِ ان جي پر پُٺ (يعني غير

موجودگي ۾) (جيڪا) دعا گهري (اُها قبول ٿيندي آهي) حديث شريف ۾ آهي: اِها (يعني غير موجودگي واري) دعا تمام جلدي قبول ٿيندي آهي. ملائڪ چوندا آهن: ان جي حق ۾ تنهنجي دعا قبول ٿئي ۽ توکي بہ اهڙي ئي نعمت ملي) **﴿10﴾** سيني سان سُني گفتگو ڪندس، ۽ حيثيت مطابق مسلمانن کي کاڌو کارائيندس **﴿11﴾** پريشانيون ايندين تہ صبر ڪندس **﴿12﴾** پنهنجي ساٿين سان حُسنِ اخلاق جو مظاهرو ڪندي اُنهن جي آرام وغيره جو خيال رکندس، ڪاوڙ کان بچندس، بيڪار ڳالهين ۾ ڪون پوندس، ماڻهن جون (اڻ وڻندڙ) ڳالهيون برداشت ڪندس **﴿13﴾** سيني خوش عقيده مسلمان عربن سان (اُهي چاهي ڪيتري ئي سختي ڪن، آئون) نرمي سان پيش ايندس. (بهار شريعت جلد 1 صفحو 1060 تي آهي: بدوين (يعني عرب جي ڳوناڻن) ۽ سيني عربن سان تمام نرمي سان پيش اچي، جيڪڏهن اهي سختي ڪن (تہ بہ) ادب سان تَحَمُّل (يعني برداشت) ڪان ڪم وٺي اِنهيءَ تي شفاعت نصيب ٿيڻ جو واعدو آهي. خاص ڪري حرم وارا، خاص ڪري مديني وارا . عرب وارن جي ڪمن تي اعتراض نہ ڪري، نہ دل ۾ ڪَدُورت (يعني ميرائي) آڻي، ان ۾ ٻنهي جهانن جي سعادت آهي) **﴿14﴾** رَش جي موقعي تي بہ ماڻهن کي اذِيت نہ پهچي ان جو خيال رکندس ۽ جيڪڏهن پاڻ کي ڪنهن کان تڪليف پهتي تہ صبر ڪندي معاف ڪندس. (حديث پاڪ ۾ آهي: جيڪو شخص پنهنجي ڪاوڙ کي روڪيندو الله عَزَّوَجَلَّ قيامت جي ڏينهن ان

ڪان پنھنجو عذاب روڪي ڇڏيندو. (شعب الايمان ج 6 ص 315 حديث 8311) **﴿15﴾** مسلمانن تي انفرادي ڪوشش ڪندي ”نيڪي جي دعوت“ ڏيئي ثواب ڪمائيندس **﴿16﴾** سفر جي سنّتن ۽ آداب جو حتي الامڪان خيال رکندس **﴿17﴾** اِحرام ۾ لَبَّيڪ جي خوب ڪثرت ڪندس (اسلامي ڀاءُ وڏي آواز سان چوي ۽ اسلامي ڀيڻ نندي آواز سان) **﴿18﴾** مسجِدَين ڪريمَين (بلڪ ھر جڳھ ھر مسجد) ۾ داخل ٿيڻ وقت پھرين ساڄو پير اندر رکندس ۽ مسجد ۾ داخل ٿيڻ جي دعا پڙھندس. اھڙي طرح نڪرڻ وقت ڪاٻو پير پھرين ڪيندس ۽ ٻاھر نڪرڻ جي دعا پڙھندس **﴿19﴾** جڏھن ڪنھن مسجد، خاص ڪري مسجدَين ڪريمَين ۾ داخلو نصيب ٿيو، نفلي اعتڪاف جي نيّت ڪري ثواب ڪمائيندس. (ياد رھي! مسجد ۾ ڪائڻ پيئڻ، آبِ زم زم پيئڻ، سحري ۽ اِفطار ڪرڻ ۽ سُمھڻ جائز نہ آھي، اِعتِڪاف جي نيّت ڪئي تہ ضمناً اِھي سڀ ڪم جائز ٿي ويندا) **﴿20﴾** ڪعبي شريف زَادَهَا اللهُ شَرَفاً وَّ تَعظِيماً تي پھرين نظر پوندي ئي درود شريف پڙھي دعا گُھرندس **﴿21﴾** طواف جي دوران ”مُستَجَاب“ تي (جتي دعا تي ستر ھزار ملائڪ اٰمين چوڻ جي لاءِ مقرر آھن اُتي) پنھنجي ۽ سڄي اُمت جي بخشش لاءِ دعا گھرندس **﴿22﴾** جڏھن بہ آبِ زم زم پيئندس، سنّت ادا ڪرڻ جي نيّت سان قبلي ڏانھن منھن ڪري، بيھي ڪري، بِسمِ الله پڙھي، چوسي چوسي، ٽِن ساھين ۾، پيٽ ڀري پيئندس، پوءِ دعا گھرندس ڇو تہ اھو قبوليت جو وقت آھي.

(فرمانِ مصطفيٰ صَلَّى اللهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم: اسان ۾ ۽ منافقن ۾ اهو فرق آهي جو اُهي زم زم پيٽ ڀري نٿا پيئن. (ابن ماجہ ج 3 ص 489 حديث 3061)

﴿23﴾ مُلتَزَم سان چنبڙڻ وقت اها نيّت ڪريو تہ محبت ۽ شوق وچان ڪعبي ۽ ڪعبي جي ربّ عَزَّوَجَلَّ جو قُرب حاصل ڪري رهيو آهيان ۽ ان جي تعلق سان برڪت ماڻي رهيو آهيان. (اُن وقت اِها اميد رکو تہ بدن جو هر اُهو حصو جيڪو ڪعبي شريف سان مَس (Touch) ٿيو آهي اِنْ شَآءَاللہ عَزَّوَجَلَّ جهنم کان آزاد ٿيندو)

﴿24﴾ ڪعبي جي غِلاف سان چنبڙندي هي نيّت ڪريو تہ مَغفِرت ۽ عافيت جي سوال ۾ اِصرار ڪري رهيو آهيان، جيئن ڪو ڏوهاري ان شخص جي ڪپڙن سان چنبڙي آزيون ڪندو آهي جنهن جو هو مجرم آهي ۽ خوب عاجزي ڪندو آهي تہ جيستائين پنهنجي ڏوھ جي معافي ۽ آئينده جي امن ۽ سلامتي جي ضمانت نہ ملندي دامن نہ ڇڏيندس. (ڪعبي جي غِلاف وغيره تي ماڻهو ڪافي خوشبو لڳائيندا آهن تنهن ڪري اِحرام جي حالت ۾ احتياط ڪريو) **﴿25﴾ جَمَرات جي رَمي ۾ حضرت سيّدنا ابراهيم خليل الله عَلٰي نَبِيِّنَا وَعَلَيْهِ الصَّلٰوۃُ وَالسَّلَام جي مشابهت** (يعني موافقت) **۽ سرڪار مدينہ صَلَّى اللهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم جي سنّت تي عمل، شيطان کي خوار ڪري ماري ڀڄائڻ ۽ نفس جي خواهشن کي رَجم** (يعني سنگسار) **ڪرڻ جي نيّت ڪريو.**

(حڪايت: **حضرت سيدنا جنيد بغدادي عَلَيْهِ رَحْمَةُ اللهِ الهادي جن هڪ حاجي کان پڇيو تہ تو رمي جي وقت نفساني خواهشن کي پٿريون هنيون**

يا نہ؟ اُن جواب ڏنو: نہ ۔ تہ فرمايائون: پوءِ تو رمي ئي ڪون ڪئي. (يعني رمي جو پورو حق ادا نہ ڪيو) (ملخص از ڪشف المحجوب ص 363) **﴿26﴾ طواف ۽ سعي ۾ ماڻهن کي ڌِڪا ڏيڻ ڪان بچندو رهندس.** (جاڻي واڻي ڪنهن کي اهڙي طرح ڌِڪا ڏيڻ جو ايذاءُ پهچي ٻانهي جي حق تلفي ۽ گناهہ آهي، توبهہ بہ ڪرڻي پوندي ۽ جنهن کي ايذاءُ پهچائي اُن ڪان معاف بہ ڪرائڻو پوندو . بزرگن ڪان منقول آهي: هڪ دانگ (يعني معمولي مقدار) جيترو، **الله تعالیٰ** جي ڪنهن ناپسنديده ڪم کي ڇڏي ڏيڻ، مون کي **پنج سؤ نفلي حج** ڪرڻ ڪان وڌيڪ پسنديده آهي. (جامع العلوم والحکم لابن رجب ص 125) **﴿27﴾ اهلسنّت جي عالمن ۽ مشائخن جي زيارت ۽ صحبت مان برڪت حاصل ڪندس، انهن ڪان پنهنجي لاءِ بي حساب مغفرت جي دعا ڪرائيندس ﴿28﴾ عبادتن جي ڪثرت ڪندس، خاص طور تي پنج وقت جون نمازون پابندي سان ادا ڪندس ﴿29﴾ گناهن ڪان هميشہ جي لاءِ توبهہ ڪريان ٿو ۽ صرف سُنّي صحبت ۾ رهندس ﴿30﴾ واپسي ڪان پوءِ گناهن جي ويجهو بہ نہ ويندس، نيڪين ۾ خوب اضافو ڪندس ۽ سنتن تي وڌيڪ عمل وڌائيندس ﴿31﴾ مڪي پاڪ ۽ مديني منور** زَادَهُمَا اللهُ شَرَفاً وَّتَعظِيمًا **جي يادگار برڪت وارين جڳهن جي زيارت ڪندس ﴿32﴾ سعادت سمجهندي ثواب جي نيّت سان مديني منور**زَادَهَا اللهُ شَرَفاً وَّتَعظِيمًا **جي زيارت ڪندس ﴿33﴾ سرڪارِ مدينہ** صَلَّی اللهُ تَعَالٰی عَلَيْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم **جي دربار عاليشان جي پهرين حاضري ڪان اڳ ۾ غسل ڪندس،**

نئون سفيد لباس، مٿي تي نئون سربند نئين ٽوپي ۽ ان تي نئون عمامو شريف ٻڌندس، سرمو ۽ عمده خوشبو لڳائيندس

﴿34﴾ الله عَزَّوَجَلَّ جي هِن فرمانِ عاليشان:

وَلَوْ اَنَّهُمْ اِذْ ظَّلَمُوْۤا اَنْفُسَهُمْ جَآءُوْكَ فَاسْتَغْفَرُوا اللّٰهَ وَاسْتَغْفَرَ لَهُمُ الرَّسُوْلُ لَوَجَدُوا اللّٰهَ تَوَّابًا رَّحِيْمًا ﴿۶۴﴾ (پ 5 النساء 64)

ترجمو ڪنزالايمان: ۽ جيڪڏهن اهي پنهنجي پاڻ تي ظلم ڪن تہ اي محبوب تنهنجي بارگاهہ ۾ حاضر ٿين پوءِ الله کان معافي گهرن ۽ رسول انهن جي شفاعت فرمائي تہ ضرور الله کي گهڻو توبهہ قبول ڪندڙ مهربان لهندا) تي عمل ڪندي مديني جي شهنشاه صَلَّى اللهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم جن جي بارگاهِ بيڪس پناه ۾ حاضري ڏيندس **﴿35﴾** جيڪڏهن وس ۾ هوندو تہ پنهنجي محسن ۽ غمگسار آقا صَلَّى اللهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم جن جي بارگاهِ بيڪس پناه ۾ اهڙي طرح حاضر ٿيندس جهڙي طرح هڪ ڀڳل غلام پنهنجي آقا جي بارگاه ۾ ڏڪندي ڪنبدي، لُڙڪ وهائيندي حاضر ٿيندو آهي. (حڪايت: سيّدنا امام مالڪ عَلَيْهِ رَحْمَةُ اللهِ الْخَالِق جڏهن مديني جي تاجدار صَلَّى اللهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم جن جو تذڪرو ڪندا هئا تہ سندن رنگ بدلجي ويندو هو ۽ جُهڪي ويندا هئا. حڪايت: حضرت سيدنا امام مالڪ عَلَيْهِ رَحْمَةُ اللهِ الْخَالِق کان ڪنهن حضرت سيدنا ايوب سختِياني قُدِّسَ سِرُّهُ الرَّبَّانِي جي باري ۾ پڇيو تہ فرمايائون: آئون جن حضرات کان روايت ڪريان ٿو اِهي اُنهن سيني کان افضل آهن، مون کين ٻہ ڀيرا حج جي سفر ۾ ڏٺو تہ جڏهن اُنهن جي سامهون نبيءِ ڪريم، رؤف رّحيم عَلَيْهِ اَفْضَلُ الصَّلٰوةُ وَالتَّسلِيم جو مبارڪ تذڪرو ٿيندو هو تہ اُهي ايترو روئيندا هئا جو مون کي انهن تي رحم اچڻ لڳندو هو. مون انهن ۾ جڏهن تعظيمِ مصطفيٰ

۽ عشقِ حبيبِ خدا جو اِهو عالم ڏٺو تہ متاثر ٿي ڪري انهن ڪان حديثون روايت ڪرڻ شروع ڪيون. (الشفاء ج 2 ص 41، 42) **﴿36﴾ مدني تاجدار** صَلَّى اللهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم **جن جي شاهي دربار ۾ ادب ۽ احترام، ذوق ۽ شوق سان گڏ درد ڀري مُعْتَدِل** (يعني وچٿري) **آواز ۾ سلام عرض ڪندس ﴿37﴾ حڪم قرآني:**

يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا لَا تَرْفَعُوْٓا اَصْوَاتَكُمْ فَوْقَ صَوْتِ النَّبِيِّ وَلَا تَجْهَرُوْا لَهٗ بِالْقَوْلِ كَجَهْرِ بَعْضِكُمْ لِبَعْضٍ اَنْ تَحْبَطَ اَعْمَالُكُمْ وَاَنْتُمْ لَا تَشْعُرُوْنَ ۝۲

(پ 26 الحجرات 2) **(اي ايمان وارؤ! پنهنجو آواز مٿي نہ ڪريو ۽ هن (غيب جون خبرون ٻڌائيندڙ) نبي جي آواز کان ۽ ان جي بارگاهہ ۾ رڙ ڪري نہ ڳالهايو جيئن پاڻ ۾ هڪ ٻئي جي سامهون رڙ ڪندا آهيو، متان توهان جا عمل ڇٽ ٿي وڃن ۽ توهان کي خبر نہ هجي) تي عمل ڪندي پنهنجي آواز کي نئين ۽ ٿورو هلڪو رکندس ﴿38﴾ اَسْئَلُكَ الشَّفَاعَةَ يَا رَسُوْلَ الله** (يعني يا رسول الله صَلَّى اللهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم! آئون اوهان جي شفاعت جو سوالي آهيان) **هي دعا بار بار پڙهي شفاعت جي خيرات گهرندس ﴿39﴾ شيخَين ڪَرِيمَين** رَضِيَ اللهُ تَعَالٰى عَنْهُمَا **جن جي عظمت وارين بارگاهن ۾ بہ سلام عرض ڪندس ﴿40﴾ حاضري جي وقت هيڏانهن هوڏانهن ڏسڻ ۽ سنهري ڄارين جي اندر جهاتيون پائڻ کان بچندس ﴿41﴾ جن ماڻهن سلام پيش ڪرڻ جو چيو هو اُنهن جو سلام بارگاهِ شاهِ اَنام** صَلَّى اللهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم **۾ عرض ڪندس ﴿42﴾ سنهري ڄارين جي طرف پُٺ نہ ڪندس ﴿43﴾ جنّتُ البَقِيع ۾ دفن ٿيل بزرگن جي خدمتن ۾ سلام عرض ڪندس ﴿44﴾ حضرت سيدنا حمزه** رَضِيَ اللهُ تَعَالٰى عَنْهُ **۽ شُهداءِ اُحُد جي مزارن جي زيارت ڪندس، دعا ۽ اِيصالِ ثواب**

ڪندس، اُحُد جبل جو ديدار ڪندس ﴿45﴾ مسجدِ قُبا شريف ۾ حاضري ڏيندس ﴿46﴾ مديني منور زَادَهَا اللهُ شَرَفاً وَّ تَعظِيماً جي در ۽ ديوار، پَٽَن ۽ ميوَن، گُلن ۽ ڪَندَن، پٿر ۽ خاڪ ۽ اُتي جي هر شيءِ جو خوب اَدب و اِحترام ڪندس. (حڪايت: حضرت سيّدنا امام مالڪ عَلَيهِ رَحمَةُ اللهِ الخَالِق جن مديني جي مٽي جي تعظيم خاطر ڪڏهن بہ مديني پاڪ زَادَهَا اللهُ شَرَفاً وَّ تَعظِيماً ۾ قضاءِ حاجت نہ ڪئي، بلڪ هميشہ حرم ڪان باهر تشريف ڪٺي ويندا هئا، البت بيماري جي حالت ۾ مجبوري جي ڪري معذور هئا. (بستان المحدثين ص 19)) ﴿47﴾ مديني شريف زَادَهَا اللهُ شَرَفاً وَّ تَعظِيماً جي ڪنهن بہ شيء مان عيب نہ ڪڍندس. (حڪايت: مديني منور زَادَهَا اللهُ شَرَفاً وَّ تَعظِيماً ۾ هڪ شخص هر وقت روئندو ۽ معافي گهرندو رهندو هو، جڏهن ان جو سبب پڇيو ويو تہ چيائين: مون هڪ ڏينهن مديني پاڪ زَادَهَا اللهُ شَرَفاً وَّ تَعظِيماً جي دهي شريف کي ڳٽو ۽ خراب چئي ڇڏيو، اِهو چوندي ئي منهنجي نسبت گسجي ويئي ۽ مون تي عِتاب ٿيو (يعني دڙڪو ڏنو ويو) تہ ”او ديارِ محبوب جي دهي کي خراب چوڻ وارا! محبت جي نگاهہ سان ڏِس! محبوب جي گهٽي جي هر هر شيء عمده آهي.“ (ماخوذ از بهار مثنوي ص 128) حڪايت: حضرت سيدنا امام مالڪ عَلَيهِ رَحمَةُ اللهِ الخَالِق جي سامهون ڪنهن هي چئي ڇڏيو تہ ”مديني جي مٽي خراب آهي“ اِهو ٻُڌي ڪري پاڻ رَحمَةُ اللهِ تَعَالٰی عَلَيه جن فتويٰ ڏني تہ هِن گستاخ کي 30 دُرّا (يعني ڦٽڪا) لڳايا وڃن ۽ قيد ۾ بند ڪيو وڃي. (الشفاء ج 2 ص 57) ﴿48﴾ عزيزن ۽ اسلامي ڀائرن کي تحفو ڏيڻ جي لاءِ آبِ زم زم، مديني شريف زَادَهَا اللهُ شَرَفاً وَّ تَعظِيماً جون ڪجيون ۽ ساديون تسبيحيون وغيره آڻيندس. (اعليٰ حضرت جي بارگاهہ ۾ سوال ٿيو: تسبيح

ڪھڙي شيءِ جي هئڻ گھرجي؟ يعني ڪاني جي هجي يا پٿر وغيره جي؟ الجواب: تسبيح ڪاني جي هجي يا پٿر جي پر قيمتي هئڻ مڪروھ آهي ۽ سون چاندي جي حرام. (فتاويٰ رضويہ ج 23 ص 597))

﴿49﴾ جيستائين مديني منور زَادَهَا اللهُ شَرَفاً وَّ تَعظِيماً ۾ رهندس درود ۽ سلام جي ڪثرت ڪندس **﴿50﴾ مديني پاڪ** زَادَهَا اللهُ شَرَفاً وَّ تَعظِيماً ۾ قيام جي دوران جڏھن بہ سبز گنبذ جي طرف گذر ٿيندو، فوراً اُن طرف رُخ ڪري بيني بيني هٿ ٻڌي سلام عرض ڪندس.

(**حڪايت:** مديني شريف زَادَهَا اللهُ شَرَفاً وَّ تَعظِيماً ۾ هڪ شخص سيّدنا ابو حازم رَحْمَةُ اللهِ تَعَالٰى عَلَيْه جي خدمت ۾ حاضر ٿي ڪري ٻڌايو: مون ڪي خواب ۾ جناب رسالت مآب صَلَّى اللهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم جن جي زيارت ٿي، فرمايائون: ابو حازم ڪي چئي ڇڏ، "تون مون وٽان ائين ئي گذري وڃين ٿو بيهي ڪري سلام بہ نٿو ڪرين!" ان ڪان پوءِ سيدنا ابو حازم رَحْمَةُ اللهِ تَعَالٰى عَلَيْه جن پنھنجو معمول بڻائي ڇڏيو تہ جڏھن بہ روضي پاڪ جي طرف گُذر ٿيندو هو تہ ادب ۽ اِحترام سان بيهي سلام عرض ڪندا، پوءِ اڳتي ويندا هئا. (المنامات مع موسوعة ابن ابي الدنيا ج 3 ص 153 حديث 323))

﴿51﴾ جيڪڏھن جنّتُ البَقِيع ۾ مَدفن نصيب نہ ٿيو ۽ مديني پاڪ زَادَهَا اللهُ شَرَفاً وَّ تَعظِيماً ڪان موڪلائڻ جي ڏک پري گھڙي اچي ويئي تہ بارگاھِ رسالت ۾ اَلوداعي حاضري ڏيندس ۽ آزيون ڪري بلڪ ٿي سگھيو تہ روئي روئي بار بار حاضري جي اِلتجا ڪندس **﴿52﴾ جيڪڏھن وَس ۾ ٿيو تہ ماءُ جي** محبت پري هنج ڪان جدا ٿيڻ واري ٻار وانگر بي قرار ٿي شدت سان روئيندي دربارِ رسول ڪي بار بار حسرت ڀريل نگاهن سان ڏسندي روانو ٿيندس.

اَلْحَمْدُ لِلّٰہِ رَبِّ الْعٰلَمِیْنَ وَالصَّلٰوۃُ وَالسَّلَامُ عَلٰی سَیِّدِ الْمُرْسَلِیْنَ
اَمَّا بَعْدُ فَاَعُوْذُ بِاللّٰہِ مِنَ الشَّیْطٰنِ الرَّجِیْمِ بِسْمِ اللّٰہِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

توهان کي مديني جو سفر مبارڪ هجي

فرمان مصطفيٰ صَلَّی اللّٰہُ تَعَالٰی عَلَیْہِ وَاٰلِہٖ وَسَلَّم آهي: "عِلم حاصل ڪرڻ هر مسلمان تي فرض آهي." (ابن ماجہ ج 1 ص 146 حديث 224) ان جي شرح ۾ هي بہ آهي تہ حج ۽ عمرو ادا ڪرڻ واري تي فرض آهي تہ حج ۽ عمري جا ضروري مسئلا ڄاڻندو هجي، عام طور تي حاجي سڀ ڳورا ۽ عمرو ڪرڻ وارا طواف ۽ سعي وغيره ۾ پڙهڻ وارين عربي دعائن ۾ گهڻي دلچسپي وٺندا آهن، اگرچہ اهو بہ سٺو ڪم آهي جڏهن تہ صحيح پڙهي سگهندا هجن، جيڪڏهن ڪو اهي دعائون نہ بہ پڙهي تہ گنهگار ناهي، پر حج ۽ عمري جا ضروري مسئلا نہ ڄاڻڻ گناهہ آهي، رَفيقُ المُعتَمِرِين اِنْ شَآءَاللّٰہ عَزَّوَجَلَّ اوهان کي ڪيئي گناهن کان بچائي وٺندو، اَلْحَمْدُ لِلّٰہ عَزَّوَجَلَّ رَفيقُ المُعتَمِرِين سالن کان لکن جي تعداد ۾ ڇپجي رهيو آهي، هن ۾ فتاويٰ رضويہ شريف ۽ بهار شريعت جهڙن مستند ڪتابن ۾ بيان ٿيل مسئلن کي آسان ڪري بيان ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي وئي آهي، هاڻي هن ۾ وڏيڪ ترميم ۽ اضافو ڪيو ويو آهي ۽ ان تي دعوت اسلامي جي مجلس "اَلْمَدينةُ العِلمِيہ" نظر ثاني ڪئي آهي ۽ "دارالِافتاءِ اهلسنت" شروع کان آخر تائين هڪ هڪ مسئلي کي ڏسي رهنمائي

فرمائي آهي، اَلْحَمْدُ لِلّٰه عَزَّوَجَلَّ خوب سنيون نيتون ڪري رَفِيقُ المُعتَمِرِين جي ترڪيب ڪئي وئي آهي، **والله!** رَفِيقُ المُعتَمِرِين جي ذريعي مديني جي مسافرن جي رهنمائي ڪري صرف آخرت جو ثواب حاصل ڪرڻ مقصد آهي، ذاتي آمدني جو تَصَوُّر بہ ناهي، شيطان لک سستي ڏياري پر بنا همت هارڻ جي ثواب جي نيّت سان رَفِيقُ المُعتَمِرِين شروع کان آخر تائين پورو پڙهي وٺو.

بيان ڪيل مسئلن تي غور ڪريو. ڪا ڳالھ سمجھ ۾ نہ اچي تہ اهلسنت جي عالمن کان پڇو. اَلْحَمْدُ لِلّٰه عَزَّوَجَلَّ رَفِيقُ المُعتَمِرِين ۾ حج ۽ عمري وغيره جي مسئلن سان گڏوگڏ ڪافي تعداد ۾ عربي دعائون بہ ترجمي سان شامل آهن، جيڪڏهن مديني شريف جي سفر ۾ رَفِيقُ المُعتَمِرِين توهان سان گڏ هوندو تہ اِنْ شَآءَاللّٰه عَزَّوَجَلَّ عمري جي ڪنهن ٻئي ڪتاب جي ضرورت گهٽ ئي رهندي، ها جيڪو ان کان وڌيڪ مسئلا سکڻ چاهي ۽ سکڻ بہ گهرجن تہ اهو بهارِ شريعت حصو 6 جو مطالعو ڪري.

مدني التجا: تي سگهي تہ 12 عدد رَفِيقُ المُعتَمِرِين، 12 عدد پاڪٽ سائز ڪي بہ رسالا ۽ 12 عدد سنتن ڀري بيان جون VCDs مڪتبة المدينہ تان هديةً وٺي گڏ کڻي وڃو ۽ ثواب جي حصول جي لاء اتي ورهايو ۽ (عمري مان) فارغ ٿيڻ کان پوءِ

ثواب جي نيت سان پنهنجو رَفيقُ المُعتَمِرِين ٻه حرمين طيبين ۾ ئي ڪنهن اسلامي ڀاءُ کي پيش ڪري ڇڏيو.

بارگاهِ رسالت صَلَّی اللّٰہُ تَعَالٰی عَلَیۡہِ وَاٰلِہٖ وَسَلَّم شيخين ڪريمين رَضِیَ اللّٰہُ تَعَالٰی عَنۡہُمَا ۽ سيدنا حمزه، شُهداءِ اُحُد، بقيع ۽ معليٰ ۾ دفن ٿيڻ وارن جي بارگاهه ۾ منهنجو سلام عرض ڪجو، ۽ سفر جي دوران خاص ڪري حَرَمَين طَيِّبَين ۾ مون گنهگار جي بي حساب بخشش ۽ سڄي امت جي مغفرت جي دعا جي لاءِ مدني التجا آهي. اللّٰه عَزَّوَجَلَّ اوهان جي عمري ۽ مديني جي سفر کي آسان ڪري ۽ قبول فرمائي.

اٰمِين بِجَاهِ النَّبِیِّ الۡاَمِین صَلَّی اللّٰہُ تَعَالٰی عَلَیۡہِ وَاٰلِہٖ وَسَلَّم

هوائي جهاز جي ڪرڻ ۽ سڙڻ کان امن ۾ رهڻ جي دعا

هوائي جهاز ۾ سوار ٿيڻ تي اول آخر درود شريف سان گڏ هي دعاءِ مصطفيٰ صَلَّی اللّٰہُ تَعَالٰی عَلَیۡہِ وَاٰلِہٖ وَسَلَّم پڙهي:

اَللّٰهُمَّ اِنِّیۡۤ اَعُوۡذُبِكَ مِنَ الۡهَدۡمِ وَاَعُوۡذُ بِكَ مِنَ التَّرَدِّیۡ ط وَاَعُوۡذُبِكَ مِنَ الۡغَرَقِ وَالۡحَرَقِ وَالۡهَرَمِ وَاَعُوۡذُبِكَ اَنۡ يَّتَخَبَّطَنِیَ الشَّيۡطٰنُ عِنۡدَ الۡمَوۡتِ ط وَاَعُوۡذُبِكَ اَنۡ اَمُوۡتَ فِیۡ سَبِيۡلِكَ مُدۡبِرًا وَاَعُوۡذُبِكَ اَنۡ اَمُوۡتَ لَدِيۡغًا ط

ترجمو: يا الله مان پناهه چاهيان ٿو، عمارت جي ڪرڻ کان، ۽ تنهنجي پناهه چاهيان ٿو بلندي تان ڪرڻ کان، ۽ تنهنجي پناهه چاهيان ٿو ٻڏڻ ۽ سڙڻ ۽ پوڙهائپ کان، ۽ تنهنجي پناهه چاهيان ٿو ان کان جو شيطان مون کي موت جي وقت وسوسا ڏي، ۽ تنهنجي پناهه چاهيان ٿو جو تنهنجي راهه مان پٺ ڦيري مري وڃان ۽ تنهنجي پناهه چاهيان ٿو نانگ جي ڏنگڻ کان.

گو ذلیل و خوار ہوں کر دو کرم

(اَلْحَمْدُ لِلّٰہ اھی شعر ۱٤۱٤ھ جی حاضری ۾ ۲۹ ذُوالحجّۃِ الحرام جو مسجد نبوی علٰی صاحِبِھا الصَّلوٰۃُ وَالسَّلام ۾ ویھی لکیا ھئا)

گو ذلیل و خوار ہوں کر دو کرم — پر سگِ دربار ہوں کر دو کرم
یارسولَ اللّٰہ! رحمت کی نظر — حاضرِ دربار ہوں کر دو کرم
رحمتوں کی بھیک لینے کے لئے — حاضرِ دربار ہوں کر دو کرم
دردِ عصیاں کی دوا کے واسطے — حاضرِ دربار ہوں کر دو کرم
اپنا غم دو چشمِ نَم دو دردِ دل — حاضرِ دربار ہوں کر دو کرم
آہ! پلّے کچھ نہیں حُسنِ عمل! — مُفلس و نادار ہوں کر دو کرم
عِلم ہے نہ جذبۂ حُسنِ عمل! — ناقِص و بیکار ہوں کر دو کرم
عاصِیوں میں کوئی ہم پلّہ نہ ہو! — ہائے وہ بدکار ہوں کر دو کرم
ہے ترقّی پر گناہوں کا مَرَض — آہ! وہ بیمار ہوں کر دو کرم
تم گنہگاروں کے ہو آقا شفیع — میں بھی تو حق دار ہوں کر دو کرم
دولتِ اَخلاق سے محروم ہوں — ہائے! بدگُفتار ہوں کر دو کرم
آنکھ دے کر مُدّعا پورا کرو — طالبِ دیدار ہوں کر دو کرم
دوست، دشمن ہوگئے یامصطفٰے — بیکس و لاچار ہوں کر دو کرم

کر کے توبہ پھر گُنہ کرتا ہے جو
میں وُہی عطّار ہوں کر دو کرم

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعٰلَمِيْنَ وَالصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ عَلٰى سَيِّدِ الْمُرْسَلِيْنَ
اَمَّا بَعْدُ فَاَعُوْذُ بِاللّٰهِ مِنَ الشَّيْطٰنِ الرَّجِيْمِ ط بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ ط

درود شريف جي فضيلت

سرڪارعالي وقار، مديني جي تاجدار صَلَّى اللهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم جو فرمانِ مشڪبار آهي: جنهن مون تي هڪ ڀيرو درود شريف پڙهيو الله عَزَّوَجَلَّ ان تي ڏهه رحمتون نازل فرمائيندو آهي، ڏهه گناهه مٽائيندو آهي، ڏهه درجات بلند ڪندو آهي.
(نسائي ج 1 ص 222 حديث 1294)

صَلُّوا عَلَى الْحَبِيْب! صَلَّى اللهُ تَعَالٰى عَلٰى مُحَمَّد

ٽي فرمان مصطفيٰ صَلَّى اللهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم: ﴿1﴾ رمضان ۾ عمرو ڪرڻ مون سان گڏ حج ڪرڻ جي برابر آهي. (بخاري ج 1 ص 614 حديث 1863) ﴿2﴾ جيڪو عمري جي لاءِ نڪتو ۽ مري ويو، ان جي لاءِ قيامت تائين عمرو ڪرڻ جو ثواب لکيو ويندو. (ابو يعليٰ ج 5 ص 441 حديث 6327) ﴿3﴾ عمري ڪان عمري تائين انهن گناهن جو ڪفارو آهي جيڪي وچ ۾ ٿيا ۽ حجِّ مَبْرُور جو ثواب جنت ئي آهي. (بخاري 1 ص 586 حديث 1773)

عمري جي تياري ڪيو

اِحرام ٻڌڻ جو طريقو حج هجي يا عمرو اِحرام ٻڌڻ جو طريقو ٻنهي جو هڪ آهي. ها

نيّت ۽ ان جي لفظن ۾ ٿورو فرق آهي نيّت جو بيان اِنْ شَآءَ اللّٰه عَزَّوَجَلَّ اڳتي اچي رهيو آهي پهريان احرام ٻَڌڻ جو طريقو ملاحظہ فرمايو: ﴿1﴾ ننهن ڪٽيو ﴿2﴾ بغل ۽ دُن جي هيٺيان جا وار ڪوڙيو، بلڪ پويان جا وار بہ صاف ڪريو ﴿3﴾ ڏندڻ ڪريو ﴿4﴾ وضو ڪريو ﴿5﴾ چڱيءَ طرح مهٽي غسل ڪريو ﴿6﴾ جسم ۽ اِحرام جي چادرن تي خوشبو لڳايو چوتہ هي سنّت آهي، ڪپڙن تي اهڙي خوشبو (مثال طور: خُشڪ عَنبر) نہ لڳايو جنهن جو تهہ ڪپڙن تي جمي وڃي ﴿7﴾ اسلامي ڀائر سبيل ڪپڙا لاهي هڪ نئين يا ڌوتل اڇي چادر ويڙهين ۽ اهڙي ئي چادر جي گوڏ ٻڌن (گوڏ يعني تهبند جي لاءِ بافتي ۽ اوڍڻ جي لاءِ ٽوال هجي تہ سهولت رهندي آهي گوڏ جو ڪپڙو ٿلهو ونو تہ جيئن بدن جي چمڙي ظاهر نہ ٿئي ۽ ٽوال بہ وڏي سائيز جو ونو تہ بهتر آهي) ﴿8﴾ پاسپورٽ يا رقم وغيره رکڻ جي لاءِ ڪيسي وارو بيلٽ (يعني پٽو) چاهيو تہ ٻَڌي سگهو ٿا، ريگزين جو بيلٽ اڪثر ڦاٽي پوندو آهي، اڳيان واري پاسي زپ (Zip) وارو ڪيسو لڳل نيلون (Nylon) يا چمڙي جو بيلٽ ڪافي مضبوط هوندو آهي ۽ ڪيئي سالن تائين ڪم ڏئي سگهي ٿو.

اسلامي ڀينرن جو اِحرام

اسلامي ڀينرون معمول موجب سبيل ڪپڙا پائن، دستانا ۽ جوراب بہ پائي سگهن ٿيون، اهي مٿو بہ ڍڪين پر

چهري تي چادر نہ ٺيون ويڙهي سگهن، غير مردن کان چهرو لڪائڻ لاءِ وِڃڻو يا ڪو ڪتاب وغيره ضرورت پوي تہ آڏو رکي ڇڏين. اِحرام ۾ عورتن کي ڪنهن اهڙي شيء سان چهرو لڪائڻ جيڪا چهري سان چنبڙيل هجي تہ حرام آهي.

اِحرام جا نفل

جيڪڏهن مکروه وقت نہ هجي تہ ٻہ رکعتون نفل نماز اِحرام جي نيّت سان (مرد ٻہ مٿو ڍڪي) پڙهن، بهتر هي آهي تہ پهرين رکعت ۾ اَلحَمدُ شريف کان پوءِ قُلۡ یٰۤاَیُّهَا الۡكٰفِرُوۡن ۽ ٻي رکعت ۾ قُلۡ هُوَ اللّٰه شريف پڙهن.

عمري جي نيّت

هاڻي اسلامي ڀائر مٿو اُگهاڙو ڪري ڇڏين ۽ اسلامي ڀينرون مٿي تي دستور مطابق چادر ڍڪين ۽ عمري جي هن طرح نيّت ڪريو:

اَللّٰھُمَّ اِنِّیۡۤ اُرِیۡدُ الۡعُمۡرَۃَ فَیَسِّرۡھَا لِیۡ وَتَقَبَّلۡھَا مِنِّیۡ وَاَعِنِّیۡ عَلَیۡھَا وَبَارِکۡ لِیۡ فِیۡھَا ط نَوَیۡتُ الۡعُمۡرَۃَ وَاَحۡرَمۡتُ بِھَا لِلّٰہِ تَعَالٰی ط

ترجمو: اي الله عَزَّوَجَلَّ مان عمري جو ارادو ڪريان ٿو، منهنجي لاءِ هن کي آسان ڪر ۽ ان کي منهنجي طرفان قبول فرماءِ، ۽ ان جي (ادا ڪرڻ ۾ منهنجي) مدد فرماء هن کي منهنجي لاءِ بابرڪت فرماءِ، مون عمري جي نيت ڪئي ۽ الله عَزَّوَجَلَّ جي لاءِ ان جو اِحرام ٻڌو.

لَبَّيۡک

نيّت ڪان پوءِ گهٽ ۾ گهٽ هڪ ڀيرو لَبَّيۡک چوڻ لازمي آهي ۽ ٽي ڀيرا چوڻ افضل، لَبَّيۡک هي آهي:

لَبَّيْكَ ط اَللّٰهُمَّ لَبَّيْكَ ط لَبَّيْكَ لَاشَرِيْكَ لَكَ لَبَّيْكَ ط اِنَّ الْحَمْدَ وَالنِّعْمَةَ لَكَ وَالْمُلْكَ ط لَاشَرِيْكَ لَكَ ط

ترجمو: مان حاضر آهيان يا الله مان حاضر آهيان، (ها) مان حاضر آهيان تنهنجو ڪو شريڪ ناهي مان حاضر آهيان، بيشڪ تمام خوبيون ۽ نعمتون تنهنجي لاءِ آهن ۽ تنهنجو ئي ملڪ آهي، تنهنجو ڪو شريڪ ناهي.

اي مديني جا مسافرو! اوهان جو اِحرام شروع ٿي ويو، هاڻي هي لَبَّيۡک ئي اوهان جو وظيفو ۽ وِرد آهي. اُٿندي ويهندي، گهمندي ڦرندي ان جو خوب وِرد ڪريو.

۾ فرمان مصطفيٰ صَلَّى اللهُ تَعَالٰى عَلَيۡهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم: ﴿1﴾ جڏهن "لَبَّيۡک" چوڻ وارو لَبَّيۡک چوندو آهي ته ان کي خوشخبري ٻُڌائي ويندي آهي، عرض ڪيو ويو: يارسول الله صَلَّى اللهُ تَعَالٰى عَلَيۡهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم! ڇا جنّت جي خوشخبري ٻُڌائي ويندي آهي؟ ارشاد فرمايائون: "ها"

(معجم الاوسط ج 5 ص 410 حديث 7779)

﴿2﴾ جڏهن مسلمان " لَبَّيۡک" چوندو آهي ته ان جي ساڄي ۽ کابي زمين جي آخري ڇيڙي تائين جيڪو به پٿر، وڻ ۽ ڍير آهي، اهي سڀ لَبَّيۡک چوندا آهن. (ترمذي ج 2 ص 226 حديث 829)

معنيٰ تي نظر رکندي لَبَّيۡک پڙهو

هيڏانهن هوڏانهن ڏسندي بي دلي سان پڙهڻ جي بدران نهايت خُشُوع ۽ خُضُوع سان معنيٰ تي نظر رکندي لَبَّيۡک پڙهڻ مناسب آهي. اِحرام ٻَڌڻ وارو لَبَّيۡک چوڻ وقت پنهنجي پياري پياري الله عَزَّوَجَلَّ سان مخاطب ٿيندو آهي ۽ عرض ڪندو آهي: لَبَّيۡک يعني "آءُ حاضر آهيان" پنهنجي ماءُ پيءُ کي جيڪڏهن ڪو اهي لفظ چوي ته يقيناً ڏيان سان چوندو، پوءِ پنهنجي پروردگار عَزَّوَجَلَّ سان عرض ڪرڻ مهل ڪيترو ڏيان هجڻ گهرجي هي هر سمجهدار سمجهي سگهي ٿو، انهيءَ ڪري حضرت سيدنا علامہ علي قاري عَلَيۡهِ رَحۡمَةُ اللهِ الۡبَارِی فرمائن ٿا: هڪ شخص لَبَّيۡک پڙهائي ۽ ٻيا ان جي پويان پڙهن اهو مُستَحب ناهي، بلڪ هر شخص پاڻ تَلبِيہ (يعني لَبَّيۡک) پڙهي.
(المسلک المتقسط للقاري ص 103)

لَبَّيۡک چوڻ کان پوءِ جي هڪ سنت

لَبَّيۡک کان فارغ ٿيڻ بعد دعا گهرڻ سنّت آهي جيئن ته حديث شريف ۾ آهي ته رسول اڪرم، نور مُجَسَّم، شاهِ بني آدم صَلَّى اللهُ تَعَالٰى عَلَيۡهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم جڏهن لَبَّيۡک کان فارغ ٿيندا هئا ته الله عَزَّوَجَلَّ کان سندس رضامندي ۽ جنّت جو سوال ڪندا هئا ۽ جهنّم کان پناهہ گهرندا هئا. (مسند امام شافعي ص 123) يقيناً اسان جي پياري آقا صَلَّى اللهُ تَعَالٰى عَلَيۡهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم سان الله عَزَّوَجَلَّ خوش آهي، بيشڪ

پاڻ ڪريم صَلَّى اللهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم قطعي جنّتي بلڪ الله عَزَّوَجَلَّ جي عطا سان جنّت جا مالڪ آهن، پر اهي سڀ دعائون ڪيئي حِڪمتن سان گڏوگڏ، اُمت جي تعليم جي لاءِ پڻ آهن تہ جيئن اسان بہ سنّت سمجهي دعا گهرندا رهون.

”اَللّٰهُمَّ لَبَّيْكَ“ جي نواڪرن جي نسبت سان لَبَّيْڪ جا 9 مَدني گل

﴿1﴾ اُٿندي ويهندي، هلندي ڦرندي، وضو، بي وضو هر حال ۾ لَبَّيْڪ چئو ﴿2﴾ خاص طور تي بلندي (يعني اوچائي يا ڏاڪڻ) تي چڙهڻ مهل يا لهڻ مهل، ٻن قافلن جي ملڻ وقت، صبح ۽ شام، رات جي آخري حصي ۾، پنجن وقتن جي نماز ڪان پوءِ مطلب تہ هر حالت بدلڻ تي لَبَّيْڪ چئو ﴿3﴾ جڏهن بہ لَبَّيْڪ شروع ڪيو گهٽ ۾ گهٽ ٽي ڀيرا چئو ﴿4﴾ مُعْتَمِر يعني عمرو ڪرڻ وارو ۽ ”مُتَمَتِّع“ بہ عمرو ڪرڻ وقت جڏهن ڪعبي شريف جو طواف شروع ڪري ان وقت حَجرِ اَسْود جو پهريون اِستِلام ڪندي ئي ”لَبَّيْڪ“ چوڻ ڇڏي ڏئي ﴿5﴾ ”مُفْرِد“ ۽ ”قارِن“ لَبَّيْڪ چوندي مڪي پاڪ ۾ ترسن چوتہ ان جي لَبَّيْڪ، ۽ مُتَمَتِّع جڏهن حج جو اِحرام ٻڌي ان جي لَبَّيْڪ 10 ذوالحج شريف جو ”جَمْرَةُ العَقبه“ (يعني وڏي شيطان) کي پهرين پٿري هڻڻ وقت ختم ٿيندي ﴿6﴾ اسلامي ڀائر وڏي آواز سان لَبَّيْڪ چون، پر آواز ايترو بلند نہ ڪن جو ان سان پاڻ کي يا

ڪنهن ٻئي کي تڪليف ٿئي ﴿7﴾ اسلامي ڀينرون جڏهن به لَبَّيۡڪ چون نَنڍي آواز سان چون، ۽ اها ڳالهه سڀ ياد رکن ته حج ۽ عمري کان علاوه به جڏهن ڪجهه پڙهن ته ان تَلَفُّظ جي ادائگي ۾ ايترو آواز لازمي آهي جو جيڪڏهن ٻوڙائپ نه هجي يا گوڙ شور نه هجي ته پاڻ ٻُڌي سگهن ﴿8﴾ احرام جي لاءِ نيّت شرط آهي جيڪڏهن بنا نيّت جي لَبَّيۡڪ چيائين ته اِحرام نه ٿيو، اهڙي طرح صرف نيّت به ڪافي ناهي جيستائين لَبَّيۡڪ يا ان جي قائم مقام ڪا ٻي شيء نه هجي. (عالمگيري ج 1 ص 222) ﴿9﴾ اِحرام جي لاءِ هڪ ڀيرو زبان سان لَبَّيۡڪ چوڻ ضروري آهي ۽ جيڪڏهن ان جي بدران سُبۡحٰنَ اللّٰه يا اَلۡحَمۡدُ لِلّٰه يا لَآ اِلٰهَ اِلَّا اللّٰه يا ڪو ٻيو ذِڪرُ اللّٰه ڪيو ۽ اِحرام جي نيّت ڪئي ته اِحرام ٿي ويو پر سنّت لَبَّيۡڪ چوڻ آهي. (ايضاً)

صَلُّوا عَلَى الۡحَبِيۡب! صَلَّى اللّٰهُ تَعَالٰى عَلٰى مُحَمَّد

نيّت جي باري ۾ ضروري هدايت

ياد رکو! نيّت دل جي ارادي کي چئبو آهي چاهي نماز، روزو، اِحرام ڪجهه به هجي، جيڪڏهن دل ۾ نيّت موجود نه آهي ته صرف زبان سان نيّت جا الفاظ ادا ڪرڻ سان نيّت نه ٿيندي ۽ نيّت جا الفاظ عربي زبان ۾ چوڻ لازمي ناهن پنهنجي مادري زبان ۾ به چئي سگهو ٿا. بلڪ زبان سان ادا ڪرڻ به لازمي ناهي صرف دل ۾ ارادو به ڪافي آهي، ها زبان

سان چوڻ افضل آهي ۽ عربي زبان ۾ وڌيڪ بهتر آهي ڇو ته اها اسان جي مکي مدني سلطان، رحمت عالميان صَلَّى اللّٰهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم جي مٺي ۽ پياري زبان آهي، جڏهن عربي زبان ۾ نيّت جا الفاظ چئو ته ان جي معنيٰ به ضرور ذهن ۾ رکو.

اِحرام جي معنيٰ

اِحرام جي لفظي معنيٰ حرام ڪرڻ آهي ڇوته اِحرام ٻَڌڻ واري تي ڪجھ حلال ڳالهيون به حرام ٿي وينديون آهن. اِحرام ٻڌڻ واري اسلامي ڀاءُ کي ”مُحرِم“ ۽ اسلامي ڀيڻ کي ”مُحرِمَہ“ چئبو آهي.

اِحرام ۾ هي ڳالهيون حرام آهن

﴿1﴾ اسلامي ڀاءُ لاءِ سِبيل ڪپڙو پائڻ ﴿2﴾ مٿي تي ٽوپي پائڻ، عمامو يا رومال ٻَڌڻ ﴿3﴾ مرد لاءِ مٿي تي ڪپڙي جي ڳنڍي رکڻ (اسلامي ڀينرون مٿي تي چادرون اوڍين ۽ انهن لاءِ مٿي تي ڪپڙي جي ڳنڍي ڪٽڻ منع ناهي) ﴿4﴾ مرد جي لاءِ دستانا پائڻ (ها اسلامي ڀينرن لاءِ منع ناهي) ﴿5﴾ اسلامي ڀائر اهڙا جورابَ يا جوتا نه ٿا پائي سگهن جيڪي پير جي وچ جو اُڀريل حصو لڪائن، (هوائي چپل مناسب آهي) ﴿6﴾ جسم، لباس يا وارن ۾ خوشبو لڳائڻ ﴿7﴾ خالص خوشبو مثلاً ڦوٽا، لونگ، دار چيني، زعفران، جاوتري وغيره ڪائڻ يا پلوَ ۾ ٻَڌڻ، اهي شيون جيڪڏهن ڪنهن کاڌي يا ڀاڄي وغيره ۾ وجهي ڪري

پچايون ويون هجن تہ پوءِ چاهي خوشبو بہ اچي رهي هجي تہ
ڪائڻ ۾ حرج ناهي ﴿8﴾ جِماع ڪرڻ يا چمي ڏيڻ يا ڇهڻ، ڳلي
لڳائڻ، عورت جي شرم گاهہ ڏانهن ڏسڻ جڏهن تہ هي آخري
چار ئي يعني جِماع جي علاوه وارا ڪم شَهوَت سان هجن ﴿9﴾
بي حيائيءَ جون ڳالهيون ۽ هر قسم جو گناهہ هميشہ حرام
هيو هاڻي اجا وڌيڪ سخت حرام ٿي ويو ﴿10﴾ ڪنهن سان
دنيوي جهڳڙو ﴿11﴾ جهنگ جو شڪار ڪرڻ يا ڪنهن بہ طرح
سان ان تي مددگار ٿيڻ، ان جو گوشت يا آنو وغيره خريد
ڪرڻ، وڪڻڻ يا ڪائڻ ﴿12﴾ پنهنجا يا ٻئي جا ننهن ڪٽڻ يا
ٻئي کان پنهنجا ننهن ڪترائڻ ﴿13﴾ مٿي يا ڏاڙهي جا وار
ڪٽڻ، بغل جا وار صاف ڪرڻ، دُن جي هيٺ جا وار صاف
ڪرڻ، بلڪ مٿي کان پيرن تائين ڪٿان کان بہ ڪو وار الڳ
ڪرڻ ﴿14﴾ وَسمو يا مينديءَ جو خِضاب هڻڻ ﴿15﴾ زيتون يا
ترن جو تيل چاهي بنا خوشبو وارو هجي، وارن يا جسم تي
لڳائڻ ﴿16﴾ ڪنهن جو مٿو ڪوڙڻ، چاهي اهو اِحرام ۾ هجي
يا نہ (ها اِحرام کان ٻاهر ٿيڻ جو وقت اچي ويو تہ پنهنجو يا ٻئي
جو مٿو ڪوڙي سگهي ٿو) ﴿17﴾ جونءَ مارڻ، اُڇلائڻ، انهن کي
مارڻ جي لاءِ ڪنهن کي اشارو ڪرڻ، انهن کي مارڻ جي لاءِ
ڪپڙو ڌوئڻ يا اُس تي وجهڻ، وارن ۾ جونءَ مارڻ جي لاءِ
ڪنهن قسم جي دوا وغيره وجهڻ، مطلب تہ ڪنهن بہ طريقي
سان بہ انهن جي مارڻ جو سبب بڻجڻ. (بهارشريعت ج 1 ص 1078، 1079)

اِحرام ۾ هي ڳالهيون مڪروهه آهن

﴿1﴾ جسم جي مَرُ مٿي لاهڻ ﴿2﴾ وار يا جسم صابڻ وغيره سان ڌوئڻ ﴿3﴾ ڦڻي ڏيڻ ﴿4﴾ اهڙي طرح کنهڻ جنهن سان وار ڪرڻ يا جونءِ ڪرڻ جو انديشو هجي ﴿5﴾ ڪڙتو يا شيرواني وغيره پائڻ وانگر ڪلهن تي وجهڻ ﴿6﴾ ڄاڻي واڻي خوشبو سُنگهڻ ﴿7﴾ خوشبودار ميوا يا پن مثال طور ليمو، ڦودنو، نارنگي وغيره سُنگهڻ (کائڻ ۾ حرج ناهي) ﴿8﴾ عِطر وڪڻندڙ جي دڪان تي ان نيّت سان ويهڻ تہ جيئن خوشبو اچي ﴿9﴾ مهڪندڙ خوشبوءِ هٿ سان ڇُهڻ جڏهن تہ هٿ تي نہ لڳي، نہ تہ حرام آهي ﴿10﴾ ڪا اهڙي شيءِ کائڻ يا پيئڻ جنهن ۾ خوشبوءِ وڌل هجي ۽ اها پچايل نہ هجي، نہ ان جي مهڪ ختم ٿي وئي هجي ﴿11﴾ ڪعبي جي غِلاف جي اندر اهڙيءَ طرح داخل ٿيڻ جو غِلاف شريف مٿي يا چهري سان لڳي ﴿12﴾ نڪ وغيره منهن جو ڪو بہ حصو ڪپڙي سان ڍڪڻ ﴿13﴾ رَفو ڪيل يا چتيون لڳل اڻ سبيل ڪپڙا پائڻ ﴿14﴾ وهاڻي تي منهن رکي ڪري اونڌو ليٽڻ (احرام کان علاوه بہ اونڌو سُمهڻ منع آهي، حديث شريف ۾ اهڙيءَ طرح سمهڻ کي جهنمين جو طريقو چيو ويو آهي) ﴿15﴾ تعويذ جيتوڻيڪ اڻ سبيل ڪپڙي ۾ ويڙهيل هجي ان کي ٻَڌڻ مڪروهه آهي، ها جيڪڏهن اڻ سبيل ڪپڙي ۾ ويڙهيل تعويذ ٻانهن وغيره تي ناهي ٻڌو، بلڪ

ڳچيءَ ۾ پائي ڇڏيو تہ حرج ناهي ﴿16﴾ مٿي يا ڇهري تي پٽي ٻڌڻ ﴿17﴾ بنا عُذر بدن تي پٽي ٻَڌڻ ﴿18﴾ سينگار ڪرڻ ﴿19﴾ چادر اوڍي ان جي ڪنارن ۾ ڳنڍ ڏيڻ جڏهن تہ مٿو ڪليل هجي نہ تہ حرام آهي ﴿20﴾ تهبند (يعني گوڏ) جي ٻنهي ڪنارن ۾ ڳنڍ ڏيڻ ﴿21﴾ رقم وغيره رکڻ جي نيت سان ڪيسي وارو بيلٽ (يعني پٽو) ٻَڌڻ جي اجازت آهي، البت صرف گوڏ کي قابو ٻڌڻ جي نيت سان بيلٽ يا رسي وغيره ٻَڌڻ مڪروه آهي.

(بهار شريعت ج 1 ص 1079، 1080)

هي ڳالهيون احرام ۾ جائز آهن

﴿1﴾ مِسواڪ (يعني ڏندڻ) ڪرڻ ﴿2﴾ مُندي پائڻ[1] ﴿3﴾

مـــــــــــــــــــــــــــــــــدينــــه

(1) مندي جي باري ۾ عرض آهي تہ مديني جي تاجدار صَلَّى اللهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم جي خدمتِ باعظمت ۾ هڪ صحابي رَضِىَ اللهُ تَعَالٰى عَنْهُ کي پتل جي مندي پاتل هئي، مٿي مصطفيٰ صَلَّى اللهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم ارشاد فرمايو: ڇا ڳالهہ آهي جو تو ڪان بُت جي بوءِ اچي ٿي؟ ان اها (پتل جي) مندي لاهي اڇلائي ڇڏي پوءِ لوهہ جي مندي پائي ڪري حاضر ٿيو . فرمايائون: ڇا ڳالهہ آهي تو جهنمين جو زيور پاتو آهي؟ ان هن کي بہ اُڇلائي ڇڏيو پوءِ عرض ڪيائين: يا رسول الله صَلَّى اللهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم ڪهڙي مندي ٺهرايان؟ فرمايائون: چانديءَ جي ٺهراءِ ۽ هڪ مثقال پورو نہ ڪر. (ابوداود ج 4 ص 122 حديث 4223) يعني ساڍن چئن ماسن کان گهٽ وزن جي هجي. اسلامي ڀائر جڏهن بہ مندي پائن تہ چاندي جي ساڍي چار ماشا (يعني 4 گرام 374 ملي گرام) کان گهٽ وزن جي هڪ مندي پايو، هڪ کان وڌيڪ نہ پايو ۽ ان مندي ۾ نگينو (يعني پٿر) بہ هڪ ئي هجي، هڪ کان وڌيڪ نگينا نہ هجن ۽ بغير نگينن جي بہ نہ پايو، نگينن جي وزن جو ڪو شرط ناهي، چاندي يا ڪنهن ٻئي ڌاتوءَ جو ڇلو (چاهي مديني پاڪ جو ڇونہ هجي) يا چاندي جي بيان ڪيل وزن وغيره کان علاوه ڪنهن ٻي ڌاتوءَ (مثال طور سون، ٽامي، لوهہ پتل، اسٽيل وغيره) جي مندي نہ ٿا پائي سگهو . سون چاندي يا ڪنهن بہ ڌاتوءَ جي زنجير ڳچيءَ ۾ پائڻ گناهہ آهي اسلامي ڀينرون سون چانديءَ جون منديون ۽ زنجيريون وغيره پائي سگهن ٿيون. وزن ۽ نگيني جو ڪو شرط ناهي (مندي جي باري ۾ تفصيلي معلومات جي لاءِ فيضان سنت جلد 2 جي نيڪي جي دعوت حصو پهريون صفحي 374 کان 377 جو مطالعو فرمايو)

بنا خوشبو وارو سرمو پائڻ، پر مُحرِم جي لاءِ بغير ضرورت جي ان جو استعمال مڪروه تنزيهي آهي (خوشبو دار سرمو هڪ يا ٻه ڀيرا لڳايو ته صدقو آهي ۽ ٽي يا ان کان وڌيڪ ۾ ”دم“) ﴿4﴾ بنا مَرُ مٽي لاهڻ جي غسل ڪرڻ ﴿5﴾ ڪپڙا ڌوئڻ، (پر جوءِ مارڻ جي غرض سان حرام آهن) ﴿6﴾ مٿو يا جسم اهڙي طرح آهستي کنهڻ جو وار نه ڪِرن ﴿7﴾ ڇٽي لڳائڻ يا ڪنهن شيءِ جي ڇانوَ ۾ ويهڻ ﴿8﴾ چادر جي ڪنارن کي ڳوڙ ۾ وجهڻ ﴿9﴾ هوڙ ڪڍڻ ﴿10﴾ پيرن ننهن کي جدا ڪرڻ ﴿11﴾ ڦُرڙي کي ڦيهڻ ﴿12﴾ اک مان جيڪو وار نڪري ان کي جدا ڪرڻ ﴿13﴾ ختنو (يعني طهر) ڪرڻ ﴿14﴾ فصد (يعني بغير وار ڪترائڻ جي) سنگيون هڻائڻ ﴿15﴾ چيل، ڪانءُ، ڪوئو، ڪِرڙي، ساندو، نانگ، وڇون، منگهڻ، مڇر، پسو، مک وغيره خبيث ۽ ايذاءُ ڏيندڙ جانورن کي مارڻ (حرم ۾ به انهن کي ماري سگهو ٿا) ﴿16﴾ مٿي يا منهن کان علاوه ڪنهن ٻي جڳهه زخم تي پٽي ٻڌڻ(1) ﴿17﴾ مٿي يا ڳل جي هيٺان وهاڻو رکڻ ﴿18﴾ ڪپڙي سان ڪن ڍڪڻ ﴿19﴾ مٿي يا نڪ تي پنهنجو يا ٻئي جو هٿ رکڻ (ڪپڙو يا رومال نه ٿا رکي سگهو) ﴿20﴾ ڪاڏيءَ کان هيٺ ڏاڙهيءَ تي ڪپڙو اچڻ ﴿21﴾ مٿي تي ڌات جو نهيل ٿانوَ، اَناج جي ٻوري کڻڻ جائز آهي پر مٿي تي ڪپڙي جي ڳنڙي کڻڻ

(1) مجبوري جي صورت ۾ مٿي يا منهن تي پٽي نه ٻڌي سگهو ٿا پر ان تي ڪفارو ڏيڻو پوندو، ان جو مسئلو ص 157 تي ملاحظه فرمايو.

حرام آهي، ها ”مُحرِم“ بئي ڪٽي سگهي ٿي ﴿22﴾ جنهن ڪاڏي ۾ ڦوٽا، دارچيني، لونگ وغيره پچايا ويا هجن توڙي جو انهن جي خوشبو به اچي رهي هجي (مثال طور قورمو، برياني، زردو وغيره) ان جو ڪائڻ يا بنا پچائڻ جي جنهن ڪاڏي پيتي ۾ ڪا خوشبو وڌي وئي هجي اها بوءِ نه ٿي ڏئي ان جو ڪائڻ پيئڻ ﴿23﴾ گيهه يا چربي يا ڪارو تيل، بادام يا ناريل يا ڪدو، ڪاهو جو تيل جنهن ۾ خوشبو نه وڌي وئي هجي ان جو وارن يا جسم تي لڳائڻ ﴿24﴾ اهڙا جوتا پائڻ جائز آهن جيڪي پير جي وچ جي جوڙ يعني پير جي وچ جي اُڀريل هڏي کي نه ڍڪن (تنهنڪري مُحرِم جي لاءِ ان ۾ آساني آهي ته هو هوائي چپل پائي) ﴿25﴾ اڻ سبيل ڪپڙي ۾ ويڙهي تعويذ ڳلي ۾ وجهڻ ﴿26﴾ پالتو جانور مثال طور اُٺ، ٻڪري، مرغي، ڳئون وغيره کي ذبح ڪرڻ، ان جو گوشت پچائڻ ڪائڻ، ان جا آنا ٽوڙڻ، پُچڻ، ڪائڻ. (بهار شريعت ج 1 ص 1081، 1082)

مرد ۽ عورت جي اِحرام ۾ فرق

اِحرام جي مٿي ڏنل اَحڪام ۾ مرد ۽ عورت بئي برابر آهن، تنهن هوندي به ڪجهه ڳالهيون اسلامي ڀينرن جي لاءِ جائز آهن. اڄڪلهه اِحرام جي نالي سان سبيل ”اِسڪارف“ بازار ۾ ملندا آهن معلومات جي گهٽتائي سبب اسلامي ڀينرون ان کي اِحرام سمجهنديون آهن حالانڪ ائين ناهي،

معمول مطابق ڪپڙا پايو، ها جيڪڏهن اِسڪارف ڪي شرعًا ضروري نہ سمجهن ۽ ائين ئي پائن تہ منع ناهي.

﴿1﴾ مٿو ڍڪڻ بلڪ احرام کان علاوہ بہ نماز ۾ ۽ نامَحرم (جن ۾ ماسڙ، پُڦڙ، پيٽويو، ماروٽ، سوٽ، پڦاٽ، ماسات ۽ خاص ڪري ڏير بہ شامل آهن) جي سامهون فرض آهي. نامَحرمن جي آڏو عورت جو اهڙي طرح اچڻ جو ان جو مٿو ڪليل هجي يا ايترو سنهو رئو پاتل هجي جو وارن جي ڪاراڻ چمڪندي هجي، اِحرام کان علاوہ بہ حرام آهي ۽ اِحرام ۾ سخت حرام آهي ﴿2﴾ "مُحرِمَہ" جڏهن مٿو ڍڪي سگهي ٿي تہ ڪپڙي جي ڳنڍڙي مٿي تي ڪٽڻ بدرجۂ اوليٰ جائز ٿيو ﴿3﴾ سبيل تعويذ ڳچيءَ يا ٻانهن ۾ ٻَڌڻ ﴿4﴾ ڪعبي شريف جي غِلاف ۾ ائين داخل ٿيڻ جو غلاف مٿي تي رهي چهري تي نہ اچي هن ڪي بہ چهري تي ڪپڙو وجهڻ حرام آهي (اجڪلهہ ڪعبي جي غلاف تي ماڻهو خوشبو لڳائيندا آهن، تنهنڪري احرام ۾ ان جو احتياط ڪريو) ﴿5﴾ دستانا، جوراب ۽ سبيل ڪپڙا پائڻ ﴿6﴾ اِحرام ۾ چهرو لڪائڻ عورت ڪي حرام آهي. نامحرم کان بچڻ لاءِ ڪو وِجڻو (يا پانو) وغيره منهن کان بچائي سامهون رکي. (بهار شريعت ج 1 ص 1083) ﴿7﴾ اسلامي ڀيڻ پي ڪيپ وارو نقاب بہ پائي سگهي ٿي پر اهو احتياط ضروري آهي تہ چهري سان نہ لڳي، هن ۾ اهو انديشو رهندو آهي تہ تيز هوا هلي ۽ نِقاب چهري

سان چنبڙي ويو يا بي ڏياني ۾ پگھر وغيره انهيءَ نقاب سان اگھڻ لڳو، تنهن ڪري سخت احتياط ڪرڻو پوندو.

”حج جي احرام“ جي نوا ڪرن جي نسبت سان اِحرام جا 9 مفيد احتياط

﴿1﴾ احرام خريد ڪرڻ وقت کولي ڪري ڏسي ونو نہ تہ روانگي جي موقعي تي پائڻ وقت ننڍو وڏو نڪتو تہ سخت آزمائش ٿي سگھي ٿي ﴿2﴾ روانگي کان ڪجھ ڏينهن پهريان گھر ۾ اِحرام ٻَڌڻ جي مشق ڪري ونو ﴿3﴾ مٿي واري چادر ٽوال جي ۽ تهبند (يعني گوڏ) ٿلهي بافتي جو هجي، اِنْ شَآءَاللّٰه عَزَّوَجَلَّ نمازن ۾ سهولت رهندي ﴿4﴾ اِحرام ۽ بيلٽ وغيره ٻڌي ڪري گھر ۾ ڪجھ هلو تہ جيئن مشق ٿي وڃي، نہ تہ هڪدم ٻڌي هلڻ سان گوڏ خوب ٿائيٽ هجڻ يا کُلي وڃڻ وغيره جي صورت ۾ پريشاني ٿيندي ﴿5﴾ خاص ڪري بافتي جو اِحرام عمده ۽ ٿلهي ڪپڙي جو ونو، جيڪڏهن سنهو ڪپڙو آهي ۽ پگھر ٿيو تہ گوڏ چنبڙڻ جي صورت ۾ رانن وغيره جي رنگت ظاهر ٿي سگھي ٿي، ڪڏهن تہ تهبند جو ڪپڙو ايترو سنهو هوندو آهي جو پگھر نہ بہ اچي تڏهن بہ رانن وغيره جي رنگت ظاهر ٿيندي آهي، دعوت اسلامي جي اشاعتي اداري مڪتبة المدينہ جي شايع ٿيل 342 صفحن تي مشتمل ڪتاب ”نماز جا احڪام“ صفحي 138 تي آهي: جيڪڏهن اهڙا سنها ڪپڙا پاتل

هجن جن سان جسم جو اهو حصو جنهن کي نماز ۾ ڍڪڻ فرض آهي نظر اچي يا جسم جي رنگت ظاهر ٿئي ته نماز نه ٿيندي. (فتاويٰ عالمگيري ج 1 ص 58) **اڄڪلهه سنهن ڪپڙن جو رواج** وڌندو پيو وڃي. اهڙن سنهن ڪپڙن جو پاجامو يا سلوار پائڻ جنهن سان ران يا اوگهڙ جو ڪو حصو ڏسڻ ۾ ايندو هجي نماز کان علاوه به **حرام** آهي. (بهارِشريعت ج 1 ص 480) **﴿6﴾ نيّت** کان پهريان اِحرام تي خوشبو لڳائڻ سنّت آهي، بيشڪ لڳايو پر لڳائڻ کان پوءِ عطر جي شيشي بيلٽ جي کيسي ۾ نه رکو، نه ته نيّت کان پوءِ کيسي ۾ هٿ وجهڻ جي صورت ۾ خوشبو لڳي سگهي ٿي، جيڪڏهن ايترو عِطر لڳي ويو جو ڏسڻ وارا چون ته گهڻو آهي ته دم واجب ٿي ويندو ۽ گهٽ چون ته صدقو. جيڪڏهن عطر جي آلاڻ وغيره نه لڳي هٿ ۾ صرف مهڪ محسوس ٿي ته ڪو ڪفارو ناهي، بيگ ۾ رکڻو هجي ته ڪنهن ٿيلهي وغيره ۾ ويڙهي خوب احتياط جي جڳهه رکو **﴿7﴾** مٿان واري چادر صحيح ڪرڻ ۾ اهو احتياط رکو جو پنهنجي يا ڪنهن ٻئي مُحرِم جي مٿي يا چهري تي نه پئي. سگِ مدينه عُفِيَ عَنه رش وغيره ۾ اِحرام صحيح ڪرڻ وارن جي چادرن کي ٻين جي ڪوڙيل مٿي ۾ ڦاسندي ڏٺو آهي **﴿8﴾** اڪثر مُحرِم اِحرام جي گوڏ ڏُن جي هينان ٻڌندا آهن ۽ پوءِ مٿان واري چادر بي احتياطي جي سبب پيٽ تان سرڪي

ويندي آهي، جنهن سان ڌُن جي هيٺان جو ڪجهه حصو سيني جي سامهون ظاهر ٿيندو رهندو آهي ۽ هو ان جي پرواهه ناهن ڪندا، اهڙي طرح هلڻ يا ويهڻ وقت بي احتياطي ۾ ڪن احرام وارن جي ران وغيره ٻين جي سامهون ظاهر ٿي ويندي آهي. براءِ مهرباني ان مسئلي کي ياد رکو ته ڌُن جي هيٺان کان وٺي گوڏن سميت جسم جو سمورو حصو اوگهڙ آهي ۽ ان مان ٿورو حصو به ٻئي جي سامهون بنا شرعي اجازت جي کولڻ حرام آهي. سَتر (يعني اوگهڙ) جا مسئلا صرف اِحرام سان خاص ناهن، احرام کان علاوه به ٻين جي آڏو پنهنجي اوگهڙ کولڻ ۽ ٻين جي اوگهڙ ڏانهن ڏسڻ حرام آهي ﴿9﴾ ڪجهه ماڻهن جي اِحرام جي گوڏ ڌُن کان هيٺ هوندي آهي بي احتياطي جي ڪري مَعَاذَاللّٰه عَزَّوَجَلَّ ٻين جي موجودگي ۾ ڌُن کان هيٺ وارو حصو ڪجهه کليل رهندو آهي بهار شريعت ۾ آهي: نماز ۾ چوٿائي (1/4) مقدار کليل رهيو ته نماز نه ٿيندي ۽ ڪيئي بيباڪ اهڙا به آهن ماڻهن جي سامهون گوڏا بلڪ رانون کليل رکندا آهن هي (نماز ۽ احرام کان علاوه) به حرام آهي ۽ ان جي عادت آهي ته فاسق آهن. (بهار شريعت ج 1 ص 481)

احرام جي باري ۾ ضروري تنبيهه

جيڪي ڳالهيون احرام ۾ ناجائز آهن جيڪڏهن اهي ڪنهن مجبوري جي ڪري يا ڀُلجي ٿين ته گناهه ناهي، پر انهن

تي جيڪو جرمانو مقرر آهي، اهو هرحال ۾ ادا ڪرڻو پوندو. هاڻي اهي ڳالهيون چاهي بغير ارادي تين، ڀُلجي تين، سُمهڻ دؤران ٿين، يا جبرًا (يعني زوري) ڪو ڪرائي. (ايضاً ص 1083)

میں اِحْرام باندھوں کروں حج و عُمرہ

ملے لُطْفِ سَعْیِ صَفا اور مَروَہ

صَلُّوا عَلَی الْحَبِیْب! صَلَّی اللهُ تَعَالٰی عَلٰی مُحَمَّد

حَرم جي وضاحت

عام طور تي ماڻهو صرف "مسجدُ الحرام" کي حرم شريف چوندا آهن، ان ۾ ڪو شڪ ناهي ته مسجدِ حرام شريف حرمِ مُحتَرم ۾ ئي داخل آهي پر حرم شريف مڪي پاڪ زَادَهَا اللهُ شَرَفاً وَّتَعْظِيْمًا سميت[1] ان جي چوڌاري ڪيترن ئي ميلن تائين پکڙيل آهي ۽ هر طرف ان جون حدون نهيل آهن مثال طور جدي شريف کان ايندي مڪي پاڪ کان 23 ڪلوميٽر پهريان پوليس چوڪي ايندي آهي. هتي روڊ جي مٿان بورڊ تي وڏن اکرن ۾ لِلمُسْلِمِين فَقَط (يعني صرف مسلمانن جي لاءِ) لکيل آهي، انهيءَ روڊ تي جڏهن اجا اڳتي وڌبو آهي ته بيرِ شَمِيْس يعني حُدَيبِيه جي جڳھ آهي. انهيءَ طرف "حرم شريف" جي حد هتان کان شروع ٿيندي آهي. هڪ تاريخ دان جي جديد پيمائش

---

[1] مڪي پاڪ ۾ آبادي وڌندي پئي وڃي ۽ ڪٿي ڪٿي حرم جي ٻاهر تائين ڦهلجي چڪي آهي مثال طور تَنْعِيم حرم کان ٻاهر آهي پر شايد هينئر مڪي شهر ۾ آهي.

جي حساب سان حرم جو علائقو 127 ڪلوميٽر آهي جڏهن ته ڪُل ايراضي 550 چورس ڪلوميٽر آهي. (تاريخ مڪہ مڪرمہ ص 15) (جهنگ جي ڪٽائي، جبلن ڪي ڪٽي ۽ سِرنگهن (Tunnels) جي ترڪيب وغيره جي ذريعي بڻايا ويندڙ نون رستن ۽ رودن جي سبب اتي فاصلي ۾ ڪمي بيشي ٿيندي رهندي آهي، حرم جون اصل حدون اهي ئي آهن جنهن جو حديث مبارڪن ۾ بيان ٿيو آهي)

ٹھنڈی ٹھنڈی ہوا حَرَم کی ہے
بارِش الله کے کرم کی ہے (وسائلِ بخشش ص ۱۲٤)

صَلُّوا عَلَى الْحَبِيْب! صَلَّى اللهُ تَعَالٰى عَلٰى مُحَمَّد

مڪي پاڪ جي حاضري

حرم جڏهن ويجهو اچي ته متو جهڪائي، اڪيون گناهن جي شرم وچان هيٺ ڪري خُشُوع ۽ خُضُوع سان ان جي حد ۾ داخل ٿيو، ذِڪر، دُرود ۽ لَبَّيْڪ جي خوب ڪثرت ڪريو ۽ جيئن ئي رَبُّ العٰلمين جلّ جَلاله جي مُقدّس شهر مڪي پاڪ زادَهَا اللهُ شَرَفاً وَّتَعْظِيْمًا تي نظر پوي ته هي دعا پڙهو:

اَللّٰهُمَّ اجْعَلْ لِّيْ قَرَارًا وَّارْزُقْنِيْ فِيْهَا رِزْقًا حَلَالًا

ترجمو: ياالله عَزَّوَجَلَّ مون کي هن ۾ قرار ۽ حلال رزق عطا فرماءِ.

مڪي پاڪ زادَهَا اللهُ شَرَفاً وَّتَعْظِيْمًا پهچي ضرورت موجب جڳهه ۽ سامان جي حفاظت وغيره جو انتظام ڪري "لَبَّيْڪ" چوندي

بابُ السَّلام تي حاضر ٿيو ۽ ان پاڪ دروازي کي چمي پهريان ساڄو پير مسجد الحرام ۾ رکي، مسجد ۾ داخل ٿيڻ واري دعا پڙهو:

بِسۡمِ اللّٰہِ وَالسَّلَامُ عَلٰی رَسُوۡلِ اللّٰہِ ط اَللّٰھُمَّ افۡتَحۡ لِیۡ اَبۡوَابَ رَحۡمَتِکَ ط

ترجمو: **الله** عَزَّوَجَلَّ جي نالي سان ۽ **الله** عَزَّوَجَلَّ جي رسول صَلَّی اللّٰہُ تَعَالٰی عَلَیۡہِ وَاٰلِہٖ وَسَلَّم تي سلام هجن، اي **الله** عَزَّوَجَلَّ! منهنجي لاءِ پنهنجي رحمت جا دروازا کولي ڇڏ.

اِعتِڪاف جي نيّت ڪري وٺو

جڏهن بہ ڪنهن مسجد ۾ داخل ٿيو تہ اِعتِڪاف جي نيّت ڪيو تہ ثواب ملندو آهي، مسجد الحرام ۾ بہ نيّت ڪريو، اَلۡحَمۡدُ لِلّٰہ عَزَّوَجَلَّ هتي هڪ نيڪي هڪ لک نيڪين جي برابر آهي تنهنڪري هڪ لک اِعتِڪافن جو ثواب ملندو، جيستائين مسجد ۾ رهندو اعتڪاف جو ثواب ملندو ۽ ضمنًا کائڻ، زَمزَم شريف پيئڻ ۽ سُمهڻ وغيره بہ جائز ٿي ويندو، نہ تہ مسجد ۾ اهي شيون شرعي طور ناجائز آهن:

نَوَیۡتُ سُنَّتَ الۡاِعۡتِکَافِ ط ترجمو: مون سنّت اعتڪاف جي نيّت ڪئي.

ڪعبي شريف تي پهرين نظر

جيئن ئي ڪعبي شريف تي پهرين نظر پوي، تي پيرا

لَآ اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ وَاللّٰهُ اَكْبَرُ چئو ۽ دُرُود شريف پڑهي ڪري دعا گهرو جو ڪعبةُ الله شريف تي جڏهن پهرين نظر پوندي آهي، ان وقت گهري ويندڙ دعا ضرور قبول ٿيندي آهي. توهان چاهيو ته هي دعا گهرو "ياالله عَزَّوَجَلَّ مان جڏهن به ڪا جائز دعا گهران ان ۾ بهتري هجي ته اها قبول ٿئي." حضرت علامه شامي عَلَيهِ رَحمَةُ اللهِ القوي فقهاءِ ڪرام رَحِمَهُمُ اللهُ السّلام جي حوالي سان لکيو آهي: ڪعبي شريف تي پهرين نظر پوڻ وقت جنت ۾ بي حساب داخلي جي دعا گهري وڃي ۽ درود شريف پڑهيو وڃي.

(ردالمحتار ج 3 ص 575)

نوری چادر تنی ہے کعبے پر

بارِش الله کے کرم کی ہے (وسائلِ بخشش ص ١٢٤)

صَلُّوا عَلَى الْحَبِيْب! صَلَّى اللهُ تَعَالٰى عَلٰى مُحَمَّد

سڀ ڪان افضل دعا

الله ۽ رسول عَزَّوَجَلَّ و صَلَّى اللهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم جي رضا جا طلبگار محترم عاشقان رسول! جيڪڏهن طواف ۽ سعي وغيره ۾ هر جڳهه تي ڪنهن بي دعا جي بدران درود شريف ئي پڑهندا رهو ته اهو سڀ ڪان افضل آهي ۽ اِنْ شَآءَالله عَزَّوَجَلَّ درود و سلام جي برڪت سان بگڑيل ڪم صحيح ٿي ويندا. اهو اختيار ڪريو جيڪو مُحَمَّدٌرَّسُولُ الله صَلَّى اللهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم جي سچي وعدي جي ڪري سيني دعائن ڪان بهتر ۽ افضل آهي يعني هتي ۽ سيني

جڳهن تي پنهنجي لاءِ دعا جي بدلي پنهنجي حبيب صَلَّی اللّٰہُ تَعَالٰی عَلَیْہِ وَاٰلِہٖ وَسَلَّم تي درود موڪليو، رسول الله صَلَّی اللّٰہُ تَعَالٰی عَلَیْہِ وَاٰلِہٖ وَسَلَّم جن جو فرمانِ عاليشان آهي: ”ائين ڪندين ته الله عَزَّوَجَلَّ تنهنجا سڀ ڪم ٺاهي ڇڏيندو ۽ تنهنجا گناهه معاف فرمائي ڇڏيندو.“

(ترمذي ج 4 ص 207 حديث 2465، فتاويٰ رضويه ج 10 ص 740)

طواف ۾ دُعا جي لاءِ رڪڻ منع آهي

محترم زيارت ڪرڻ وارؤ! تي سگهي ته صرف دُرود ۽ سلام تي ڪفايت ڪريو جو اهو آسان به آهي ۽ افضل به، تنهن هوندي به دعا جي شوقينن جي لاءِ دعائون به ترڪيب ۾ شامل ڪري ڇڏيون آهن، پر ياد رهي ته دعائون پڙهو يا دُرُود و سلام انهن سيني کي آهسته آواز ۾ پڙهڻو آهي، وڏي آواز سان نه، جيئن ڪجهه طواف ڪرائڻ وارا پڙهائيندا آهن، ۽ هلندي هلندي پڙهڻو آهي، پڙهڻ جي لاءِ طواف دوران رُڪڻو ناهي.

عُمري جو طريقو

طواف جو طريقو

طواف شروع ڪرڻ کان پهرين مرد اِضطِباع ڪن يعني چادر ساڄي ٻانهن جي ٻغل جي هيٺان ڪڍي ڪري ان جا ٻئي ڪنارا کاٻي ڪلهي تي اهڙي طرح وجهو جو ساڄو ڪلهو ڪليل هجي، هاڻي پرواني جيان شمعِ ڪعبه جي چؤڌاري طواف جي لاءِ تيار ٿي وڃو.

اِضۡطِباعي حالت ۾ ڪعبي شريف جي طرف چهرو ڪندي حَجَرِ اَسۡوَد جي کاٻي (left) طرف رُڪن يماني ڏانهن حَجَرِ اَسۡوَد جي ويجهو اهڙي طرح بيهو جو سڄو حَجَرِ اَسۡوَد اوهان جي ساڄي پاسي رهي. هاڻي بنا هٿ کڻڻ جي هن طرح طواف جي نيّت ڪريو [1]

اَللّٰهُمَّ اِنِّیۡ اُرِیۡدُ طَوَافَ بَیۡتِكَ الۡحَرَامِ فَیَسِّرۡهُ لِیۡ وَتَقَبَّلۡهُ مِنِّیۡ ط

ترجمو: اي الله عَزَّوَجَلَّ! مان تنهنجي عزّت واري گهر جو طواف ڪرڻ جو ارادو ڪريان ٿو تون ان کي منهنجي لاءِ آسان فرماءِ ۽ ان کي منهنجي طرف کان قبول فرماءِ.

نيّت ڪرڻ کان پوءِ ڪعبي شريف جي ئي طرف منهن ڪري ساڄي هٿ جي طرف ايترو هلو جو حَجَرِ اَسۡوَد توهان جي بلڪل سامهون ٿي وڃي. (اهو معمولي سِرڪڻ سان ٿي ويندو، اوهان حَجَرِ اَسۡوَد جي بلڪل سِڌ ۾ اچي ويا ان جي نشاني هي آهي ته پري ٿنڀ ۾ جيڪا سبز لائيٽ لڳل آهي اها اوهان جي پُٺ جي بلڪل پويان ٿي ويندي)

سُبۡحٰنَ اللّٰه عَزَّوَجَلَّ! هي جنت جو اهو خوشنصيب پٿر آهي،

(1) نماز، روزي، اعتڪاف، طواف وغيره هر جڳهه تي هن مسئلي جو خيال رکو ته عربي زبان ۾ نيّت انهيءَ وقت ڪارآمد ٿيندي جڏهن ته ان جي معنيٰ معلوم هجي، نه ته سنڌي ۾ بلڪ پنهنجي مادري زبان ۾ به ٿي سگهي ٿي. هر صورت ۾ دل ۾ نيّت هجڻ شرط آهي ۽ زبان سان نه چئو ته به صحيح آهي دل ۾ ئي نيّت هجڻ ڪافي به آهي، ها زبان سان چوڻ افضل آهي.

جنهن کي اسان جي پياري آقا، مکي مدني مصطفيٰ صَلَّى اللهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم يقينًا چميو آهي، هاڻي ٻئي هٿ کن تائين اهڙي طرح کڻو جو ترِيون حَجَرِ اَسوَد جي طرف رهن ۽ پڙهو:

بِسْمِ اللّٰهِ وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ وَاللّٰهُ اَكْبَرُ وَالصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ عَلٰى رَسُوْلِ اللّٰهِ ط

ترجمو: **الله** عَزَّوَجَلَّ جي نالي سان ۽ سيئي خوبيون **الله** عَزَّوَجَلَّ جي لاءِ آهن ۽ **الله** عَزَّوَجَلَّ سڀ کان وڏو آهي ۽ **الله** جي رسول صَلَّى اللهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم تي دُرود ۽ سلام هجن.

هاڻي جيڪڏهن ٿي سگهي ته حَجَرِ اَسوَد شريف تي ٻئي تريون ۽ انهن جي وچ ۾ منهن رکي ائين چُمي ڏيو جو آواز پيدا نه ٿئي، ٽي ڀيرا ائين ئي ڪريو. سُبْحٰنَ اللّٰه عَزَّوَجَلَّ! جهومي وڃو جو توهان جا چَپ ان مبارڪ جڳهه کي چمي رهيا آهن، جتي يقينًا مديني واري آقا صَلَّى اللهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم جا مبارڪ چپ لڳا آهن، بيقرار ٿي وڃو. تڙپي وڃو ۽ ٿي سگهي ته اکين کي لڙڪ وهائڻ ڏيو. حضرتِ سيّدُنا عبدالله بن عمر رَضِىَ اللهُ تَعَالٰى عَنْهُمَا فرمائن ٿا ته اسان جا منا آقا صَلَّى اللهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم "حَجَرِ اَسوَد" تي چپ مبارڪ رکي ڪري روئيندا رهيا، پوءِ تَوَجُّه فرمايائون، ته چا ٿا ڏسن ته حضرت عمر رَضِىَ اللهُ تَعَالٰى عَنْهُ به روئي رهيا آهن، ارشاد فرمايائون: اي عمر (رَضِىَ اللهُ تَعَالٰى عَنْهُ) هي روئڻ ۽ ڳوڙها وهائڻ جي ته جڳهه آهي. (ابن ماجه ج 3 ص 434 حديث 2945)

رونے والی آنکھیں مانگو رونا سب کا کام نہیں
ذِکرِ محبّت عام ہے لیکن سوزِ محبّت عام نہیں

ان ڳالھ جو خيال رکو تہ ماڻھن کي توهان جا ڌڪا نہ لڳن چوتہ هي طاقت جو مظاهرو ڪرڻ جو موقعو ناهي بلڪ عاجزي ۽ مسڪيني جي اِظهار جي جاءِ آهي، رش جي ڪري جيڪڏهن چُمي نہ سگهو تہ نہ ٻين کي ايذاءُ ڏيو، ۽ نہ پاڻ ڦاسو نہ دٻجو، هٿ يا ڪاٺي سان حَجَرِ اَسوَد کي ڇهي ڪري ان کي چمي وٺو، اهو بہ نہ ٿي سگهي تہ هٿن جو اشارو ڪري پنهنجي هٿن کي چمي وٺو، ڇا اهو گهٽ آهي جو مڪي مدني سرڪار صَلَّى اللهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم جي مبارڪ منهن رکڻ جي جڳھ تي اوهان جون نگاهون پئجي رهيون آهن.

حَجَرِ اَسوَد کي چمڻ يا ڪاٺي يا هٿ سان ڇهي ڪري چمڻ يا هٿن جو اشارو ڪري چمڻ کي ”اِستِلام“ چئبو آهي.

فرمان مصطفيٰ صَلَّى اللهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم آهي: قيامت جي ڏينهن هي پٿر ڪنيو ويندو، هن جون اکيون هونديون جنهن سان هي ڏسندو، زبان هوندي جنهن سان ڪلام ڪندو، جنهن حق سان ان جو اِستِلام ڪيو ان جي لاءِ شاهدي ڏيندو.

(ترمذي ج 2 ص 286 حديث 963)

هاڻي اَللّٰهُمَّ اِيمَانًا بِكَ وَاتِّبَاعًا لِّسُنَّةِ نَبِيِّكَ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ط (ترجمو: الاهي تو تي ايمان آڻي ۽

تنهنجي نبي محمد (صَلَّى اللّٰهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم) جي سنت جي پيروي ڪرڻ جي لاءِ هي طواف ڪيان ٿو) پڙهندي ڪعبي شريف جي طرف ئي چهرو ڪري ساڄي هٿ جي طرف ٿورو سرڪو، جڏهن حَجَرِ اَسوَد توهان جي چهري جي سامهون نہ رهي (۽ اهو ٿورو سِرڪڻ سان ٿي ويندو) تہ فورًا ان طرح سڌا ٿي وڃو جو ڪعبو شريف توهان جي کابي هٿ جي طرف رهي، اهڙي طرح هلو جو ڪنهن کي توهان جو ڌڪو نہ لڳي. مرد شروعاتي ٽن ڦيرن ۾ ”رَمَل“ ڪندي هلن يعني جلدي جلدي ننڍا قدم کڻندي، ڪلها لوڏيندي هلو، جيئن قوي ۽ بهادر ماڻهو هلندا آهن، ڪي ماڻهو ٽپا ڏيندي ۽ ڊوڙندي هلندا آهن، اها سنّت ناهي. جتي جتي رش گهڻي هجي ۽ رَمَل ۾ پنهنجو پاڻ کي يا ٻين ماڻهن کي تڪليف ٿيندي هجي تہ ايتري دير تائين رمل ترڪ ڪري ڇڏيو پر رَمَل جي ڪري رڪجو نہ، طواف ۾ مشغول رهو، پوءِ جيئن ئي موقعو ملي اوتري دير تائين جي لاءِ رَمَل سان گڏ طواف ڪريو.

طواف ۾ جيتري قدر خانۂ ڪعبہ جي ويجهو رهو، هي بهتر آهي پر ايترو گهڻو قريب بہ نہ ٿي وڃو جو توهان جو ڪپڙو يا جسم ڪعبي جي ديوارن سان لڳي ۽ جيڪڏهن ويجهڙائپ ۾ رش جي ڪري رمل نہ ٿي سگهي تہ هاڻي دوري بهتر آهي، اسلامي ڀينرن جي لاءِ طواف ۾ ڪعبي شريف کان دوري افضل آهي، پهرين چڪر ۾ هلندي هلندي دُرُود شريف

پڙهي هي دعا پڙهو.

پهرئين چڪر جي دعا

سُبْحٰنَ اللهِ وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ وَلَآ اِلٰهَ اِلَّا اللهُ وَاللهُ اَكْبَرُ ط وَلَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ اِلَّا بِاللهِ الْعَلِيِّ الْعَظِيْمِ ط وَالصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ عَلٰى رَسُوْلِ اللهِ صَلَّى اللهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّمَ ط اَللّٰهُمَّ اِيْمَانًا بِكَ وَتَصْدِيْقًا بِكِتَابِكَ وَوَفَآءً بِعَهْدِكَ وَاتِّبَاعًا لِّسُنَّةِ نَبِيِّكَ وَحَبِيْبِكَ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّمَ ط اَللّٰهُمَّ اِنِّيْٓ اَسْئَلُكَ الْعَفْوَ وَالْعَافِيَةَ وَالْمُعَافَاةَ الدَّآئِمَةَ فِى الدِّيْنِ وَالدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِ وَالْفَوْزَ بِالْجَنَّةِ وَالنَّجَاةَ مِنَ النَّارِ ط (درود شريف پڙهي وٺو)

ترجمو: **الله** تعالىٰ پاڪ آهي ۽ سڀ خوبيون **الله** عَزَّوَجَلَّ جي لاءِ ئي آهن ۽ **الله** عَزَّوَجَلَّ کان سواءِ ڪو عبادت جي لائق ناهي ۽ **الله** عَزَّوَجَلَّ سڀ کان وڏو آهي، ۽ گناهه کان بچڻ جي طاقت ۽ نيڪي ڪرڻ جي توفيق **الله** عَزَّوَجَلَّ جي طرفان آهي، جيڪو سڀ کان بلند ۽ عظمت وارو آهي، ۽ ڪامل رحمت ۽ سلام نازل ٿئي **الله** جي رسول صَلَّى اللهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّمَ تي، اي

الله عَزَّوَجَلَّ! توتي ايمان آڻيندي ۽ تنهنجي ڪتاب جي تصديق ڪندي ۽ توسان ڪيل عهد کي پورو ڪندي ۽ تنهنجي نبي ۽ تنهنجي حبيب محمد صَلَّى اللهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم جي پيروي ڪندي (مون طواف شروع ڪيو آهي) اي الله عَزَّوَجَلَّ! آئون تو کان (گناهن کان) معافي جو، ۽ (بلائن کان) عافيت جو ۽ دائمي حفاظت جو، دين و دنيا ۽ آخرت ۾ ۽ جنّت جي حصول ۾ ڪاميابي ۽ دوزخ کان ڇوٽڪارو حاصل ڪرڻ جو سوال ڪريان ٿو.

رُڪنِ يماني تي پهچڻ تائين اها دعا پوري ڪري ڇڏيو. هاڻي جيڪڏهن رش جي ڪري پنهنجي يا ٻئي جي تڪليف جو انديشو نہ هجي تہ رڪنِ يماني کي ٻنهي هٿن سان يا ساڄي هٿ سان برڪت حاصل ڪرڻ لاءِ هٿ لڳايو، رڳو کاٻي هٿ سان نہ ڇهو، موقعو ملي تہ رڪنِ يماني کي چمي ڏيو، جيڪڏهن چُمڻ يا ڇهڻ جو موقعو نہ ملي تہ هتي هٿن سان اشارو ڪري چمڻ ناهي. (رڪن يماني تي اڄڪلهہ ماڻهو ڪافي خوشبو لڳائيندا آهن تنهنڪري احرام وارا ڇهڻ ۽ چمڻ ۾ احتياط ڪن)

هاڻي توهان ڪعبي شريف جي ٽن ڪندن جو طواف پورو ڪري چوٿين ڪنڊ "رڪنِ اَسوَد" جي طرف وڌي رهيا آهيو. "رڪنِ يماني" ۽ "رڪنِ اَسوَد" جي وچين ديوار کي "مُستَجَاب" چئبو آهي، هتي دعا تي آمين چوڻ جي لاءِ ستر هزار فرشتا مقرر آهن. توهان جيڪو چاهيو، پنهنجي زبان ۾ پنهنجي لاءِ ۽ سڀني مسلمانن جي لاءِ دعا گهرو يا سڀني جي نيّت سان ۽ مون گنهگار سگِ مدينہ عُفِيَ عنه جي بہ نيّت شامل

ڪري هڪ ڀيرو دُرود شريف پڙهي وٺو، ۽ هي قرآني دعا به پڙهي وٺو:

رَبَّنَآ اٰتِنَا فِی الدُّنْیَا حَسَنَةً وَّ فِی الْاٰخِرَةِ حَسَنَةً وَّ قِنَا عَذَابَ النَّارِ ﴿۲۰۱﴾

ترجموڪنزالايمان: اي اسان جا پالڻهار عَزَّوَجَلَّ! اسان کي دنيا ۾ ڀلائي ڏي ۽ اسان کي آخرت ۾ ڀلائي ڏي ۽ اسان کي دوزخ جي عذاب کان بچاءِ.

سُبْحٰنَ اللّٰه! توهان حَجرِ اَسود جي ويجهو پهچي ويا آهيو، هتي توهان جو هڪ چڪر پورو ٿيو، ماڻهو هتي هڪبئي کي ڌَسي پري کان ئي هٿ لوڏيندي گذرندا آهن، ائين ڪرڻ هرگز سنّت ناهي، توهان اڳ وانگر قبلي ڏانهن منهن ڪري حَجَرِ اَسوَد ڏانهن رخ ڪريو، هاڻي نيّت ڪرڻ جي ضرورت ناهي جو اها ته شروع ۾ ٿي چڪي، هاڻي ٻيو چڪر شروع ڪرڻ جي لاءِ اڳ جيان ٻئي هٿ ڪنن تائين کڻي هي دعا:

بِسْمِ اللّٰهِ وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ وَاللّٰهُ اَكْبَرُ وَالصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ عَلٰى رَسُوْلِ اللّٰه ط پڙهي اِسۡتِلام ڪريو. يعني موقعو ملي ته حَجَرِ اَسوَد کي چمي ڏيو، نه ته ساڳي طرح هٿ سان اشارو ڪري ان کي چمي ڏيو، ڦيريان وانگر ڪعبي ڏانهن چهرو ڪري ٿورو ساڄي پاسي سِرڪو، جڏهن حَجَرِ اَسوَد سامهون نه رهي ته فورًا انهيءَ طرح ڪعبي شريف کي کابي (left) پاسي ڪندي طواف ۾ مشغول ٿي وڃو ۽ دُرُود شريف پڙهي هي دعا پڙهو:

بئي چڪر جي دعا

اَللّٰهُمَّ اِنَّ هٰذَا الْبَيْتَ بَيْتُكَ وَالْحَرَمَ حَرَمُكَ وَالْاَمْنَ اَمْنُكَ وَالْعَبْدَ عَبْدُكَ وَاَنَا عَبْدُكَ وَابْنُ عَبْدِكَ وَهٰذَا مَقَامُ الْعَآئِذِ بِكَ مِنَ النَّارِ ؕ فَحَرِّمْ لُحُوْمَنَا وَبَشَرَتَنَا عَلَى النَّارِ ؕ اَللّٰهُمَّ حَبِّبْ اِلَيْنَا الْاِيْمَانَ وَزَيِّنْهُ فِيْ قُلُوْبِنَا وَكَرِّهْ اِلَيْنَا الْكُفْرَ وَالْفُسُوْقَ وَالْعِصْيَانَ وَاجْعَلْنَا مِنَ الرَّاشِدِيْنَ ؕ اَللّٰهُمَّ قِنِيْ عَذَابَكَ يَوْمَ تَبْعَثُ عِبَادَكَ ؕ اَللّٰهُمَّ ارْزُقْنِي الْجَنَّةَ بِغَيْرِ حِسَابٍ ؕ (درود شريف پڙهي وٺو)

ترجمو: **ياالله** عَزَّوَجَلَّ! بيشڪ هي گهر تنهنجو گهر آهي ۽ هي حرم تنهنجو حرم آهي ۽ (هتي جو) امن تنهنجو ئي ڏنل آهي ۽ هر ٻانهو تنهنجو ئي ٻانهو آهي ۽ مان بہ تنهنجو ئي ٻانهو آهيان ۽ تنهنجي ئي ٻانهي جو پٽ آهيان ۽ هيءَ جڳهہ جهنم کان تنهنجي پناهہ گهرڻ واري جي آهي، تون اسان جي گوشت ۽ کل کي دوزخ تي حرام ڪري ڇڏ. اي **الله** عَزَّوَجَلَّ ! اسان جي لاءِ ايمان کي محبوب بڻاءِ ۽ اسان جي دلين ۾ ان جو چاهہ پيدا ڪر، ۽ اسان جي لاءِ ڪفر، بدڪاري ۽ نافرماني کي ناپسنديده بڻاءِ ۽ اسان کي هدايت حاصل ڪرڻ وارن ۾ شامل ڪر. اي **الله** عَزَّوَجَلَّ! جنهن ڏينهن تون پنهنجي ٻانهن کي ٻيهر زندهہ ڪري اُٿارين، مون کي پنهنجي عذاب کان بچائجانءِ. اي **الله** عَزَّوَجَلَّ! مون کي بنا حساب جي جنّت عطا فرماءِ.

رڪنِ يماني تي پهچڻ کان پهرين پهرين اها دعا ختم ڪري ڇڏيو، هاڻي موقعو ملي تہ اڳ جيان چمي ڏئي يا صرف انهيءَ طرح چهي "حَجَرِ اَسوَد" جي طرف وڌو، دُرُود شريف پڙهو ۽ هي قرآني دعا پڙهو:

رَبَّنَآ اٰتِنَا فِی الدُّنْیَا حَسَنَةً وَّ فِی الْاٰخِرَةِ حَسَنَةً وَّ قِنَا عَذَابَ النَّارِ ﴿۲۰۱﴾

ترجموڪنزالايمان: اي اسان جا پالڻهار عَزَّوَجَلَّ! اسان کي دنيا ۾ ڀلائي ڏي ۽ اسان کي آخرت ۾ ڀلائي ڏي ۽ اسان کي دوزخ جي عذاب کان بچاءِ.

سُبْحٰنَ الله! اوهان وري حجرِ اَسوَد جي قريب پهچي ويا آهيو، هاڻي توهان جو ٻيو چڪر بہ پورو ٿي ويو، وري اڳ جيان ٻئي هٿ ڪنن تائين کڻي هي دعا:

بِسْمِ اللهِ وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ وَاللهُ اَكْبَرُ وَالصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ عَلٰى رَسُوْلِ اللهِ ط پڙهي حَجَرِ اَسوَد جو اِستِلام ڪريو ۽ پهريان وانگر ٽيون چڪر شروع ڪريو ۽ درود شريف پڙهي هي دعا پڙهو:

ٽئين چڪر جي دعا

اَللّٰهُمَّ اِنِّیْ اَعُوْذُ بِكَ مِنَ الشَّكِّ وَالشِّرْكِ وَالنِّفَاقِ وَالشِّقَاقِ وَسُوْٓءِ الْاَخْلَاقِ وَسُوْٓءِ الْمَنْظَرِ وَالْمُنْقَلَبِ فِی الْمَالِ وَالْاَهْلِ وَالْوَلَدِ ط

اَللّٰهُمَّ اِنِّیْۤ اَسْئَلُكَ رِضَاكَ وَالْجَنَّةَ وَ اَعُوْذُبِكَ مِنْ سَخَطِكَ وَالنَّارِ ؕ اَللّٰهُمَّ اِنِّیْۤ اَعُوْذُبِكَ مِنْ فِتْنَةِ الْقَبْرِ وَاَعُوْذُبِكَ مِنْ فِتْنَةِ الْمَحْيَا وَالْمَمَاتِ ؕ (درود شريف پڙهي وٺو)

ترجمو: اي الله عَزَّوَجَلَّ! مان شڪ کان ۽ شِرڪ کان ۽ نفاق ۽ حق جي مخالفت کان، ۽ بري اخلاق ۽ بري حال کان ۽ اهل و عيال ۾ ۽ مال ۾ بري انجام کان تنهنجي پناهہ گهران ٿو. اي الله عَزَّوَجَلَّ! مان توکان تنهنجي رضا ۽ جنّت گهران ٿو ۽ تنهنجي غضب ۽ جهنم کان پناهہ گهران ٿو. اي الله عَزَّوَجَلَّ! مان قبر جي آزمائش ۽ زندگي ۽ موت جي فتني کان تنهنجي پناهہ گهران ٿو.

رڪنِ يماني تي پهچڻ کان اڳ ۾ هي دعا ختم ڪري ڇڏيو ۽ پهريان وانگر عمل ڪندي حَجَرِ اَسْوَد جي طرف وڌندي درود شريف پڙهي هي قرآني دعا پڙهو:

رَبَّنَاۤ اٰتِنَا فِی الدُّنْیَا حَسَنَةً وَّ فِی الْاٰخِرَةِ حَسَنَةً وَّ قِنَا عَذَابَ النَّارِ ﴿۲۰۱﴾

ترجمو ڪنزالايمان: اي اسان جا پالڻهار عَزَّوَجَلَّ! اسان کي دنيا ۾ ڀلائي ڏي ۽ اسان کي آخرت ۾ ڀلائي ڏي ۽ اسان کي دوزخ جي عذاب کان بچاءِ.

سُبْحٰنَ الله! اوهان وري حَجَرِ اَسْوَد جي ويجهو پهچي ويا. هاڻي توهان جو ٽيون چڪر بہ مڪمل ٿي ويو وري اڳ جيان ٻئي هٿ ڪنن تائين کڻي هيءَ دعا پڙهو:

بِسْمِ اللهِ وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ وَاللهُ اَكْبَرُ وَالصَّلٰوةُ

وَالسَّلَامُ عَلٰى رَسُوْلِ اللّٰه ط پڙهي حجرِ اَسوَد جو اِستِلام ڪريو ۽ اڳ وانگر ئي چوٿون چڪر شروع ڪريو، هاڻي رَمَل نہ ڪريو چوتہ رَمَل صرف ابتدائي ٽن ڦيرن ۾ ڪرڻو هو، هاڻي توهان ڪي معمول مطابق وچٿري چال سان باقي ڦيرا مڪمل ڪرڻا آهن. دُرُود شريف پڙهي هي دعا پڙهو:

چوٿين چڪر جي دعا

اَللّٰهُمَّ اجْعَلْهَا عُمْرَةً مَّبْرُوْرَةً وَّسَعْيًا مَّشْكُوْرًا وَّذَنْبًا مَّغْفُوْرًا وَّعَمَلًا صَالِحًا مَّقْبُوْلًا وَّ تِجَارَةً لَّنْ تَبُوْرَ ط يَا عَالِمَ مَا فِي الصُّدُوْرِ اَخْرِجْنِيْ يَا اَللّٰهُ مِنَ الظُّلُمَاتِ اِلَى النُّوْرِ ط اَللّٰهُمَّ اِنِّيْٓ اَسْئَلُكَ مُوْجِبَاتِ رَحْمَتِكَ وَعَزَآئِمَ مَغْفِرَتِكَ وَالسَّلَامَةَ مِنْ كُلِّ اِثْمٍ وَّالْغَنِيْمَةَ مِنْ كُلِّ بِرٍّ وَّالْفَوْزَ بِالْجَنَّةِ وَالنَّجَاةَ مِنَ النَّارِ ط اَللّٰهُمَّ قَنِّعْنِيْ بِمَا رَزَقْتَنِيْ وَبَارِكْ لِيْ فِيْهِ وَاخْلُفْ عَلٰى كُلِّ غَآئِبَةٍ لِّيْ بِخَيْرٍ ط

(درود شريف پڙهي وٺو)

ترجمو: **اي الله** عَزَّوَجَلَّ! **منهنجي عمري کي مَبرور ۽ منهنجي ڪوشش کي ڪامياب ۽ گناهن کان مغفرت جو ذريعو ۽ مقبول نيڪ عمل ۽ بنا نقصان وارو واپار بڻاءِ، اي دلين جا حال ڄاڻڻ وارا! اي الله** عَزَّوَجَلَّ! **مون کي (گناهه جي) اونداهيءَ کان (عملِ صالح جي) روشني جي طرف ڪڍ. اي الله** عَزَّوَجَلَّ **مان توکان تنهنجي رحمت (جي حاصل ٿيڻ) جي ذريعن، تنهنجي مغفرت جي اسباب ۽ سيني گناهن کان بچندي رهڻ ۽ هر نيڪي جي توفيق جو ۽ جنت ۾ وڃڻ ۽ جهنم کان نجات جو سوال ڪريان ٿو، ۽ اي الله** عَزَّوَجَلَّ **تون مون کي پنهنجي ڏنل رزق ۾ قناعت عطا فرماءِ ۽ ان ۾ مون لاءِ برڪت به ڏئي ۽ هر نقصان جو پنهنجي ڪرم سان مون کي سٺو بدلو عطا فرماءِ.**

رڪنِ يماني تائين اها دعا ختم ڪري وري اڳ جيان عمل ڪندي حجرِ اَسوَد ڏانهن وڌو ۽ دُرُود شريف پڙهي ڪري هي قرآني دعا پڙهو:

رَبَّنَآ اٰتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَّفِي الْاٰخِرَةِ حَسَنَةً وَّقِنَا عَذَابَ النَّارِ ﴿۲۰۱﴾

ترجموڪنزالايمان: اي اسان جا پالڻهار عَزَّوَجَلَّ! **اسان کي دنيا ۾ ڀلائي ڏي ۽ اسان کي آخرت ۾ ڀلائي ڏي ۽ اسان کي دوزخ جي عذاب کان بچاءِ.**

سُبْحٰنَ اللهِ! اوهان وري حجرِ اَسوَد وٽ پهچي ويا آهيو، اڳ جيان ٻئي هٿ ڪنن تائين کڻي هيءَ دعا:

بِسْمِ اللهِ وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ وَاللهُ اَكْبَرُ وَالصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ عَلٰى رَسُوْلِ اللهِ ط پڙهي ڪري اِستِلام ڪريو ۽ پنجون چڪر شروع ڪريو ۽ درود شريف پڙهي هيءَ دعا پڙهو:

پنجين چڪر جي دعا

اَللّٰهُمَّ اَظِلَّنِیْ تَحْتَ ظِلِّ عَرْشِكَ يَوْمَ لَا ظِلَّ اِلَّا ظِلُّ عَرْشِكَ وَلَا بَاقِیَ اِلَّا وَجْهُكَ وَاسْقِنِیْ مِنْ حَوْضِ نَبِيِّكَ سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ صَلَّى اللهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّمَ شَرْبَةً هَنِيْئَةً مَّرِيْئَةً لَّا نَظْمَاُ بَعْدَهَا اَبَدًا ط اَللّٰهُمَّ اِنِّیْۤ اَسْئَلُكَ مِنْ خَيْرِ مَا سَئَلَكَ مِنْهُ نَبِيُّكَ سَيِّدُنَا مُحَمَّدٌ صَلَّى اللهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّمَ وَاَعُوْذُبِكَ مِنْ شَرِّ مَا اسْتَعَاذَكَ مِنْهُ نَبِيُّكَ سَيِّدُنَا مُحَمَّدٌ صَلَّى اللهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّمَ ط اَللّٰهُمَّ اِنِّیْۤ اَسْئَلُكَ الْجَنَّةَ وَنَعِيْمَهَا وَمَا يُقَرِّبُنِیْۤ اِلَيْهَا مِنْ قَوْلٍ اَوْ فِعْلٍ اَوْ عَمَلٍ ط وَاَعُوْذُبِكَ مِنَ النَّارِ وَمَا يُقَرِّبُنِیْۤ اِلَيْهَا مِنْ قَوْلٍ اَوْ فِعْلٍ اَوْ عَمَلٍ ط (درود شريف پڙهي وٺو)

ترجمو: اي الله عَزَّوَجَلَّ! مون کي ان ڏينهن پنهنجي عرش جي ڇانو ۾ جڳهه ڏي جنهن ڏينهن تنهنجي عرش جي ڇانوَ کان علاوه ڪا به ڇانوَ نه هوندي ۽ تنهنجي پاڪ ذات کانسواءِ ڪو به باقي نه رهندو ۽ مون کي پنهنجي نبي حضرت محمد مصطفيٰ صَلَّى اللهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم جي حوض ڪوثر مان اهڙو خوشگوار ۽ خوش ذائقه ڍُڪ پيار جنهن جو ان کان پوءِ ڪڏهن به مون کي اُڃ نه لڳي، اي الله عَزَّوَجَلَّ! مان تو کان انهن شين جي ڀلائي گهران

ٿو جن کان تنهنجي نبي سيدنا محمد صَلَّى اللهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم **توکان طلب ڪيو ۽ انهن شين جي برائيءَ کان تنهنجي پناهه گهران ٿو، جن کان تنهنجي نبي سيدنا محمد** صَلَّى اللهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم **پناهه گهري. اي الله** عَزَّوَجَلَّ**! مان توکان جنّت ۽ ان جي نعمتن جو ۽ هر ان قول يا فعل يا عمل (جي توفيق) جو سوال ڪريان ٿو جيڪو مون کي جنت جي قريب ڪري ۽ مان دوزخ کان ۽ هر ان قول يا فعل يا عمل کان تنهنجي پناهه گهران ٿو جيڪو مون کي دوزخ جي ويجهو ڪري ڇڏي.**

رڪنِ يماني تائين اها دعا ختم ڪري وري اڳ جيان عمل ڪندي حَجرِ اَسوَد ڏانهن وڌو ۽ دُرُود شريف پڙهي ڪري هي قرآني دعا پڙهو:

رَبَّنَاۤ اٰتِنَا فِی الدُّنْیَا حَسَنَةً وَّ فِی الْاٰخِرَةِ حَسَنَةً وَّ قِنَا عَذَابَ النَّارِ ﴿۲۰۱﴾

ترجموڪنزالايمان: **اي اسان جا پالڻهار** عَزَّوَجَلَّ**! اسان کي دنيا ۾ ڀلائي ڏي ۽ اسان کي آخرت ۾ ڀلائي ڏي ۽ اسان کي دوزخ جي عذاب کان بچاءِ.**

پوءِ وري **حَجرِ اَسود** تي اچي ڪري ٻئي هٿ ڪنن تائين کڻي ڪري هيءَ دعا

بِسْمِ اللهِ وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ وَاللهُ اَكْبَرُ وَالصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ عَلٰى رَسُوْلِ الله ط پڙهي اِستِلام ڪريو ۽ هاڻي ڇهون چڪر شروع ڪريو ۽ درود شريف پڙهي هيءَ دعا پڙهو:

ڇهين چڪر جي دعا

اَللّٰهُمَّ اِنَّ لَكَ عَلَيَّ حُقُوْقًا كَثِيْرَةً فِيْمَا بَيْنِيْ وَبَيْنَكَ وَحُقُوْقًا كَثِيْرَةً فِيْمَا بَيْنِيْ

وَبَيْنَ خَلْقِكَ اَللّٰهُمَّ مَا كَانَ لَكَ مِنْهَا فَاغْفِرْهُ لِيْ وَمَا كَانَ لِخَلْقِكَ فَتَحَمَّلْهُ عَنِّيْ وَاَغْنِنِيْ بِحَلَالِكَ عَنْ حَرَامِكَ وَ بِطَاعَتِكَ عَنْ مَّعْصِيَتِكَ وَ بِفَضْلِكَ عَمَّنْ سِوَاكَ يَا وَاسِعَ الْمَغْفِرَةِ ط اَللّٰهُمَّ اِنَّ بَيْتَكَ عَظِيْمٌ وَّ وَجْهَكَ كَرِيْمٌ وَّاَنْتَ يَا اَللّٰهُ حَلِيْمٌ كَرِيْمٌ عَظِيْمٌ تُحِبُّ الْعَفْوَ فَاعْفُ عَنِّيْ ط (درود شريف پڙهي وٺو)

ترجمو: **اي الله** عَزَّوَجَلَّ! بيشڪ مون تي تنهنجا تمام گهڻا حق آهن، انهن معاملن ۾ جيڪي منهنجي ۽ تنهنجي وچ ۾ آهن ۽ تمام گهڻا حق آهن، انهن معاملن ۾ جيڪي منهنجي ۽ تنهنجي مخلوق جي وچ ۾ آهن. **اي الله** عَزَّوَجَلَّ! انهن مان جن جو تعلق تنهنجي ذات سان هجي، انهن ۾ (ڪوتاهي ڪئي) مون کي معافي ڏي ۽ جن جو تعلق تنهنجي مخلوق سان (بہ) هجي انهن جي معافي پنهنجي ڪرم جي ذمي وٺ. **اي الله** عَزَّوَجَلَّ! مون کي حلال (رزق) عطا فرمائي حرام کان بي پرواه ڪر، ۽ پنهنجي فرمانبرداري جي توفيق عطا فرمائي نافرماني کان، ۽ پنهنجي فضل سان نوازي پاڻ کان سواءِ ٻين کان بي پرواهہ ڪري ڇڏ. اي وسيع مغفرت وارا! **اي الله** عَزَّوَجَلَّ! بيشڪ تنهنجو گهر وڏي عظمت وارو آهي ۽ تنهنجي ذات ڪريم آهي ۽ **اي الله** تون حلم وارو، ڪرم وارو ۽ عظمت وارو آهين، تون معافي کي پسند ڪندو آهين سو منهنجي خطائن کي بخشي ڇڏ.

رڪنِ يماني تائين اها دعا ختم ڪري وري اڳ جيان عمل ڪندي حَجرِ اَسوَد ڏانهن وڌو ۽ دُرُود شريف پڙهي ڪري

هي قرآني دعا پڙهو:

رَبَّنَآ اٰتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَّفِي الْاٰخِرَةِ حَسَنَةً وَّقِنَا عَذَابَ النَّارِ ﴿۲۰۱﴾

ترجموڪنزالايمان: اي اسان جا پالڻهار عَزَّوَجَلَّ! اسان کي دنيا ۾ ڀلائي ڏي ۽ اسان کي آخرت ۾ ڀلائي ڏي ۽ اسان کي دوزخ جي عذاب کان بچاءِ.

وري اڳ وانگر ٻئي هٿ ڪنن تائين کڻي ڪري هي دعا:

بِسْمِ اللهِ وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ وَاللهُ اَكْبَرُ وَالصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ عَلٰى رَسُوْلِ اللهِ ط پڙهي ڪري حَجَرِ اَسْوَد جو اِسْتِلام ڪريو ۽ ستون ۽ آخري چڪر شروع ڪريو ۽ درود شريف پڙهي ڪري هيءَ دعا پڙهو:

ستين چڪر جي دعا

اَللّٰهُمَّ اِنِّيْٓ اَسْئَلُكَ اِيْمَانًا كَامِلًا وَّيَقِيْنًا صَادِقًا وَّرِزْقًا وَّاسِعًا وَّقَلْبًا خَاشِعًا وَّلِسَانًا ذَاكِرًا وَّرِزْقًا حَلَالًا طَيِّبًا وَّتَوْبَةً نَّصُوْحًا وَّتَوْبَةً قَبْلَ الْمَوْتِ وَرَاحَةً عِنْدَ الْمَوْتِ وَمَغْفِرَةً وَّرَحْمَةً بَعْدَ الْمَوْتِ وَالْعَفْوَ عِنْدَ الْحِسَابِ وَالْفَوْزَ بِالْجَنَّةِ وَالنَّجَاةَ مِنَ النَّارِ بِرَحْمَتِكَ يَا عَزِيْزُ يَا غَفَّارُ ط رَبِّ زِدْنِيْ عِلْمًا

وَّاَلۡحِقۡنِىۡ بِالصّٰلِحِيۡنَ ؕ (درود شريف پڑهي وٺو)

ترجمو: اي الله عَزَّوَجَلَّ! مان توکان تنهنجي رحمت جي وسيلي سان ڪامل ايمان ۽ سچي يقين، ۽ ڪشادي رزق ۽ عاجزي ڪرڻ واري دل ۽ ذڪر ڪرڻ واري زبان ۽ حلال ۽ پاڪ روزي ۽ سچي توبهہ ۽ موت کان پهريان جي توبهہ ۽ موت جي وقت جي راحت ۽ مرڻ کان بعد مغفرت ۽ رحمت، ۽ حساب جي وقت معافي ۽ جنّت جو حصول ۽ دوزخ کان نجات گهران ٿو. اي عزت وارا! اي وڏيڪ بخشڻ وارا! اي منهنجا ربّ عَزَّوَجَلَّ! منهنجي علم ۾ اضافو ڪر ۽ مون کي نيڪ ماڻهن ۾ شامل فرماءِ.

رڪنِ يماني تائين اها دعا ختم ڪري وري اڳ وانگر عمل ڪندي دُرُود شريف پڑهي ڪري هي قرآني دعا پڑهو:

رَبَّنَاۤ اٰتِنَا فِى الدُّنۡيَا حَسَنَةً وَّفِى الۡاٰخِرَةِ حَسَنَةً وَّقِنَا عَذَابَ النَّارِ ﴿۲۰۱﴾

ترجموڪنزالايمان: اي اسان جا پالڻهار عَزَّوَجَلَّ! اسان کي دنيا ۾ ڀلائي ڏي ۽ اسان کي آخرت ۾ ڀلائي ڏي ۽ اسان کي دوزخ جي عذاب کان بچاءِ.

حَجَرِ اَسوَد تي پهچي توهان جا ست ڦيرا پورا ٿي ويا، وري انهن پيري اڳ وانگر ٻئي هٿ ڪنن تائين کڻي هيءَ دعا:

بِسۡمِ اللهِ وَالۡحَمۡدُ لِلّٰهِ وَاللهُ اَكۡبَرُ وَالصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ عَلٰى رَسُوۡلِ اللهِ ؕ پڑهي اِستِلام ڪريو ۽ هي هميشہ ياد رکو تہ جڏهن بہ طواف ڪريو ان ۾ ڦيرا ست هوندا آهن ۽ اِستِلام اَٺ (8) هوندا آهن.

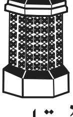

مقامِ ابراهيم

هاڻي ساڄو ڪلهو ڍڪي ڇڏيو، ۽ "مقامِ ابراهيم" تي

اچي سيپاري 1 سُوْرَةُ الْبَقَرَةِ جي هي آيت شريف پڙهو:

وَاتَّخِذُوْا مِنْ مَّقَامِ اِبْرٰهٖمَ مُصَلًّى ط

ترجموڪنزالايمان: ۽ ابراهيم جي بيهڻ جي جاءِ کي نماز پڙهڻ جي جاءِ مقرر ڪري وٺو.

طواف جي نماز

هاڻي مقامِ ابراهيم جي ويجهو جڳهه ملي ته بهتر، نه ته مسجدِ حرام ۾ جتي به جڳهه ملي، جيڪڏهن مڪروهه وقت نه هجي ته ٻه رڪعتون طواف جي نماز ادا ڪريو، پهرين رڪعت ۾ سُوْرَةُ فَاتِحَه کان پوءِ قُلْ يَاَيُّهَا الْكٰفِرُوْن ۽ ٻي ۾ قُلْ هُوَ الله شريف پڙهو، اها نماز واجب آهي ۽ ڪا مجبوري نه هجي ته طواف کان فورًا پوءِ پڙهڻ سنّت آهي، گهٽا ماٿو ڪلهو کُليل رکي ڪري نماز پڙهندا آهن اهو مَڪروهه آهي. اِضطِباع يعني ڪلهو کُليل رکڻ صرف ان طواف جي ستن ڦيرن ۾ آهي جنهن کان پوءِ سعي هوندي آهي، جيڪڏهن مَڪروهه وقت داخل ٿي ويو هجي ته بعد ۾ پڙهي وٺو ۽ ياد رکو! هن نماز جو پڙهڻ لازمي آهي.

مقامِ ابراهيم تي ٻه رڪعتون پڙهي ڪري دعا گهرو حديث شريف ۾ آهي: الله عَزَّوَجَلَّ فرمائي ٿو: جيڪو اها دعا ڪندو مان ان جي خطا بخشي ڇڏيندس، غم پري ڪندس، محتاجي مان ان کي ڪڍندس، هر واپاري کان وڌيڪ ان جي

تجارت رکندس، دنيا لاچار ۽ مجبور ٿي ان وٽ ايندي جيتوڻيڪ اهو ان کي نہ چاهي. (ابن عساکر ج 7 ص 431) **اها دعا هي آهي:**

مقامِ ابراهيم جي دعا

اَللّٰھُمَّ اِنَّکَ تَعْلَمُ سِرِّیْ وَعَلَانِیَتِیْ
فَاقْبَلْ مَعْذِرَتِیْ وَتَعْلَمُ حَاجَتِیْ فَاَعْطِنِیْ
سُؤْلِیْ وَتَعْلَمُ مَافِیْ نَفْسِیْ فَاغْفِرْلِیْ ذُنُوْبِیْ ط
اَللّٰھُمَّ اِنِّیْٓ اَسْئَلُکَ اِیْمَانًا یُّبَاشِرُ قَلْبِیْ وَیَقِیْنًا
صَادِقًا حَتّٰٓی اَعْلَمَ اَنَّهٗ لَا یُصِیْبُنِیْٓ اِلَّا مَا کَتَبْتَ
لِیْ وَرِضًا بِمَا قَسَمْتَ لِیْ یَآ اَرْحَمَ الرّٰحِمِیْنَ ط

ترجمو: اي الله عَزَّوَجَلَّ**!** تون منهنجي سڀ لڪل ۽ کليل ڳالهين کي ڄاڻين ٿو تنهن ڪري منهنجي معذرت کي قبول فرماءِ ۽ تون منهنجي حاجت کي ڄاڻين ٿو، تنهنڪري منهنجي خواهش کي پورو ڪر ۽ تون منهنجي دل جو حال ڄاڻين ٿو تنهنڪري منهنجي گناهن کي معاف فرماءِ، **اي الله** عَزَّوَجَلَّ**!** مان توکان اهڙو ايمان گهران ٿو جيڪو منهنجي دل ۾ سمائجي وڃي. اهڙو سچو يقين جو مان ڄاڻي وٺان تہ جيڪو ڪجهہ تو منهنجي تقدير ۾ لکي ڇڏيو آهي اهو ئي مون کي پهچندو، ۽ تنهنجي طرف کان پنهنجي قسمت تي رضامندي، اي سڀ کان وڌيڪ رحم فرمائڻ وارا.

”خليل“ جي چاراڪرن جي نسبت سان مقام ابراهيم تي نماز پڙهڻ جا 4 مدني گل

﴿1﴾ فرمان مصطفيٰ صَلَّى اللهُ تَعَالٰى عَلَيۡهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم: **جيڪو مقام ابراهيم جي پويان ٻه رڪعتون پڙهي ان جا اڳيان پويان گناهه بخشيا ويندا ۽ قيامت جي ڏينهن امن وارن سان حشر ٿيندو (يعني اُٿاريو ويندو)** (الشفا الجز الثاني ص 93) **﴿2﴾** اڪثر ماڻهو رش ۾ ڌڪا ٿاٻا کائي ٻه زبردستي ”مقام ابراهيم“ جي پويان نماز پڙهندا آهن، ڪجهه ماڻهو عورتن کي نماز پڙهائڻ جي لاءِ هٿن جو حلقو ٺاهي رستو گهيري وٺندا آهن، انهن کي ائين ڪرڻ بدران رش جي موقعي تي ”نمازِ طواف“ مقام ابراهيم کان پري پڙهڻ گهرجي ته جيئن طواف ڪرڻ وارن کي به تڪليف نه ٿئي ۽ پاڻ کي به ڌڪا نه لڳن **﴿3﴾** مقام ابراهيم کان پوءِ ان نماز جي لاءِ سڀ کان افضل ڪعبي شريف جي اندر پڙهڻ آهي، پوءِ حطيم ۾ ميزابِ رحمت جي هيٺ، ان کان پوءِ حطيم ۾ ڪنهن ٻي جڳهه، پوءِ ڪعبي شريف جي ويجهو واري جڳهه، پوءِ مسجدُ الحرام ۾ ڪنهن جڳهه، پوءِ حرم مڪي جي اندر جتي به هجو. (لُبابُ المَناسِڪ ص 156) **﴿4﴾** سنت هي آهي ته وقت ڪراهت نه هجي ته طواف کان پوءِ يڪدم نماز پڙهو، وچ ۾ فاصلو نه هجي ۽ جيڪڏهن نه پڙهي ته سڄي عمر ۾ جڏهن به پڙهندؤ ادا ئي آهي قضا نه آهي، پر بُرو ڪيائين ڇوته سنّت

فوت ٿي وئي. (المسلک المتقسط ص 155)

هاڻي ملتزم تي اچو

نماز ۽ دعا کان فارغ ٿي ڪري، (مُلتَزَم جي حاضري مُستَحب آهي) مُلْتَزَم سان چنبڙي پئو، ڪعبي جي دروازي ۽ حَجرِ اَسوَد جي وچين حصي کي مُلْتَزَم چئبو آهي ان ۾ ڪعبي جو دروازو شامل ناهي، مُلْتَزَم سان ڪڏهن سينو لڳايو ته ڪڏهن پيٽ، ان تي ڪڏهن ساڄو ڳل ۽ ڪڏهن کابو ڳل ۽ ٻئي هٿ مٿي کان اوچا ڪري مُقَدَّس ديوار تي ڦهلايو، يا ساڄو هٿ ڪعبي جي دروازي ڏانهن ۽ کابو هٿ حَجرِ اَسوَد ڏانهن ڦهلايو. خوب ڳوڙها ڳاڙيو، ۽ نهايت ئي عاجزيءَ سان ٻاڏائي پنهنجي پاڪ پروردگار عَزَّوَجَلَّ کان پنهنجي لاءِ ۽ سڀني اُمت جي لاءِ پنهنجي زبان ۾ دعا گهرو ڇوته هي قبول ٿيڻ جي جڳهه آهي ۽ دُرود شريف پڙهي هي دعا به پڙهو:

يَاوَاجِدُ يَامَاجِدُ لَا تُزِلْ عَنِّيْ نِعْمَةً اَنْعَمْتَهَا عَلَيَّ ط

ترجمو: **اي قدرت وارا! اي بزرگ تو مون کي جيڪا نعمت ڏني ان کي مون کان زائل نه ڪر.**

حديث ۾ فرمايو: جڏهن مان چاهيان تو جبرئيل کي ڏسان ٿو ته اهي مُلْتَزَم سان چنبڙي ڪري هي دعا ڪري رهيا آهن. (ابن عساڪر ج 51 ص 164) ۽ ٿي سگهي ته درود شريف پڙهي هي دعا به پڙهو:

مقام مُلْتَزَم تي پڙهڻ واري دعا

اَللّٰهُمَّ يَارَبَّ الْبَيْتِ الْعَتِيْقِ اَعْتِقْ رِقَابَنَا وَرِقَابَ اٰبَآئِنَا وَاُمَّهَاتِنَا وَاِخْوَانِنَا وَاَوْلَادِنَا مِنَ النَّارِ يَاذَا الْجُوْدِ وَالْكَرَمِ وَالْفَضْلِ وَالْمَنِّ وَالْعَطَآءِ وَالْاِحْسَانِ ط اَللّٰهُمَّ اَحْسِنْ عَاقِبَتَنَا فِي الْاُمُوْرِ كُلِّهَا وَاَجِرْنَا مِنْ خِزْيِ الدُّنْيَا وَعَذَابِ الْاٰخِرَةِ ط اَللّٰهُمَّ اِنِّيْ عَبْدُكَ وَابْنُ عَبْدِكَ وَاقِفٌ تَحْتَ بَابِكَ مُلْتَزِمٌ بِاَعْتَابِكَ مُتَذَلِّلٌ بَيْنَ يَدَيْكَ اَرْجُوْ رَحْمَتَكَ وَاَخْشٰى عَذَابَكَ مِنَ النَّارِ يَاقَدِيْمَ الْاِحْسَانِ ط اَللّٰهُمَّ اِنِّيْٓ اَسْئَلُكَ اَنْ تَرْفَعَ ذِكْرِيْ وَتَضَعَ وِزْرِيْ وَتُصْلِحَ اَمْرِيْ وَتُطَهِّرَ قَلْبِيْ وَتُنَوِّرَ لِيْ فِيْ قَبْرِيْ وَتَغْفِرَ لِيْ ذَنْبِيْ وَاَسْئَلُكَ الدَّرَجَاتِ الْعُلٰى مِنَ الْجَنَّةِ ط اٰمِيْن بِجَاهِ النَّبِيِّ الْاَمِيْن صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

ترجمو: اي الله عَزَّوَجَلَّ! اي هن قديم گهر جا مالڪ! اسان جي ڪنڌن کي ۽ اسان جي (مسلمان) ابن ڏاڏن، مائرن، (ڀينرن)، ۽ ڀائرن ۽ اولاد جي ڪنڌن کي دوزخ کان آزاد ڪر. اي بخشڻ وارا، ڪرم وارا، فضل وارا، احسان وارا، عطا وارا، ڀلائي وارا، اي الله عَزَّوَجَلَّ! سيني معاملن ۾ اسان جو

خيريت سان انجام فرماءِ ۽ اسان کي دنيا جي ذلت ۽ آخرت جي عذاب کان بچاءِ، اي الله عَزَّوَجَلَّ! مان تنهنجو ٻانهو آهيان، ۽ تنهنجي ٻانهي جو پٽ آهيان، تنهنجي (مقدس گهر جي) دروازي جي هيٺان بيٺو آهيان ۽ تنهنجي دروازي جي چائنٺ سان چنبڙيل آهيان، تنهنجي سامهون عاجزيءَ جو اظهار ڪري رهيو آهيان، ۽ تنهنجي رحمت جو طلبگار آهيان ۽ تنهنجي دوزخ جي عذاب کان ڊڄي رهيو آهيان، اي هميشہ جا محسن! (هاڻي بہ احسان فرماءِ) اي الله عَزَّوَجَلَّ! مان توکان سوال ڪريان ٿو تہ منهنجي ذڪر کي بلندي عطا فرماءِ ۽ منهنجي گناهن جو بار هلڪو ڪري ڇڏ ۽ منهنجي ڪمن کي درست فرماءِ، ۽ منهنجي دل کي پاڪ ڪري ڇڏ ۽ منهنجي لاءِ قبر ۾ روشني فرماءِ ۽ منهنجا گناهہ معاف فرماءِ ۽ مان توکان جنّت جي بلند درجن جو سوال ڪريان ٿو.

اٰمِين بِجَاهِ النَّبِيِّ الْاَمِين صَلَّى اللهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم

هڪ اهم مسئلو

"طواف جي نمازِ" کان پوءِ مُلْتَزَم وٽ اچڻ ان طواف ۾ آهي جنهن کان پوءِ سَعي آهي ۽ جنهن کان پوءِ سعي نہ هجي مثال طور نفلي طواف يا طوافُ الزِّيارة (جڏهن تہ حج جي سعي کان اڳ ۾ فارغ ٿي چڪا هجو) ان ۾ نماز کان اڳ ۾ مُلْتَزَم سان چنبڙو، پوءِ مقامِ ابراهيم جي ويجهو وجي بہ رڪعتون نماز ادا ڪريو. (المسلڪ المتقسط ص 138)

هاڻي زَم زَم تي اچو!

هاڻي بابُ الڪعبہ جي سامهون واري سڌائي ۾ پري رکيل آبِ زَمّ زَمّ جي ڪولرن وٽ تشريف وٺي اچو ۽ (ياد

رهي! مسجد ۾ آبِ زم زم پيئڻ وقت اعتڪاف جي نيّت هئڻ ضروري آهي) قبلي ڏانهن منهن ڪري ويٺي ويٺي ٽن ساهين ۾ خوب پيٽ ڀري زم زم پيئو. فرمان مصطفيٰ صَلَّى اللهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم آهي: اسان جي ۽ منافقن جي وچ ۾ فرق هي آهي ته اهي آبِ زم زم پيٽ ڀري ڪونه پيئندا آهن. (ابن ماجه ج 3 ص 489 حديث 3061) هر ڀيري بِسمِ الله سان شروع ڪيو ۽ پيئڻ کان پوءِ اَلْحَمْدُ لِلّٰه عَزَّوَجَلَّ چئو، هر ڀيري ڪعبي شريف ڏانهن نظر کڻي ڪري ڏسو. باقي پاڻي جسم تي وجهو يا منهن، مٿي ۽ جسم تي ان سان مسح به ڪريو پر اهو احتياط رهي ته ڪو ڦڙو زمين تي نه ڪري، پيئڻ وقت دعا ڪيو ته قبول آهي.

ٻه فرمان مصطفيٰ صَلَّى اللهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم: ﴿1﴾ هي (آبِ زم زم) بابرڪت آهي ۽ بکايل جي لاءِ کاڌو آهي ۽ مريض جي لاءِ شِفا آهي. (ابوداؤد طيالسي ص 61 حديث 457) ﴿2﴾ ”زَمْ زَم جنهن مقصد لاءِ پيتو وڃي، انهيءَ جي لاءِ آهي.“ (ابن ماجه ج 3 ص 490 حديث 3062)

یہ زَم زَم اُس لئے ہے جس لئے اِس کو پئے کوئی
اِسی زَم زَم میں جنّت ہے، اِسی زَم زَم میں کوثر ہے (ذوقِ نعت)

آبِ زَم زَم پيئڻ کان پوءِ هيءَ دعا پڙهو

اَللّٰهُمَّ اِنِّيْٓ اَسْـَٔلُكَ عِلْمًا نَّافِعًا وَّ رِزْقًا وَّاسِعًا وَّشِفَآءً مِّنْ كُلِّ دَآءٍ ؕ

ترجمو: اي الله عَزَّوَجَلَّ! مان توکان نفعو ڏيندڙ علم، ڪشادي رزق ۽ هر

بيماري کان شفا جو سوال ڪيان ٿو.

آبِ زم زم پيئڻ وقت دعا گھرڻ جو طريقو

شارح مسلم حضرت سيدنا امام نَوَوِي شافعي عَلَيۡهِ رَحۡمَةُ اللهِ القوي فرمائن ٿا: پوءِ ان شخص جي لاءِ مُسۡتَحب آهي جيڪو مغفرت يا بيماري وغيره کان شفا جي لاءِ آبِ زَم زَم پيئڻ چاهي ٿو ته قبلي ڏانهن چهرو ڪري پوءِ بِسۡمِ اللهِ الرَّحۡمٰنِ الرَّحِيۡم ط پڙهي پوءِ چوي: اي الله مون کي اها حديث پهتي آهي ته تنهنجي رسول صَلَّى اللهُ تَعَالٰى عَلَيۡهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم فرمايو: آب زَمۡ زَم انهيءَ مقصد لاءِ آهي جنهن لاءِ ان کي پيتو وڃي." (مسند امام احمد ج 5 ص 136 حديث 1855) (پوءِ هئين دعائون گھري مثلاً) اي الله! مان هن کي پيئان ٿو ته جيئن مون کي بخشي ڇڏين يا اي الله! مان هن کي پيئان ٿو هن جي ذريعي پنهنجي مرض مان شفا چاهيان ٿو، اي الله مون کي شفا عطا فرماءِ ۽ ان جي مثل (يعني ضرورت مطابق اهڙيون مختلف دعائون گھري) (الايضاح في مناسک الحج للنووي ص 401)

گھٽو ٿڌو پاڻي نه پيئو

گھٽو ٿڌو پاڻي استعمال نه فرمايو ڪٿي اوهان جي عبادت ۾ رڪاوت جا سبب پيدا نه ٿي وڃن! نفس جي خواهش کي دٻائيندي اهڙي ڪولر مان آب زم زم پيئو جنهن تي لکيل هجي: زَمۡ زَمۡ غَيۡرُ مُبَرَّد (يعني غير ٿڌو زَم زم)

نظر تيز ٿيندي آهي

آبِ زَم زَم ڏسڻ سان نظر تيز ٿيندي ۽ گناهه پري ٿيندا آهن، ٿي بُک متي تي وجهڻ سان ذلت ۽ خواري کان حفاظت ٿيندي آهي. (البحرالعميق في المناسک ج 5 ص 2569، 2573)

تُو ہر سال حج پر بُلا یاالٰہی
وہاں آبِ زم زَم پلا یاالٰہی

صَلُّوا عَلَى الْحَبِيْب! صَلَّى اللهُ تَعَالٰى عَلٰى مُحَمَّد

صَفاءِ مَروَه جي سَعي(1)

جيکڏهن ڪا مجبوري يا ٿڪاوٽ وغيره نہ هجي تہ هينئر، نہ تہ آرام ڪري صفا ۽ مَرْوَه جي سعي ڪرڻ جي لاءِ تيار ٿيو، ياد رهي تہ سعي ۾ اِضْطِباع يعني ڪلهو کُليو رکڻ نہ آهي، هاڻي سعي جي لاءِ حَجَرِ اَسْوَد جو اڳ وانگر ئي ٻئي هٿ ڪنن تائين کڻي ڪري هيءَ دعا

بِسْمِ اللهِ وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ وَاللهُ اَكْبَرُ وَالصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ عَلٰى رَسُوْلِ اللهِ ﷺ پڙهي ڪري اِستِلام ڪريو ۽ هي نہ ٿي سگهي تہ ان ڏانهن منهن ڪري اَللهُ اَكْبَرُ وَلَآ اِلٰهَ اِلَّا اللهُ وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ ۽ درود شريف پڙهندي فوراً بابُ الصَّفا تي اچو، "ڪوهِ صفا" جيئن تہ "مسجدِ حرام" کان ٻاهر موجود آهي ۽ مسجد کان ٻاهر

(1) تهہ خاني (Basement) ۾ سعي ڪيو

نڪرڻ وقت هميشہ پهرين کاٻو پير ڪڍڻ سنّت آهي، تنهنڪري هتي بہ پهريان کاٻو پير ڪڍو جو سنّت آهي ۽ معمول مطابق مسجد کان ٻاهر اچڻ جي هي دعا پڙهو:

اَللّٰهُمَّ اِنِّيْٓ اَسْئَلُكَ مِنْ فَضْلِكَ وَرَحْمَتِكَ

ترجمو: اي الله عَزَّوَجَلَّ! مان توکان تنهنجي فضل ۽ تنهنجي رحمت جو سوال ڪريان ٿو.

هاڻي درود و سلام پڙهندي صفا تي ايترو چڙهو جو ڪعبو شريف نظر اچي وڃي ۽ هتي ٿورو مٿي چڙهڻ سان ڪعبو شريف نظر اچي ويندو. عوام وانگر گهڻو مٿي نہ چڙهو، هاڻي هيءَ دعا پڙهو:

اَبْدَءُ بِمَا بَدَأَ اللّٰهُ تَعَالٰى بِهٖ ﴿اِنَّ الصَّفَا وَالْمَرْوَةَ مِنْ شَعَآئِرِ اللّٰهِ ۚ فَمَنْ حَجَّ الْبَيْتَ اَوِاعْتَمَرَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِ اَنْ يَّطَّوَّفَ بِهِمَا ؕ وَمَنْ تَطَوَّعَ خَيْرًا ۙ فَاِنَّ اللّٰهَ شَاكِرٌ عَلِيْمٌ ﴿١٥٨﴾﴾

ترجمو: مان ان سان شروع ڪريان ٿو جنهن جو الله عَزَّوَجَلَّ پهرين بيان ڪيو (ترجمو ڪنزالايمان: "بيشڪ صفا ۽ مروه الله عَزَّوَجَلَّ جي نشانين مان آهن تہ جيڪو اُن گهر جو حج يا عمرو ڪري ان تي گناهہ نہ آهي جو انهن ٻنهي جو طواف ڪري ۽ جيڪو پاڻهين چڱو ڪم ڪري تہ الله عَزَّوَجَلَّ نيڪيءَ جو بدلو ڏيندڙ ۽ ڄاڻ وارو آهي."

(پ 2، اَلبَقرة 158)

صفا تي عوام جا مختلف انداز

گهڻا ماڻهو ڪعبي شريف جي طرف تريون ڪندا آهن، ڪي هٿ لوڏيندا آهن ته ڪي ٽي ڀيرا ڪنن تائين هٿ کڻي چڏي ڏيندا آهن، اوهان ائين نه ڪيو بلڪ معمول مطابق دعا وانگر ڪلهن تائين هٿ کڻي ڪعبي شريف ڏانهن منهن ڪري ايتري دير تائين دعا گهرو، جيتري دير ۾ "سُوْرَةُ الْبَقَرَة" جي پنجويهن آيتن جي تلاوت ٿيندي آهي، خوب ٻاڏائي ۽ ٿي سگهي ته روئي دعا گهرو جو اها قبوليت جي جڳهه آهي، پنهنجي لاءِ ۽ سيني مسلمان جنن ۽ انسانن جي خير ۽ ڀلائي جي لاءِ، ۽ عظيم احسان ٿيندو جو مون گناهگارن جي سردار سگِ مدينه عُفِيَ عنه جي لاءِ بي حساب مغفرت جي دعا گهرو ۽ پڻ دُرُود شريف پڙهي ڪري هي دعا پڙهو [1]

ڪوهِ صفا جي دعا

اَللّٰهُ اَكْبَرُ ط اَللّٰهُ اَكْبَرُ ط اَللّٰهُ اَكْبَرُ ط لَآ اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ وَاللّٰهُ اَكْبَرُ ط اَللّٰهُ اَكْبَرُ ط وَلِلّٰهِ الْحَمْدُ اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ عَلٰى مَا هَدٰنَا اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ عَلٰى مَآ اَوْلَانَا

---

(1) رمي، جمرات ۽ وقوف عرفات وغيره لاءِ جهڙي طرح نيّت شرط ناهي اهڙي طرح سعي ۾ به شرط ناهي. بنا نيت جي به جيڪڏهن ڪنهن سعي ڪئي ته ٿي ويندي، پر سعي ۾ نيت ڪرڻ مستحب آهي، نيت نه ڪئي ته ثواب نه ملندو.

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ عَلٰى مَآ اَلْهَمَنَا ط اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِیْ
هَدٰنَا لِهٰذَا وَمَا كُنَّا لِنَهْتَدِیَ لَوْلَآ اَنْ هَدٰنَا
اللّٰهُ ط لَآ اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ وَحْدَهٗ لَا شَرِیْكَ لَهٗ ط لَهُ
الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ یُحْیِیْ وَیُمِیْتُ وَهُوَ حَیٌّ
لَّا یَمُوْتُ بِیَدِهِ الْخَیْرُ وَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَیْءٍ
قَدِیْرٌ ط لَآ اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ وَحْدَهٗ صَدَقَ وَعْدَهٗ
وَنَصَرَ عَبْدَهٗ وَاَعَزَّ جُنْدَهٗ وَهَزَمَ الْاَحْزَابَ
وَحْدَهٗ ط لَآ اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ وَلَا نَعْبُدُ اِلَّآ اِیَّاهُ
مُخْلِصِیْنَ لَهُ الدِّیْنَ وَلَوْ كَرِهَ الْكٰفِرُوْنَ ط
﴿ فَسُبْحٰنَ اللّٰهِ حِیْنَ تُمْسُوْنَ وَحِیْنَ
تُصْبِحُوْنَ ﴿١٧﴾ وَلَهُ الْحَمْدُ فِی السَّمٰوٰتِ
وَالْاَرْضِ وَعَشِیًّا وَّحِیْنَ تُظْهِرُوْنَ ﴿١٨﴾
یُخْرِجُ الْحَیَّ مِنَ الْمَیِّتِ وَیُخْرِجُ
الْمَیِّتَ مِنَ الْحَیِّ وَیُحْیِ الْاَرْضَ بَعْدَ
مَوْتِهَا ط وَكَذٰلِكَ تُخْرَجُوْنَ ﴿١٩﴾ ع ﴾ اَللّٰهُمَّ
كَمَا هَدَیْتَنِیْ لِلْاِسْلَامِ اَسْاَلُكَ اَنْ لَّا

تَنْزِعَهٗ مِنِّیْ حَتّٰی تَوَفَّانِیْ وَاَنَا مُسْلِمٌ ط سُبْحٰنَ اللّٰهِ وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ وَلَآ اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ وَاللّٰهُ اَكْبَرُ وَلَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ اِلَّا بِاللّٰهِ الْعَلِیِّ الْعَظِیْمِ ط اَللّٰهُمَّ اَحْیِنِیْ عَلٰی سُنَّةِ نَبِیِّكَ مُحَمَّدٍ صَلَّی اللّٰهُ تَعَالٰی عَلَیْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّمَ وَتَوَفَّنِیْ عَلٰی مِلَّتِهٖ وَاَعِذْنِیْ مِنْ مُّضِلَّاتِ الْفِتَنِ ط اَللّٰهُمَّ اجْعَلْنَا مِمَّنْ یُّحِبُّكَ وَیُحِبُّ رَسُوْلَكَ وَاَنْبِیَآئَكَ وَمَلٰٓئِكَتَكَ وَعِبَادَكَ الصّٰلِحِیْنَ ط اَللّٰهُمَّ یَسِّرْ لِیَ الْیُسْرٰی وَجَنِّبْنِی الْعُسْرٰی اَللّٰهُمَّ اَحْیِنِیْ عَلٰی سُنَّةِ رَسُوْلِكَ مُحَمَّدٍ صَلَّی اللّٰهُ تَعَالٰی عَلَیْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّمَ وَتَوَفَّنِیْ مُسْلِمًا وَّ اَلْحِقْنِیْ بِالصّٰلِحِیْنَ وَاجْعَلْنِیْ مِنْ وَّرَثَةِ جَنَّةِ النَّعِیْمِ وَاغْفِرْ لِیْ خَطِیْٓئَتِیْ یَوْمَ الدِّیْنِ ط اَللّٰهُمَّ اِنَّا نَسْئَلُكَ اِیْمَانًا كَامِلًا وَّقَلْبًا خَاشِعًا وَّنَسْئَلُكَ عِلْمًا نَّافِعًا

وَّيَقِيْنًا صَادِقًا وَّدِيْنًا قَيِّمًا وَّنَسْئَلُكَ الْعَفْوَ وَالْعَافِيَةَ مِنْ كُلِّ بَلِيَّةٍ وَّنَسْئَلُكَ تَمَامَ الْعَافِيَةِ وَنَسْئَلُكَ دَوَامَ الْعَافِيَةِ وَنَسْئَلُكَ الشُّكْرَ عَلَى الْعَافِيَةِ وَنَسْئَلُكَ الْغِنٰى عَنِ النَّاسِ ط اَللّٰهُمَّ صَلِّ وَسَلِّمْ وَبَارِكْ عَلٰى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ وَّعَلٰى اٰلِهٖ وَصَحْبِهٖ عَدَدَ خَلْقِكَ وَرِضَا نَفْسِكَ وَزِنَةَ عَرْشِكَ وَمِدَادَ كَلِمَاتِكَ كُلَّمَا ذَكَرَكَ الذَّاكِرُوْنَ وَغَفَلَ عَنْ ذِكْرِكَ الْغَافِلُوْنَ ط اٰمِين بِجَاهِ النَّبِيِّ الْاَمِيْن صلى الله عليه وسلم

ترجمو: الله عَزَّوَجَلَّ سڀ کان وڏو آهي، الله عَزَّوَجَلَّ سڀ کان وڏو آهي، الله سڀ کان وڏو آهي ۽ الله کان سواءِ ڪو عبادت جي لائق ناهي، ۽ الله عَزَّوَجَلَّ سڀ کان وڏو آهي، الله سڀ کان وڏو آهي، ۽ حمد آهي الله جي لاءِ، ۽ الله جي لاءِ حمد آهي جو ان اسان کي هدايت ڏني، حمد آهي الله جي لاءِ جو ان اسان کي ڏنو، حمد آهي الله جي لاءِ جو ان کي اسان کي اِلهام ڪيو، حمد آهي الله جي لاءِ جنهن اسان کي هن جي هدايت ڪئي. جيڪڏهن الله اسان کي هدايت نہ ڏئي ها تہ اسان کي هدايت نہ ملي ها. الله کان سواءِ ٻيو ڪو معبود ناهي، اهو اڪيلو آهي، ان جو ڪو شريڪ ناهي، ان جي بادشاهي آهي ان جي لاءِ حمد آهي، اهو ئي زندهہ ڪري ٿو ۽ ماري ٿو، اهو پاڻ زندهہ آهي، مري نہ ٿو، ان جي هٿ ۾ خير آهي ۽ اهو هر شيءِ تي قادر آهي، الله عَزَّوَجَلَّ کان سواءِ ڪو معبود ناهي، اهو اڪيلو آهي ۽ ان پنهنجو وعدو سچو ڪيو، ۽ ان پنهنجي

ٻانهي جي مدد فرمائي ۽ پنهنجي لشڪر کي ڪامياب ڪيو ۽ ڪافرن جي جماعتن کي ان اڪيلي شڪست ڏني. الله کان سواءِ ڪو بہ معبود ناهي ۽ اسان ان جي عبادت ڪيون ٿا، ان جي لاءِ دين کي خالص ڪندي جيتوڻيڪ ڪافرن کي نہ وڻي، ﴿پوءِ الله جي پاڪائي بيان ڪريو جڏهن شام ڪيو ۽ صبح جي وقت ۽ انهيءَ جي تعريف آهي آسمانن ۽ زمين ۾ ۽ ڏينهن ڪجهہ باقي هجي ۽ ٻن پهرن جي وقت اهو زندهہ کي ڪڍي ٿو مئل منجهان ۽ مئل کي ڪڍي ٿو جيئري مان ۽ زمين کي جياري ٿو ان جي مري وڃڻ بعد ۽ اهڙيءَ طرح اوهان کي ڪڍيو ويندو﴾ اي الله عَزَّوَجَلَّ جهڙي طرح تو مون کي اسلام جي هدايت ڏني، تون کان سوال ڪيان ٿو ان کي مون کان جدا نہ ڪجانءِ ايستائين جو مون کي اسلام تي موت ڏي، الله تعاليٰ جي لاءِ پاڪائي آهي ۽ الله جي لاءِ حمد آهي ۽ الله کان سواءِ ڪو معبود ناهي، ۽ الله تعاليٰ سڀ کان وڏو آهي ۽ گناهہ کان بچڻ جي طاقت ۽ نيڪيءَ ڪرڻ جي قوت ناهي پر الله عَزَّوَجَلَّ جي مدد سان جيڪو بلند تر ۽ بزرگ آهي، اي الله عَزَّوَجَلَّ! پنهنجي نبي جي سنت تي زنده رک، سندن جي ملت تي وفات ڏي، فتنن جي گمراهين کان بچاءِ، الاهي مون کي انهن ماڻهن مان ڪر جيڪي تون سان محبت رکن ٿا ۽ تنهنجي رسولن نبين ۽ ملائڪن ۽ نيڪ ٻانهن سان محبت رکن ٿا، الاهي! منهنجي لاءِ آساني مُيسر ڪر ۽ مون کي سختي کان بچاءِ، الاهي! پنهنجي رسول محمد (صَلَّى اللهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم) جي سنت تي مون کي زنده رک ۽ مسلمان مار، ۽ نيڪن سان ملاءِ ۽ جنتُ النّعيم جو وارث ڪر، ۽ قيامت جي ڏينهن منهنجي خطا بخشي ڇڏ، الاهي! تون کان ڪامل ايمان ۽ خوف رکڻ واري دل جو اسان سوال ڪيون ٿا، ۽ اسان تون کان علم نافع ۽ سچو يقين ۽ دين مستقيم جو سوال ڪريون ٿا ۽ هر بلا کان عفو ۽ عافيت جو سوال ڪيون ٿا ۽ پوري عافيت ۽ عافيت جي هميشگي ۽ عافيت تي شڪر جو سوال ڪيون ٿا، ۽ ماڻهن کان بي نيازي جو سوال ڪيون ٿا، الاهي تون درود سلام ۽ برڪت نازل ڪر اسان جي سردار محمد (صَلَّى اللهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم) تي ۽ سندن آل

۽ اصحاب تي تنهنجي مخلوق جي ڳڻتي جي مطابق ۽ تنهنجي رضا ۽ تنهنجي عرش جي وزن (مطابق) ۽ تنهنجي ڪلمات جي ديگھ جي مطابق جيستائين ذڪر ڪرڻ وارا تنهنجو ذڪر ڪندا رهن، ۽ جيستائين غافل تنهنجي ذڪر کان غافل رهن.

اٰمِين بِجَاهِ النَّبِيِّ الْاَمِين صَلَّى اللّٰهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم

دعا ختم ٿيڻ کان پوءِ هٿ ڇڏي ڏيو ۽ درود شريف پڙهي ڪري سعي جي نيّت پنهنجي دل ۾ ڪري ڇڏيو، پر زبان سان چوڻ بهتر آهي، معنيٰ ذهن ۾ رکندي هن طرح نيّت ڪريو:

سَعي جي نيّت

اَللّٰهُمَّ اِنِّيْ اُرِيْدُ السَّعْيَ بَيْنَ الصَّفَا وَالْمَرْوَةِ سَبْعَةَ اَشْوَاطٍ لِّوَجْهِكَ الْكَرِيْمِ فَيَسِّرْهُ لِيْ وَتَقَبَّلْهُ مِنِّيْ ط

ترجمو: اي الله عَزَّوَجَلَّ! مان تنهنجي خوشنودي جي خاطر صفا ۽ مروه جي وچ ۾ سعي جي ست چڪرن جو ارادو ڪري رهيو آهيان، تون ان کي منهنجي لاءِ آسان فرماءِ ۽ ان کي منهنجي طرفان قبول فرماءِ.

صفا / مَروَه تان لهڻ جي دعا

اَللّٰهُمَّ اسْتَعْمِلْنِيْ بِسُنَّةِ نَبِيِّكَ صَلَّى اللّٰهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّمَ وَتَوَفَّنِيْ عَلٰى مِلَّتِهٖ وَاَعِذْنِيْ مِنْ مُّضِلَّاتِ الْفِتَنِ بِرَحْمَتِكَ يَا اَرْحَمَ الرّٰحِمِيْنَ ط

ترجمو: **اي الله** عَزَّوَجَلَّ**!** **تون مون کي پنھنجي پياري نبي** صَلَّی اللهُ تَعَالٰی عَلَيۡهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم **جي سنّت جو پيروڪار بڻاءِ ۽ مون کي سندن دين تي موت نصيب فرماءِ ۽ مون کي پنھنجي رحمت سان پناھ ڏي فتنن جي گمراھين کان، اي سڀ کان گھڻو رحم ڪرڻ وارا.**

صفا کان ھاڻي ذِڪر و درود ۾ مشغول ٿي وچٿري چال سان مَرْوَہ ڏانھن ھلو. (اڄڪلھ تہ ھتي سنگِ مَرمَر لڳل آھي ۽ ايئر ڪولر بہ لڳي ويا آھن. ھڪ سعي اھا بہ ھئي جيڪا سيّدہ ھاجرہ رَضِیَ اللهُ تَعَالٰی عَنۡهَا **ڪئي ھئي، ٿورو پنھنجي ذھن ۾ اھو دل ڏڪائيندڙ منظر تازو ڪريو، جڏھن ھتي غير آباد ميدان ھو ۽ ننڍا معصوم حضرت سيدنا اسماعيل** عَلَيۡهِ السَّلَام **اُڃ جي شدت کان بيقرار ٿي رھيا ھئا ۽ حضرتِ سيدتنا ھاجرہ** رَضِیَ اللهُ تَعَالٰی عَنۡهَا **پاڻيءَ جي ڳولا ۾ بيتاب ٿي ڪري تيز اُس ۾ انھن پٿريلي رستن ۾ ڦري رھيون ھيون) جيئن پھريون سائو ميل اچي تہ مرد ڊوڙڻ شروع ڪن (پر مُھَذّب طريقي سان، گھڻو تيز نہ) ۽ سوار پنھنجي سواريءَ کي تيز ڪن. ھا! جيڪڏھن رش گھڻي ھجي تہ ٿورو رڪجي وڃو جڏھن تہ رش گھٽ ٿيڻ جي اميد ھجي، ڊوڙڻ ۾ اھو ياد رکو تہ پاڻ کي يا ڪنھن ٻئي کي تڪليف نہ پھچي جو ھتي ڊوڙڻ سنّت آھي جڏھن تہ ڪنھن مسلمان کي جاني واڻي تڪليف ڏيڻ حرام آھي، اسلامي ڀينرون نہ ڊوڙن. ھاڻي اسلامي ڀائر ڊوڙندي ۽ اسلامي ڀينرون ھلندي ھيءَ دعا پڙھن:**

ساون ميلن جي وچ ۾ پڙهڻ جي دعا

رَبِّ اغْفِرْ وَارْحَمْ وَتَجَاوَزْ عَمَّا تَعْلَمُ اِنَّكَ تَعْلَمُ مَا لَا نَعْلَمُ ط اِنَّكَ اَنْتَ الْاَعَزُّ الْاَكْرَمُ وَاهْدِنِيْ لِلَّتِيْ هِيَ اَقْوَمُ ط اَللّٰهُمَّ اجْعَلْهَا عُمْرَةً مَّبْرُوْرَةً وَّسَعْيًا مَّشْكُوْرًا وَّ ذَنْبًا مَّغْفُوْرًا ط

ترجمو: **اي الله** عَزَّوَجَلَّ مون کي معاف فرماءِ ۽ مون تي رحم ڪر ۽ منهنجيون خطائون جيڪي تنهنجي علم ۾ آهن انهن کان درگذر فرماءِ بيشڪ تون ڄاڻين ٿو اسان کي ان جو علم ناهي، بيشڪ تون عزّت ۽ اِڪرام وارو آهين ۽ مون کي صراطِ مستقيم تي قائم رک، **اي الله** عَزَّوَجَلَّ! منهنجي عمري کي مبرور ۽ منهنجي سعي کي مشڪور (يعني پسنديده) ڪر ۽ منهنجي گناهن کي بخشي ڇڏ.

جڏهن پيو سائو ميل اچي ته آهستي ٿي وڃو ۽ وچٿري چال سان مَرْوَه ڏانهن وڌندا وڃو، هي ڏسو! مَرْوَه شريف اچي ويو، عوام تمام پري مٿي چڙهيل آهي توهان انهن جي پيروي نه ڪريو، هتي پهرين ڏاڪڻ تي چڙهڻ بلڪ ان جي پرسان زمين تي بيهڻ سان به مَرْوَه تي چڙهڻ ٿي ويو، هتي جيتوڻيڪ عمارتون نهي وڃڻ جي ڪري ڪعبو شريف نظر نه ٿو اچي پر ڪعبي شريف ڏانهن منهن ڪري صفا وانگر اوتري ئي دير تائين دعا گهرو. هاڻي نيّت ڪرڻ جي ضرورت ناهي ڇوته اها ته پهريان ڪري چڪا، اهو هڪ ڦيرو ٿيو.

هاڻي پهرين وانگر دعا پڙهندي مَرْوَه کان صَفا ڏانهن

هلو ۽ معمول مطابق مِيۡلَيۡنِ اَخۡضَرَيۡن (يعني ساوَن ٿنڀن) جي وچ ۾ مرد ڊوڙندي ۽ اسلامي ڀينرون هلندي اها ئي دعا پڙهن، هاڻي **صفا** تي پهچي ڪري ٻه ڦيرا پورا ٿيا. اهڙي طرح صفا ۽ مَرۡوَه جي وچ ۾ ڊوڙندي ستون ڦيرو مَرۡوَه تي ختم ٿيندو، اَلۡحَمۡدُ لِلّٰه عَزَّوَجَلَّ توهان جي سعي مڪمل ٿي.

سعي جي دوران هڪ ضروري احتياط

ڪڏهن ڪڏهن ماڻهو مَسۡعيٰ ۾ نماز پڙهي رهيا هوندا آهن، طواف جي دوران ته نمازي جي اڳيان گذرڻ جائز آهي پر سعي جي دوران ناجائز. اهڙي موقعي تي بيهي ڪري نمازيءَ جي سلام ڦيرڻ جو انتظار ڪريو. ها ڪنهن گذرڻ واري ڪي اوٽ بڻائي گذري سگهو ٿا .

سَعي جي نماز مستحب آهي

هاڻي ٿي سگهي ته مسجد حرام ۾ ٻه رڪعتون نفل نماز (جيڪڏهن مڪروهه وقت نه هجي ته) ادا ڪريو جو مُسۡتَحب آهي. اسان جي پياري آقا صَلَّى اللهُ تَعَالٰى عَلَيۡهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم سعي کان پوءِ مَطاف جي ڪناري حَجَرِ اَسۡوَد جي سِڌائي ۾ ٻه نفل ادا فرمايا آهن.

(مسند امام احمد ج 10 ص 354 حديث 27313، ردالمحتار ج 3 ص 589)

حلق يا تقصِير

هاڻي مرد حلق ڪن (يعني مٿو ڪوڙائين) يا تَقۡصِير ڪن يعني وار ڪترائين، پر حلق ڪرائڻ بهتر آهي.

تقصِير جي وضاحت

تقصِير يعني گهٽ ۾ گهٽ مٿي جي چوٿين حصي (1/4) جا وار آڱر جي پور (يعني آڱر جي ٽن حصن مان هڪ حصي) جيترا ڪترائڻ. ان ۾ اهو احتياط رکو ته هڪ پور (يعني آڱر جي هڪ سَنڌ) کان وڌيڪ ڪٽجن ته جيئن مٿي جي وچ ۾ جيڪي ننڍا ننڍا وار هوندا آهن، اهي به هڪ پور جيترا ڪٽجي وڃن، ڪي ماڻهو قينچيءَ سان ٻن ٽن هنڌن تان ڪجهه وار ڪٽي ڇڏيندا آهن، حَنَفِين جي لاءِ اهو طريقو غلط آهي ۽ ائين ڪرڻ سان اِحرام جون پابنديون به ختم نه ٿينديون.

اسلامي ڀينرن جي تقصير

اسلامي ڀينرن لاءِ مٿو ڪوڙائڻ حرام آهي، اهي صرف تقصير ڪرائين، ان جو آسان طريقو هي آهي ته پنهنجي وارن جي چوٽيءَ جي مُنڍ کي آڱر جي چوڌاري ويڙهي ايترو حصو ڪٽي ڇڏين، پر اهو احتياط لازمي آهي ته گهٽ ۾ گهٽ مٿي جي چوٿين حصي (1/4) جا وار هڪ سَنڌ جي برابر ڪٽجي وڃن.

اوهان کي مبارڪ هجي اَلْحَمْدُ لِلّٰه عَزَّوَجَلَّ اوهان عمري مان فارغ ٿي ويو.

شَرَف مجھ کو عُمرے کا مولیٰ دِیا ہے
کرم مجھ گنہگار پر یہ بڑا ہے

صَلُّوا عَلَى الْحَبِيْب! صَلَّى اللهُ تَعَالٰى عَلٰى مُحَمَّد

جتين جي باري ۾ ضروري مسئلو

مسجدِ حرام ۽ مسجد نبوي شريف عَلٰي صَاحِبِهَا الصَّلٰوةُ وَالسَّلَام جي مبارڪ دروازي جي ٻاهران بي شمار ماڻهو جوتا لاهي ڇڏيندا آهن پوءِ واپسي ۾ جيڪو جوتو پسند آيو پائي هليا ويندا آهن! اهي جوتا يا چپل بنا شرعي اجازت جي جيترا پيرا بہ استعمال ڪيا اوتري تعداد ۾ گناهہ ٿيندو رهندو، مثلاً بنا شرعي اجازت جي هڪ پيري جا ڪنيل جوتا 100 پيرا پاتا تہ 100 پيرا پائڻ جو گناهہ ٿيو. انهن جوتن جا احڪام "لُقَطہ" (يعني ڪنهن جي ڪِري پيل شيءِ) جهڙا آهن جو جيڪڏهن مالڪ ملڻ جي اميد ختم ٿي وڃي تہ جنهن ڪي هي "لُقطہ" مليو جيڪڏهن پاڻ فقير آهي تہ پاڻ رکي سگهي ٿو نہ تہ ڪنهن فقير کي ڏئي ڇڏي.

جنهن ٻين جا جوتا ناجائز استعمال ڪيا تہ هاڻي ڇا ڪري؟

اهڙيءَ طرح دنيا ۾ جنهن بہ جتي بہ اهڙيون حرڪتون ڪيون اهو گنهگار آهي، پنهنجي لاءِ "لُقطہ" يعني ڪريل شيون کڻي وڃڻ واري تي فرض آهي تہ توبه بہ ڪري ۽ ان طرح جا جيترا بہ جوتا يا چپل يا شيون ڪنيون آهن، جيڪڏهن ان جي اصل مالڪن يا اهي نہ رهيا هجن تہ ان جي وارثن تائين پهچائڻ ممڪن نہ هجي تہ اهي سموريون شيون يا جيڪڏهن

اهي شيون باقي نہ رهيون هجن تہ ان جي قيمت ڪنهن مسڪين کي ڏئي ڇڏي يا ان جي قيمت مسجد ۽ مدرسي وغيره کي ڏئي ڇڏيو. (”لقطي“ جي تفصيلي مسئلن جي لاءِ بهار شريعت جلد 2 صفحي 471 تا 484 جو مطالعو فرمايو)

آه! جو ہو چکا ہوں، وَقْتِ دِرَوْ[1] (1 يعني پوک لُڻڻ جو وقت)

ہو گا حسرت کا سامنا یا رب! (ذوقِ نعت)

صَلُّوا عَلَى الْحَبِيْب! صَلَّى اللهُ تَعَالٰى عَلٰى مُحَمَّد

اسلامي ڀينرن جي لاءِ مدني گل

عورتون نماز قيام گاهہ ۾ ئي پڙهن. جيڪي مَسْجِدَين ڪريمَين ۾ نمازن جي لاءِ حاضر ٿينديون آهن جهالت آهي، ڇوتہ (انهن جو) مقصد ثواب حاصل ڪرڻ آهي ۽ اسان جي پياري آقا، مدني مصطفيٰ صَلَّى اللهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم جو فرمان آهي: ”عورت کي منهنجي مسجد (يعني مسجد نبوي شريف عَلٰي صَاحِبِهَا الصَّلٰوةُ وَالسَّلَام) ۾ نماز پڙهڻ کان گهڻو ثواب گهر ۾ پڙهڻ آهي.“

(بهار شريعت ج 1 ص 1112، مسند امام احمد ج 10 ص 310 حديث 27158)

طواف ۾ ست ڳالهيون حرام آهن

طواف جيتوڻيڪ نفل هجي، ان ۾ هي ست ڳالهيون حرام آهن:

﴿1﴾ بي وضو طواف ڪرڻ ﴿2﴾ بغير مجبوري جي ڏوليءَ ۾ يا ڪنهن جي هنج يا ڪلهن وغيره تي طواف ڪرڻ

﴿3﴾ بنا عذر جي ويهي ڪري سرڪڻ يا گوڏن تي هلڻ ﴿4﴾ ڪعبي کي ساڄي پاسي ڪريِ اُبتو طواف ڪرڻ ﴿5﴾ طواف ۾ "حَطِيم" جي اندر کان ٿي ڪري گذرڻ ﴿6﴾ ست ڦيرن کان گهٽ ڪرڻ ﴿7﴾ جيڪو عضوو اوگهڙ ۾ داخل آهي، ان جو چوٿائي حصو (1/4) کُليل هجڻ، مثال طور ران يا آزاد عورت جو ڪن يا ڪارائي. (بهارشريعت ج 1 ص 1112) اسلامي ڀينرون خوب احتياط ڪن، طواف جي دؤران خاص ڪري "حَجَرِ اَسۡوَد" جو اِسۡتِلام ڪرڻ وقت ڪيئي عورتن جي ڪَرائي جي چوٿائي، بلڪ ڪڏهن ته پوري ڪرائي ڪلي ويندي آهي. (طواف کان علاوه به غير مَحۡرَم جي سامهون مٿي جا وار يا ڪن يا ڪرائي کولڻ حرام ۽ گناهه آهي. پردي جا تفصيلي احڪام معلوم ڪرڻ جي لاءِ دعوت اسلامي جي اشاعتي اداري مڪتبة المدينہ جو شايع ٿيل 397 صفحن تي مشتمل ڪتاب "پردي جي باري ۾ سوال جواب" جو مطالعو فرمايو)

طواف جا يارهن مَڪروهه

﴿1﴾ فضول ڳالهيون ڪرڻ ﴿2﴾ ذِڪر ۽ دعا يا تلاوت يا نعت ۽ مناجات يا ڪو ڪلام بلند آواز سان ڪرڻ ﴿3﴾ حمد، صلوات ۽ مَنقبت کان سواءِ ڪو ٻيو شعر پڙهڻ ﴿4﴾ ناپاڪ ڪپڙن ۾ طواف ڪرڻ (استعمال ٿيل چپل يا جوتا گڏ کڻي ڪري طواف نہ ڪندا ڪريو، احتياط انهيءَ ۾ آهي) ﴿5﴾ رَمَل ﴿6﴾ يا

اِضطِباع يا ﴿7﴾ حَجَرِ اَسوَد کي چُمڻ جو جتي جتي حکم آهي ان کي ترڪ ڪرڻ ﴿8﴾ طواف جي ڦيرن ۾ گهٽو فاصلو ڏيڻ، ها ضرورت ٿئي ته اِستِنجا جي لاءِ وڃي سگهو ٿا، وضو ڪري باقي پورو ڪريو ﴿9﴾ هڪ طواف کان پوءِ جيستائين ان جون ٻه رڪعتون نه پڙهي ونو ٻيو طواف شروع ڪرڻ، ها جيڪڏهن مَڪروهه وقت هجي ته حرج ناهي، مثال طور صبح صادق کان وٺي سج مٿي ٿيڻ تائين يا عصر جي نماز کان پوءِ سج لهڻ تائين، جو ان ۾ ڪيترائي طواف بنا "نمازِ طواف" جي جائز آهن، البت مَڪروهه وقت گذري وڃڻ کان پوءِ هر طواف جي لاءِ ٻه ٻه رڪعتون ادا ڪرڻيون پونديون ﴿10﴾ طواف ۾ ڪجهه کائڻ ﴿11﴾ پيشاب يا ريح وغيره جي شِدت هجي ته طواف ڪرڻ. (بهارشريعت ج 1 ص 1113، المسلک المتقسط للقاري ص 165)

طواف ۽ سعي ۾ هي ست ڪم جائز آهن

﴿1﴾ سلام ڪرڻ ﴿2﴾ جواب ڏيڻ ﴿3﴾ ضرورت جي وقت ڳالهائڻ ﴿4﴾ پاڻي پيئڻ (البت سعي ۾ ڪائي به سگهو ٿا) ﴿5﴾ حمد ۽ نعت يا مَنقبت جا اَشعَار آهستي پڙهڻ ﴿6﴾ طواف جي دؤران نمازي جي اڳيان گذرڻ جائز آهي جو طواف به نماز جيان ئي آهي، پر سعي جي دؤران گذرڻ جائز ناهي ﴿7﴾ فتويٰ پُڇڻ يا فتويٰ ڏيڻ.

(ايضاً ص 1114، المسلک المتقسط للقاري ص 162)

سَعي جا 10 مڪروھ

﴿1﴾ بنا ضرورت سعي جي ڦيرن ۾ گھڻو فاصلو ڏيڻ (يعني وقفو ڪرڻ) ها قضاءِ حاجت يا تجديد وضو (يعني نئين وضو) جي لاءِ وڃي سگھو ٿا (سعي ۾ وضو ضروري ناهي مُستَحب آهي) ﴿2﴾ خريد ۽ ﴿3﴾ فروخت ڪرڻ ﴿4﴾ فضول گفتگو ڪرڻ ﴿5﴾ ”پريشان نظري“ يعني فضول هيڏانهن هوڏانهن ڏسڻ سعي ۾ بہ مڪروھ آهي ۽ طواف ۾ اجا وڌيڪ مڪروھ ﴿6﴾ صفا يا ﴿7﴾ مَرْوَه تي نہ چڙھڻ (معمولي چڙھو چوٽي تائين نہ چڙھو) ﴿8﴾ بنا مجبوريءَ جي مرد جو ”مَسْعيٰ“ ۾ نہ ڊوڙڻ ﴿9﴾ طواف کان پوءِ گھڻي دير بعد سعي ڪرڻ ﴿10﴾ اوگھڙ نہ ڍڪڻ. (بهار شريعت ج 1 ص 1115)

سَعي جا چار مختلف مدني گل

﴿1﴾ سعي ۾ پيادل هلڻ واجب آهي، جڏهن تہ ڪو عُذر نہ هجي (بنا عذر جي سواري تي يا رڙهي ڪري ڪئي تہ دم واجب ٿيندو) (لباب المناسڪ ص 178) ﴿2﴾ سَعي جي لاءِ طهارت شرط ناهي بلڪ حيض ۽ نفاس واريءَ بہ ڪري سگھي ٿي. (عالمگيري ج 1 ص 227) ﴿3﴾ جسم ۽ لباس پاڪ هجڻ ۽ باوضو هئڻ، اهو مُستَحب آهي. (بهار شريعت ج 1 ص 1110) ﴿4﴾ سعي شروع ڪرڻ وقت پهرين صفا جي دعا پڙهو پوءِ نيّت ڪيو، سعي جا ڪيترائي افعال آهن، جهڙوڪ حَجَرِ اَسوَد جو اِستِلام، صفا تي چڙهڻ، دعا

گهرڻ وغيره ان سيني جون نيتون ڪري ونو تہ سنو آهي، گهٽ ۾ گهٽ دل ۾ هي نيّت هجڻ ڪافي آهي ”حصولِ ثواب جي لاءِ اصل سعي ڪان پهريان جا ڪم ڪري رهيو آهيان.“

اسلامي ڀينرن جي لاءِ خاص تاڪيد

اسلامي ڀينرون هتي بہ ۽ هر جڳهہ مردن ڪان بلڪل الڳ ٿلڳ رهن. اڪثر نادان عورتون حَجَرِ اَسوَد ۽ رڪنِ يماني کي چمڻ جي لاءِ يا ڪعبة الله شريف جو قُرب حاصل ڪرڻ جي لاءِ بنا هٻڪ جي مردن ۾ وڃي شامل ٿينديون آهن. توبہ! توبہ! هي سخت بيباڪي آهي. اسلامي ڀينرن جي لاءِ نيڪ ٻنپهرن جو وقت مثلاً ڏينهن جي 10 بجي طواف ڪرڻ مناسب آهي جو ان وقت رش گهٽ هوندي آهي.

صَلُّوا عَلَى الْحَبِيْب! صَلَّى اللهُ تَعَالٰى عَلٰى مُحَمَّد

ٽي فرمان مصطفيٰ صَلَّى اللهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم:

﴿1﴾ رمضان ۾ عمرو ڪرڻ مون سان گڏ حج ڪرڻ جي برابر آهي.
(بخاري ج 1 ص 614 حديث 1863)

﴿2﴾ جيڪو عمري جي لاءِ نڪتو ۽ مري ويو، ان جي لاءِ قيامت تائين عمرو ڪرڻ جو ثواب لکيو ويندو. (ابو يعليٰ ج 5 ص 441 حديث 6327)

﴿3﴾ عمري ڪان عمري تائين انهن گناهن جو ڪفارو آهي جيڪي وچ ۾ ٿيا ۽ حجِّ مَبرُور جو ثواب جنت ئي آهي.
(بخاري 1 ص 586 حديث 1773)

مديني جي حاضري

حسنؔ حج کرلیا کعبے سے آنکھوں نے ضیا پائی

چلو دیکھیں وہ بستی جس کا رستہ دل کے اندر ہے

شوق وڌائڻ جو طريقو

مديني شريف زَادَهَا اللّٰهُ شَرَفاً وَّتَعْظِيْمًا جو مُقَدَّس سفر اوهان کي مبارڪ هجي! سڄي رستي ۾ درود و سلام جي ڪثرت ڪريو، ۽ نعتيه اَشعَار پڙهندا رهو يا ٽي سگهي ته ٽيپ رڪارڊر تي سُريلي آواز وارن نعت خوانن جون ڪيسيٽون ٻڌندا رهو، اِنْ شَآءَاللّٰه عَزَّوَجَلَّ اهڙيءَ طرح شوق ۾ وڌيڪ اضافو ٿيندو. مديني شريف جي عظمت ۽ رفعت جو تصور ڪندا رهو، ان جي فضائل تي غور ڪندا رهو[1] ان سان به اِنْ شَآءَاللّٰه عَزَّوَجَلَّ توهان جو شوق ويتر وڌندو.

مدينو ڪيتري دير ۾ ايندو!

مڪي شريف زَادَهَا اللّٰهُ شَرَفاً وَّتَعْظِيْمًا کان مديني منور زَادَهَا اللّٰهُ شَرَفاً وَّتَعْظِيْمًا جو فاصلو تقريباً 425 ڪلوميٽر آهي جنهن کي عام ڏينهن ۾ بس 5 ڪلاڪن ۾ طئي ڪندي آهي پر حج جي ڏينهن ۾ ڪجھ

---

(1) مڪي مديني ۾ رهڻ دوران، مڪي مديني جي فضائل تي مشتمل ڪتابن جو مطالعو ذوق وڌائڻ جو بهترين ذريعو آهي، ۽ عشقِ رسول وڌائڻ جي لاءِ اعليٰ حضرت جو نعتيه ديوان ”حدائقِ بخشش“ ۽ استاد زمن مولانا حسن رضا خان عَلَيْهِ رَحْمَةُ الرَّحْمٰن جو ڪلام ”ذوق نعت“ جو خوب مطالعو فرمايو.

مَصلحتن جي ڪري رفتار گهٽ رکي ويندي آهي ۽ بس پهچڻ ۾ تقريباً 8 ڪان 10 ڪلاڪ وٺندي آهي، بس ”مرڪزِ اِستِقبال حُجّاج“ تي اچي بيهندي آهي، هتي پاسپورٽ جو اِندراج ٿيندو آهي ۽ پاسپورٽ رکي هڪ ڪارڊ جاري ڪيو ويندو آهي جنهن کي حاجي سنڀالي رکن، هتي جي ڪاروائي ۾ ڪڏهن ته ڪيئي ڪلاڪ لڳي ويندا آهن، صبر جو ڦل مٺو هوندو آهي، عنقريب اوهان اِنْ شَآءَاللّٰه عَزَّوَجَلَّ مٺي مديني جي گهٽين جا جلوا ماڻيندؤ، جلد ئي اوهان گنبذِ خَضرا جي ديدار سان پنهنجون اکيون ٺڏيون ڪندؤ، جيئن ئي پري کان مسجد نبوي شريف علي صاحبِها الصَّلٰوةُ وَالسَّلام جي پُر وقار مينار تي نظر پوندي، سبز سبز گنبذ نظر ايندو اِنْ شَآءَاللّٰه عَزَّوَجَلَّ توهان دل ۾ هلچل مچي ويندي، بي اختيار توهان جي اکين مان ڳوڙها وهي پوندا.

صائمؔ کمالِ ضَبط کی کوشش تو کی مگر
پلکوں کا حلقہ توڑ کر آنسو نکل گئے

مديني جي هوائن سان توهان جو دماغ مُعَطّر ٿي رهيو هوندو ۽ توهان پنهنجي روح ۾ تازگي محسوس ڪري رهيا هوندؤ، ٿي سگهي ته پيرين اگهاڙي روئندي مديني شريف زادَهَا اللّٰهُ شَرَفاً وَّتَعْظِيْمًا جي فضائن ۾ داخل ٿيو.

جُوتے اُتار لو چلو باہوش باادب
دیکھو مدینے کا حسیں گلزار آ گیا

صَلُّوا عَلَى الْحَبِيْب! صَلَّى اللّٰهُ تَعَالٰى عَلٰى مُحَمَّد

پيرين اُگهاڙي رهڻ جو قرآني دليل

۽ هتي پيرين اگهاڙي رهڻ ڪو خلافِ شرع ڪم ﺑﻪ ناهي بلڪ مُقدَّس سرزمين جو اهو سراسر ادب آهي، جيئن حضرتِ سيِّدُنا موسيٰ ڪليم الله عَلٰی نَبِیِّنَا وَعَلَیْهِ الصَّلٰوۃُ وَالسَّلَام پنهنجي ربّ عَزَّوَجَلَّ سان ڪلام ڪرڻ جو شرف حاصل ڪيو ته الله عَزَّوَجَلَّ ارشاد فرمايو:

فَاخْلَعْ نَعْلَيْكَ ۚ اِنَّكَ بِالْوَادِ الْمُقَدَّسِ طُوًى ﴿١٢﴾ (پ 16 طٰهٰ 12)

ترجمو ڪنزالايمان: پوءِ تون پنهنجا جوتا لاهه، بيشڪ تون طويٰ جي پاڪ وادي ۾ آهين.

سُبْحٰنَ الله عَزَّوَجَلَّ! جڏهن طور سينا جي مُقدَّس وادي ۾ حضرت سيِّدُنا موسيٰ ڪليمُ الله عَلٰی نَبِیِّنَا وَعَلَیْهِ الصَّلٰوۃُ وَالسَّلَام کي خود الله تَبَارَڪ وَ تَعالٰي جوتا لاهڻ جو حڪم فرمائي ۽ مدينو ته وري ﺑﻪ مدينو آهي، هتي جيڪڏهن پيرين اگهاڙو رهجي ته ڪيڏي وڏي سعادت آهي. ڪروڙين مالڪين جي امام حضرتِ سيِّدنا امام مالڪ رَضِیَ اللهُ تَعَالٰی عَنْهُ مديني پاڪ جي گهٽين ۾ پيرين اُگهاڙي هلندا هئا. (الطبقات الکبريٰ للشعراني الجزء الاول ص 76) پاڻ رَحْمَةُ اللهِ تَعَالٰی عَلَيْه مديني منور ۾ ڪڏهن گهوڙي تي سوار نه ٿيندا هئا، فرمائيندا هئا: مون کي الله عَزَّوَجَلَّ کان حياءُ اچي ٿو جو انهيءَ مبارڪ زمين کي پنهنجي گهوڙي جي قدمن جي هينان لتاڙيان جنهن ۾ ان جا پيارا محبوب صَلَّی اللهُ تَعَالٰی عَلَيْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم موجود آهن. (يعني پاڻ سڳورن صَلَّی اللهُ تَعَالٰی عَلَيْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم جو مبارڪ روضو آهي) (احياءُ العلوم ج 1 ص 48)

اے خاکِ مدینہ! تُو ہی بتا میں کیسے پاؤں رکھوں یہاں
تُو خاکِ پا سرکار کی ہے آنکھوں سے لگائی جاتی ہے

صَلُّوا عَلَى الْحَبِيْب! صَلَّى اللّٰهُ تَعَالٰى عَلٰى مُحَمَّد

حاضريءَ جي تياري ڪريو

هاڻي روضهءِ رسول علٰي صاحبِها الصَّلٰوةُ وَالسَّلَام جي حاضري ڪان پهرين ڪمري وغيره جو بندوبست ڪري وٺو، بُک اُڃ وغيره آهي ته ڪائي پئي وٺو، مطلب ته هر اها ڳالهه جيڪا خُشُوع ۽ خُضُوع ۾ رڪاوٽ بڻجي ان ڪان فارغ ٿي وڃو. هاڻي تازو وضو ڪريو ان ۾ ڏندڻ ضرور ڪريو بلڪ بهتر هي آهي ته غسل ڪريو، ڌوتل ڪپڙا بلڪ ٿي سگهي ته نئون اڇو لباس پايو، نئون عمامو شريف وغيره ٻڌو، سرمو ۽ خوشبو لڳايو، ۽ مشڪ افضل آهي، هاڻي روئندي دربار جي طرف وڌو.

(ماخوذ از: بهار شريعت ج 1 ص 1223)

سُبْحٰنَ اللّٰه! سبز گنبذ اچي ويو

هي ڏسو! اهو سبز سبز گنبذ جنهن کي توهان تصويرن ۾ ڏٺو هو، خيالن ۾ چُميو هو، هاڻي سچ پچ توهان جي اکين جي سامهون آهي.

اَشکوں کے موتی اب نچھاوَر زائرو کرو وہ سبز گُنْبَد مَنْبَعِ اَنوار آ گیا
اب سَر جھکائے باادب پڑھتے ہوئے دُرُود
روتے ہوئے آگے بڑھو دَربار آ گیا (وسائل بخشش ص ٤٧٣)

ھا! ھا! ھي اھو ئي سبز گنبذ آھي، جنھن کي ڏسڻ جي لاءِ عاشقانِ رسول جون دليون بيقرار رھنديون آھن، اکيون ڳوڙھا وھائينديون آھن، خدا جو قسم! رسول صَلَّی اللہُ تَعَالٰی عَلَیْہِ وَاٰلِہٖ وَسَلَّم جي روضي کان عظيم جڳھ دنيا جي ڪنھن ھنڌ تہ نھيو پر جنّت ۾ بہ ناھي.

فِردَوس کی بُلندی بھی چُھو سکے نہ اِس کو
خُلدِ بریں سے اُونچا میٹھے نبی کا رَوضہ (وسائلِ بخشش ص۲۹۸)

صَلُّوا عَلَی الْحَبِیْب! صَلَّی اللہُ تَعَالٰی عَلٰی مُحَمَّد

دعوت اسلامي جي اشاعتي اداري مڪتبة المدينہ جي شايع ٿيل ڪتاب ”وسائل بخشش“ جي صفحي 298 جي حاشيي ۾ آھي: روضہ جي لفظي معنيٰ آھي باغ. شعر ۾ روضي مان مراد زمين جو اھو حصو جنھن تي رحمت عالم صَلَّی اللہُ تَعَالٰی عَلَیْہِ وَاٰلِہٖ وَسَلَّم جو جسمِ مُعَظَّم تشريف فرما آھي، ھن جي فضيلت بيان ڪندي فُقھاءِ ڪرام رَحِمَھُمُ اللہُ السَّلَام فرمائن ٿا: محبوب داور صَلَّی اللہُ تَعَالٰی عَلَیْہِ وَاٰلِہٖ وَسَلَّم جي جسم انور سان زمين جو جيڪو حصو لڳل آھي اھو ڪعبي شريف کان بلڪ عرش ۽ ڪرسي کان بہ افضل آھي. (درمختار ج 4 ص 62)

ٿي سگھي تہ باب البَقِيع کان حاضر ٿيو

ھاڻي سراپا ادب ۽ ھوش بڻجي، ڳوڙھا وھائيندي يا روئڻ نہ اچي تہ گھٽ ۾ گھٽ روئڻ جھڙي صورت بڻائي بابُ

البَقِيع[1] تي حاضر ٿيو ۽ اَلصَّلٰوةُ وَ السَّلَامُ عَلَيْكَ يَارَسُوْلَ الله عرض ڪري ٿورو ترسو، جڻ سرڪارِ ذي وقار صَلَّى اللهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم جي شاهي دربار ۾ حاضري جي اجازت گهري رهيا آهيو. هاڻي بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ پڙهي پنهنجو ساڄو قدم مسجد شريف ۾ رکو ۽ سراپا ادب بڻجي مسجد نبوي عَلٰي صَاحِبِهَا الصَّلٰوةُ وَالسَّلَام ۾ داخل ٿيو. ان وقت جيڪو ادب ۽ تعظيم فرض آهي، اهو هر عاشقِ رسول جي دل ڄاڻي ٿي، هٿ پير، اک، ڪن، زبان، دل سڀ غير جي خيالن کان پاڪ ڪريو ۽ روئندي اڳتي وڌو، هيڏانهن هوڏانهن نہ ڏسو، نہ ئي مسجد جا نقش نگار ڏسو. بس هڪ ئي تڙپ، هڪ ئي تانگهہ، هڪ ئي خيال هجي تہ پڳل ڏوهاري پنهنجي آقا صَلَّى اللهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم جي بارگاهِ بيڪس پناهہ ۾ پيش ٿيڻ جي لاءِ حاضر آهي.

چلا ہوں ایک مُجرِم کی طرح میں جانبِ آقا
نَظَر شرمندہ شرمندہ، بدن لرزیدہ لرزیدہ

صَلُّوا عَلَى الْحَبِيْب! صَلَّى اللهُ تَعَالٰى عَلٰى مُحَمَّد

---

(1) هي مسجد النبوي عَلٰي صَاحِبِهَا الصَّلٰوةُ وَالسَّلَام جي اوير پاسي واقع آهي. عموماً دربان باب البَقِيع کان حاضريءَ جي لاءِ وڃڻ نہ ڏيندا آهن، تنهن ڪري ماڻهو باب السَّلام کان ئي حاضر ٿيندا آهن، اهڙيءَ طرح حاضريءَ جي شروعات مٿي مبارڪ کان ٿيندي ۽ اهو ادب جي خلاف آهي ڇوتہ بزرگن جي خدمت ۾ حاضري ڏيڻ لاءِ قدمن جي طرف کان اچڻ ئي ادب آهي، جيڪڏهن بابُ البقيع کان حاضري نہ ٿي سگهي تہ بابُ السَّلام کان حاضري ۾ حرج ناهي، رش وغيره نہ هجي تہ ڪوشش ڪريو تہ بابُ البَقِيع کان حاضري ٿي سگهي ٿي.

شُڪراني جي نماز

هاڻي جيڪڏهن مڪروهه وقت نہ هجي ۽ شوق جو غلبو مهلت ڏئي تہ ٻہ ٻہ رڪعتون تَحيةُ المسجد ۽ بارگاهہ اَقْدَس جي شڪراني جي طور تي ادا ڪريو، پهرين رڪعت ۾ ”اَلحَمد“ کان پوءِ قُلۡ يٰاَيُّهَا الۡكٰفِرُوۡن ۽ ٻئي ۾ ”اَلحَمد“ کان پوءِ قُلۡ هُوَاللّٰه شريف پڙهو.

سونهري ڄارين جي سامهون

هاڻي ادب ۽ شوق وچان ڪنڌ جهڪائي، اکيون هيٺ ڪري، ڳوڙها وهائيندي، ڏڪندي، ڪنبندي، گناهن جي پشيماني کان شرمسار ٿيندي سرڪار مدينہ صَلَّى اللّٰهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم جي فضل ۽ ڪرم ۾ اميد رکندي، پاڻ صَلَّى اللّٰهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم جي قدمَين شَريفَين[1] جي طرف کان سونهري ڄارين جي سامهون مُوَاجهي شريف ۾ (يعني چهري مبارڪ جي سامهون) حاضر ٿيو جو مديني جا تاجدار، قلب ۽ سيني جا قرار صَلَّى اللّٰهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم پنهنجي مزار پُر اَنوار ۾ قبلي ڏانهن منهن ڪري جلوه اَفروز آهن، مبارڪ قدمن واري پاسي کان توهان حاضر ٿيندؤ تہ سرڪار مدينہ صَلَّى اللّٰهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم جي نگاهِ بيڪس پناهہ سنئون سڌو توهان جي طرف هوندي ۽ اها ڳالهہ اوهان جي لاءِ ٻنهي

(1) باب البقيع کان حاضري ملي تہ پهرين قدمين شريفين ايندا ۽ بابُ السَّلام کان ايندو تہ پهريان سر اقدس ايندو.

جهانن ۾ ڪافي آهي. والْحَمْدُلِلّٰه (بهار شريعت ج 1 ص 1224)

مُواجَهہ شريف جي حاضري[1]

هاڻي سراپا ادب بڻجي فانوس جي هيٺان ان چانديءَ جي ڪِليَن جي سامهون جيڪي سونهري ڄارين جي دروازي مبارڪ ۾ مٿئين پاسي اوپر طرف لڳل آهن قبلي کي پٺي ڏئي گهٽ ۾ گهٽ چار هٿ (يعني ٻہ گز) پري نماز وانگر هٿ ٻڌي سرڪار صَلَّى اللهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم جي چهري مبارڪ جي طرف منهن ڪري بيهي رهو جو "فتاويٰ عالمگيري" وغيره ۾ اهو ئي ادب لکيل آهي تہ يَقِفُ كَمَا يَقِفُ فِي الصَّلٰوة يعني مدني تاجدار صَلَّى اللهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم جي دربار ۾ اهڙي طرح بيهي جهڙي طرح نماز ۾ بيهندو آهي. يقين ڪريو! مدني مصطفيٰ صَلَّى اللهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم پنهنجي مزار پُر اَنوار ۾ سچي حقيقي دنياوي جسماني حيات سان اهڙي طرح زندھ آهن جهڙي طرح وفات کان پهريان هئا ۽ اوهان کي ڏسي بہ رهيا آهن بلڪ توهان جي دل ۾ جيڪي خيال اچي رهيا آهن انهن کان بہ آگاھ آهن. خبردار! ڄاري مبارڪ کي چُمڻ يا هٿ لڳائڻ کان بچو ڇو تہ اسان جا هٿ ان قابل ئي ناهن جو ڄاري مبارڪ کي لڳائي سگهجن،

---

[1] ماڻهو عام طور تي وڏي سوراخ کي "مواجهو شريف" سمجهندا آهن، بلڪ اڪثر اُردو ڪتابن ۾ بہ اهو ئي لکيل آهي، پر رفيق الحرمين ۾ اعليٰ حضرت رَحْمَةُ اللهِ تَعَالٰى عَلَيْه جي تحقيق جي مطابق مواجهي شريف جي نشاندهي ڪئي وئي آهي.

تنهنڪري چار هٿ (يعني ٻه گز) پري ئي رهو. سندن جي اها رحمت گهٽ آهي جو توهان کي مُوَاجَهه شريف جي ويجهو گهرايائون، ۽ سرڪار مدينه صَلَّى اللهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم جي نگاهِ ڪرم جيتوڻيڪ هر جڳهه اوهان جي طرف هئي، هاڻي خصوصيت سان ۽ ايتري ويجهڙائي ڪان توهان جي طرف آهي.

(بهار شريعت ج 1 ص 1224، 1225)

دِیدار کے قابل تو کہاں میری نظر ہے
یہ تیری عنایت ہے جو رُخ تیرا اِدھر ہے

بارگاهِ رسالت ۾ سلام عرض ڪريو

هاڻي ادب ۽ شوق سان غمگين، درد ڀريي آواز ۾، پر آواز ايترو بلند ۽ سخت نه هجي جو سمورا عمل ئي ضايع ٿي وڃن، نه ئي بلڪل هلڪو جو هي ٻه سنّت جي خلاف آهي، وچٿري آواز ۾ هنن لفظن سان سلام عرض ڪريو:

اَلسَّلَامُ عَلَيْكَ اَيُّهَا النَّبِىُّ وَرَحْمَةُ اللهِ وَبَرَكَاتُهٗ ط اَلسَّلَامُ عَلَيْكَ يَا رَسُوْلَ اللهِ ط اَلسَّلَامُ عَلَيْكَ يَا خَيْرَ خَلْقِ اللهِ ط اَلسَّلَامُ عَلَيْكَ يَا شَفِيْعَ الْمُذْنِبِيْنَ ط اَلسَّلَامُ عَلَيْكَ وَعَلٰى اٰلِكَ وَاَصْحٰبِكَ وَاُمَّتِكَ اَجْمَعِيْنَ ط

ترجمو: اي نبي صَلَّى اللهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم توهان تي سلام ۽ الله عَزَّوَجَلَّ جي

رحمت ۽ برڪتون، اي الله عَزَّوَجَلَّ جا رسول صَلَّی اللّٰهُ تَعَالٰی عَلَيْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم توهان تي سلام. اي الله عَزَّوَجَلَّ جي تمام مخلوق کان بهتر توهان تي سلام . اي گناهگارن جي شفاعت ڪرڻ وارا توهان تي سلام . توهان تي، توهان جي آل ۽ اصحابن تي ۽ توهان جي تمام اُمت تي سلام .

جيتري تائين زبان ساٿ ڏئي، دل ساٿ ڏئي، مختلف لقبن سان سلام عرض ڪندا رهو، جيڪڏهن اَلقاب ياد نہ هجن تہ اَلصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ عَلَيْكَ يَارَسُوْلَ اللّٰه بار بار پڙهندا رهو. جن جن ماڻهن توهان کي سلام جي لاءِ چيو آهي، انهن جو بہ سلام عرض ڪريو، جيڪي عاشقانِ رسول هي ڪتاب پڙهن، اهي مون سگِ مدينہ عُفِيَ عَنہ جو سلام عرض ڪن تہ مون گهنگارن جي سردار تي عظيم احسان ٿيندو. هتي خوب دعائون گهرو ۽ بار بار هن طرح شفاعت جي خيرات گهرو:

اَسْئَلُكَ الشَّفَاعَةَ يَارَسُوْلَ اللّٰه يعني يا رسول **الله** صَلَّی اللّٰهُ تَعَالٰی عَلَيْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم**!**

توهان کان شفاعت جو سوال ڪريان ٿو.

صديق اڪبر رَضِيَ اللّٰهُ تَعَالٰی عَنْهُ جي خدمت ۾ سلام

پوءِ اوپر طرف (يعني پنهنجي ساڄي هٿ واري پاسي) اڌ گز جيترو هٽي ڪري (ويجهو واري ننڍي سوراخ جي طرف) حضرتِ سيّدُنا صديقِ اڪبر رَضِيَ اللّٰهُ تَعَالٰی عَنْهُ جي چهري مبارڪ جي سامهون هٿ ٻڌي ڪين سلام عرض ڪريو، بهتر هي آهي تہ هن طرح سلام عرض ڪريو:

اَلسَّلَامُ عَلَيْكَ يَا خَلِيْفَةَ رَسُوْلِ اللهِ ط
اَلسَّلَامُ عَلَيْكَ يَا وَزِيْرَ رَسُوْلِ اللهِ ط
اَلسَّلَامُ عَلَيْكَ يَا صَاحِبَ رَسُوْلِ اللهِ فِی الْغَارِ وَرَحْمَةُ اللهِ وَبَرَكَاتُهٗ ط

ترجمو: اي رسول الله جا خليفہ! توهان تي سلام، اي رسول الله جا وزير توهان تي سلام، اي غار ثور ۾ رسول الله جا رفيق توهان تي سلام ۽ الله عَزَّوَجَلَّ جون رحمتون ۽ برڪتون.

فاروق اعظم رَضِیَ اللهُ تَعَالٰی عَنْهُ جي خدمت ۾ سلام

پوءِ ايترو ئي وڌيڪ اوپر طرف (يعني پنهنجي ساڄي هٿ واري پاسي) ٿورو سِرڪي (آخري سوراخ ڏانهن) حضرت سيّدُنا فاروق اعظم رَضِیَ اللهُ تَعَالٰی عَنْهُ جي سامهون عرض ڪريو:

اَلسَّلَامُ عَلَيْكَ يَا اَمِيْرَ الْمُؤْمِنِيْنَ ط اَلسَّلَامُ عَلَيْكَ يَا مُتَمِّمَ الْاَرْبَعِيْنَ ط اَلسَّلَامُ عَلَيْكَ يَا عِزَّ الْاِسْلَامِ وَالْمُسْلِمِيْنَ وَرَحْمَةُ اللهِ وَبَرَكَاتُهٗ ط

ترجمو: اي امير المؤمنين توهان تي سلام، اي چاليهہ جو عدد پورو ڪرڻ وارا توهان تي سلام، اي اسلام ۽ مسلمانن جي عزّت! توهان تي سلام ۽ الله عَزَّوَجَلَّ جون رحمتون ۽ برڪتون.

ٻيهر شيخين جي بارگاهه ۾ سلام

ٻيهر گرانٽ جيترو اولهه طرف يعني پنهنجي ڪابي هٿ واري پاسي سِرڪي وڃو ۽ ٻنهي نندن سوراخن جي وچ ۾ بيهي صديق اڪبر ۽ فاروق اعظم رَضِیَ اللہُ تَعَالٰی عَنۡہُمَا جي خدمت ۾ هيئن ملائي سلام عرض ڪريو:

اَلسَّلَامُ عَلَيۡكُمَا يَا خَلِيۡفَتَيۡ رَسُوۡلِ اللّٰهِ ط اَلسَّلَامُ عَلَيۡكُمَا يَا وَزِيۡرَيۡ رَسُوۡلِ اللّٰهِ ط اَلسَّلَامُ عَلَيۡكُمَا يَا ضَجِيۡعَيۡ رَسُوۡلِ اللّٰهِ وَرَحۡمَةُ اللّٰهِ وَبَرَكَاتُهٗ ط اَسۡئَلُكُمَا الشَّفَاعَةَ عِنۡدَ رَسُوۡلِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ تَعَالٰى عَلَيۡهِ وَعَلَيۡكُمَا وَبَارَكَ وَسَلَّمَ ط

ترجمو: **اي رسول الله** صَلَّی اللہُ تَعَالٰی عَلَیۡہِ وَاٰلِہٖ وَسَلَّم **جا ٻئي خليفو! توهان ٻنهي تي سلام . اي رسول الله جا ٻئي وزيرؤ! توهان ٻنهي تي سلام اي رسول الله جي پير ۾ آرام فرمائڻ وارؤ (ابو بڪر ۽ عمر** رضی اللہ تعالیٰ عنہما**) توهان ٻنهي تي سلام هجي ۽ الله** عَزَّوَجَلَّ **جون رحمتون ۽ برڪتون. توهان ٻنهي کان سوال ڪريان ٿو تہ رسول الله** صَلَّی اللہُ تَعَالٰی عَلَیۡہِ وَاٰلِہٖ وَسَلَّم **جي بارگاهہ ۾ منهنجي سفارش ڪيو، الله** عَزَّوَجَلَّ **انهن تي ۽ توهان ٻنهي تي درود و برڪت ۽ سلام نازل فرمائي.**

هي دعائون گهرو

هي تمام حاضريون دعا جي قبوليت جون جايون آهن، هتي دنيا ۽ آخرت جون ڀلائيون گهرو، پنهنجي والدين، پير ۽

مرشد، استاد، اولاد، خاندان وارن، دوست ۽ احباب ۽ سڄي اُمت جي لاءِ بخشش جي دعاء ڪيو، ۽ شهنشاهِ رسالت صَلَّى اللهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم جي شفاعت گهرو، خصوصًا مُواجهي شريف ۾ نعتيه اَشعار عرض ڪريو، جيڪڏهن هتي سگِ مدينه عُفِيَ عَنه جي طرفان هي مَقْطَع ٻارهن ڀيرا عرض ڪريو ته عظيم احسان ٿيندو.

پڑوسی خُلد میں عطّار کو اپنا بنالیجے
جہاں ہیں اِتنے اِحساں اور اِحساں یـارَسُـوْلَ اللّٰـه

”مدينة المنورة“ جي ٻارهن اکرن جي نسبت سان بارگاهِ رسالت ۾ حاضري جا 12 مدني گل

﴿1﴾ مِنبرِ اَطْهَر جي ويجهو دعا گهرو ﴿2﴾ جنت جي باغيچي (يعني جيڪا جڳهه منبر ۽ حُجّره منور جي وچ ۾ آهي ان کي حديث ۾ جنت جو باغيچو فرمايو ويو آهي) ۾ اچي ڪري ٻه رڪعت نفل غير مڪروه وقت ۾ پڙهي ڪري دعا ڪريو ﴿3﴾ جيستائين مديني پاڪ زَادَهَا اللهُ شَرَفًا وَّتَعْظِيمًا جي حاضري نصيب هجي هڪ ساهه به بيڪار نه وڃڻ ڏيو ﴿4﴾ ضرورتن کان فارغ ٿي اڪثر وقت مسجد نبوي شريف عَلٰي صَاحِبِهَا الصَّلٰوةُ وَالسَّلَام ۾ پاڪائي سان حاضر رهو، نماز ۽ تلاوت، ذِڪر و درود ۾ وقت گذاريو، دنيا جي ڳالهه ڪنهن به مسجد ۾ نه ڪريو ﴿5﴾ مديني شريف زَادَهَا اللهُ شَرَفًا وَّتَعْظِيمًا ۾ روزو نصيب ٿئي خاص ڪري گرمي ۾ ته ان جي چا ڳالهه ڪجي، جو ان تي شفاعت جو واعدو آهي ﴿6﴾ هتي

هر نيڪي هڪ جي بدلي پنجاهه هزار لکي ويندي آهي، تنهنڪري عبادت جي وڌيڪ ڪوشش ڪريو، کائڻ پيئڻ ۾ ڪمي ضرور ڪيو ۽ جيستائين ٿي سگهي تہ تَصَدُّق (يعني خيرات) **ڪيو، خاص ڪري هتان وارن تي ﴿7﴾ قرآن شريف جو گهٽ ۾ گهٽ هڪ ختم هتي، ۽ هڪ حطيمِ ڪعبي شريف ۾ ڪريو ﴿8﴾ روضي پاڪ کي ڏسڻ عبادت آهي جيئن ڪعبي شريف يا قرآن شريف کي ڏسڻ، تہ ادب سان ان جي ڪثرت ڪيو ۽ درود و سلام عرض ڪيو ﴿9﴾ پنج وقت يا گهٽ ۾ گهٽ صبح ۽ شام مُوَاجهي شريف ۾ سلام لاءِ حاضر ٿيو ﴿10﴾ شهر ۾ چاهي شهر جي ٻاهران جتي بہ گنبذ خضرا تي نظر پوي فوراً هٿ ٻڌي منهن هوڏانهن ڪري صلواة و سلام عرض ڪيو، ان کان بغير نہ لنگهو جو خلافِ ادب آهي ﴿11﴾ وس آهر ڪوشش ڪيو تہ مسجدِ اول يعني حضورِ اَقدس** صَلَّى اللهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم **جي زماني ۾ جيتري هئي ان ۾ نماز پڙهو ۽ ان جي مقدار** 100 **هٿ طول** (ڊيگهہ) **۽** 100 **هٿ عرض** (ويڪر) (يعني **تقريباً** 50 × 50 گز) **آهي جيتوڻيڪ بعد ۾ ڪجهہ اضافو ٿيو آهي، انهيءَ** (اضافي ٿيل حصي) **۾ نماز پڙهڻ بہ مسجد نبوي شريف ۾ ئي پڙهڻ آهي ﴿12﴾ روضي پاڪ جو نہ طواف ڪيو، نہ سجدو، نہ ايترو جهڪو جو رڪوع جي برابر ٿئي، رسول الله** صَلَّى اللهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم **جي تعظيم سندن اِطاعت ۾ آهي.**

(بهار شريعت ج 1 ص 1227 **کان** 1228)

عالمِ وَجد میں رَقصاں مِرا پَر پَر ہوتا
کاش! میں گُنبدِ خضرا کا کبوتر ہوتا

جاري مبارڪ جي سامهون پڙهڻ جو وِرد

جيڪو حضورِ اَڪرم، نور مُجَسَّم صَلَّی اللّٰہُ تَعَالٰی عَلَیْہِ وَاٰلِہٖ وَسَلَّم جي قبر مُعَظّم جي سامهون بيهي هيءَ آيت شريف پڙهي: ﴿اِنَّ اللّٰهَ وَ مَلٰٓىٕكَتَهٗ يُصَلُّوْنَ عَلَى النَّبِيِّؕ يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا صَلُّوْا عَلَيْهِ وَسَلِّمُوْا تَسْلِيْمًا(۵۶)﴾ پوءِ ستر ڀيرا هيئن عرض ڪري: صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْكَ وَسَلَّمَ يَارَسُوْلَ اللّٰهِ فرشتو ان جي جواب ۾ هيئن چوندو آهي اي فلاڻا! توتي اَللّٰه عَزَّوَجَلَّ جو سلام هجي، پوءِ فرشتو ان جي لاءِ دعا ڪندو آهي، يا اَللّٰه عَزَّوَجَلَّ ان جي ڪا حاجت اهڙي نہ رهي جنهن ۾ هي ناڪام ٿئي.

(المواهب اللدنيہ ج 3 ص 412)

دعا جي لاءِ جاري مبارڪ کي پٺي نہ ڏيو

جڏهن بہ سونهري جارين وٽ حاضر ٿيو هيڏانهن هوڏانهن هرگز نہ ڏسو ۽ خاص ڪري جاري شريف جي اندر ڏسڻ تہ تمام وڏي جُرئت آهي، قبلي جي طرف پٺي ڪري گهٽ ۾ گهٽ چار هٿ جاري مبارڪ کان پري بيهي رهو ۽ مُوَاجهي شريف جي طرف منهن ڪري سلام عرض ڪريو، دعا بہ مُوَاجهي شريف جي طرف منهن ڪري گهرو، ڪي

ماڻھو اتي دعا گھرڻ جي لاءِ ڪعبي جي طرف منهن ڪرڻ لاءِ چوندا آهن، انهن جي ڳالهين ۾ اچي ڪري هرگز هرگز سونهري ڄارين جي طرف آقا صَلَّی اللهُ تَعَالٰی عَلَیْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم ڪي يعني ڪعبي جي ڪعبي ڪي پٺي نه ڏيو.

ڪعبے کی عظمتوں کا مُنکِر نہیں ہوں لیکن
ڪعبے کا بھی ہے کعبہ میٹھے نبی کا روضہ (وسائلِ بخشش ص۲۹۸)

پنجاهه هزار اِعتڪاف جو ثواب

جڏهن توهان مسجد نبوي شريف علي صاحبِها الصَّلٰوةُ وَالسَّلام ۾ داخل ٿيو ته اِعتِڪاف جي نيّت ڪرڻ نه وساريو، اهڙي طرح هر ڀيري توهان کي پنجاهه هزار نفلي اِعتِڪافن جو ثواب ملندو رهندو ۽ ضمنًا کائڻ پيئڻ، اِفطار ڪرڻ وغيره به جائز ٿي ويندو، اِعتِڪاف جي نيّت هن طرح ڪريو:

نَوَيْتُ سُنَّتَ الْاِعْتِكَافِ (1) مون سنّتِ اعتڪاف جي نيت ڪئي.

روزانو پنج حجن جو ثواب

خصوصًا چاليهه نمازون بلڪ تمام فرض نمازون مسجد نبوي علي صاحبِها الصَّلٰوةُ وَالسَّلام ۾ ئي ادا ڪريو جو تاجدارِ مدينه، راحتِ قلب و سينه صَلَّی اللهُ تَعَالٰی عَلَیْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم جو فرمانِ عاليشان آهي: جيڪو

(1) باب السّلام ۽ بابُ الرّحمة کان مسجد نبوي شريف علي صاحبِها الصَّلٰوةُ وَالسَّلام ۾ داخل ٿيو ته سامهون واري ٿنڀي مبارڪ کي غور سان ڏسندؤ ته انهن تي سونهري اکرن سان "نَوَيْتُ سُنَّتَ الْاِعتِكَاف" اُڀريل نظر ايندو. جيڪو عاشقان رسول کي ياد ڏيارڻ جي لاءِ آهي.

شخص وضو ڪري منهنجي مسجد ۾ نماز پڙهڻ جي ارادي سان نڪري، ھي ان جي لاءِ ھڪ حج جي برابر آھي.
(شعب الايمان ج 3 ص 499 حديث 4191)

سلام زباني ئي عرض ڪريو

اتي جيڪو بہ سلام عرض ڪريو اھو زباني عرض ڪرڻ مناسب آھي. ڪتاب مان ڏسي ڪري سلام ۽ دعا جا الفاظ اُتي پڙهڻ عجيب ٿو لڳي، ڇو تہ سروَرِ ڪائنات صَلَّى اللهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم جسماني حيات سان حُجري مبارڪ ۾ قبلي ڏانھن منھن ڪري تشريف فرما آھن ۽ اسان جي دلين جي خيالن ڪان بہ آگاھ آھن. اھو تصوّر قائم ٿي وڃڻ ڪان پوءِ ڪتاب مان ڏسي ڪري سلام وغيره عرض ڪرڻ بظاھر بہ نامناسب معلوم ٿئي ٿو، مثال طور توھان جا پير صاحب توھان جي سامھون موجود ھجن تہ ڇا توھان ڪين ڪتاب مان پڙهي پڙهي سلام عرض ڪندؤ يا زباني ئي "سائين! اَلسَّلام عَلَيۡكُمۡ" چوندؤ؟ اميد آھي تہ توھان منھنجو مطلب سمجھي ويا ھوندؤ. ياد رکو! بارگاھِ رسالت صَلَّى اللهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم ۾ نھيل نڪيل الفاظ نہ، بلڪ دليون ڏٺيون وينديون آھن.

بيڙي ڪي ديدار نصيب ٿي ويو

مديني شريف زَادَهَا اللهُ شَرَفاً وَّتَعۡظِيۡمًا (سن 1405 ھ) جي حاضري دؤران سگِ مدينہ عُفِيَ عَنه کي ھڪ پير ڀاءُ مرحوم حاجي اسماعيل

هي واقعو ٻڌايو هو: ٻه يا ٽي سال اڳ جو واقعو آهي. هڪ پنجاسي سالن جي ٻڍڙي حج لاءِ آئي هئي. مديني شريف زَادَهَا اللهُ شَرَفاً وَّتَعۡظِيۡمًا ۾ سونهري ڄارين جي سامهون صَلوٰةُ و سلام لاءِ حاضر ٿي ۽ پنهنجي ٽٽل ڦٽل لفظن ۾ صلوٰة وسلام عرض ڪرڻ شروع ڪيائين، اوچتو هڪ عورت تي نظر پئي جيڪا هڪ ڪتاب مان ڏسي ڪري تمام عمده لقبن سان درود سلام عرض ڪري رهي هئي، اهو ڏسي ڪري ويچاري اڻ پڙهيل ٻڍڙي جي دل ڀرجي آئي. عرض ڪيائين: يارسول **الله** صَلَّى اللهُ تَعَالٰى عَلَيۡهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم مان ته پڙهيل لکيل نه آهيان جو سٺن سٺن الفاظن سان سلام عرض ڪري سگهان، مون اڻ پڙهيل جو سلام توهان کي ڪٿي پسند ايندو. دل ڀرجي آئي، روئي روئي چپ ٿي وئي. رات جو جڏهن سُتي ته سُتل قسمت جاڳي پئي، ڇا ٿي ڏسي ته سيرانديءَ کان اُمت جا والي، سرڪارِ عالي صَلَّى اللهُ تَعَالٰى عَلَيۡهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم تشريف ڪٺي آيا آهن، مبارڪ چپ چُرڻ لڳا، رحمت جا گل ٽِڙيا، لفظن جي ترتيب ڪجهه هيئن هئي: ”مايوس ڇو ٿي ٿيئن؟ اسان تنهنجو سلام سيني کان پهريان قبول فرمايو آهي.“

تم اُس کے مددگار ہو تم اُس کے طرفدار — جو تم کو نکمّے سے نکمّا نظر آئے
لگاتے ہیں اُس کو بھی سینے سے آقا — جو ہوتا نہیں مُنہ لگانے کے قابل

صَلُّوا عَلَی الۡحَبِيۡب! — صَلَّى اللهُ تَعَالٰى عَلٰى مُحَمَّد

اَلاِنتِظارُ اَلاِنتِظارُ

سبز سبز گنبذ ۽ مُقدَّس حُجري (جنهن ۾ سرڪار صَلَّی اللہُ تَعَالٰی عَلَیْہِ وَاٰلِہٖ وَسَلَّم جي قبرِ مبارڪ آهي) تي نظر ڄمائڻ عبادت ۽ ثواب جو ڪم آهي. وڌ کان وڌ وقت مسجد نبوي علي صاحبِها الصَّلٰوۃُ وَالسَّلام ۾ گذارڻ جي ڪوشش ڪريو. مسجد نبوي شريف ۾ ويهي درود و سلام پڙهندي جيترو ٿي سگهي حُجري مبارڪ تي عقيدت جي نگاهه ڄمائيندا ڪريو، ۽ ان حَسِين تصوّر ۾ ٻُڏي وڃو، ڄڻ تہ عنقريب اسان جا منا منا آقا، مدني مصطفيٰ صَلَّی اللہُ تَعَالٰی عَلَیْہِ وَاٰلِہٖ وَسَلَّم حُجري شريف مان ٻاهر تشريف کڻي اچڻ وارا آهن، هِجر، جُدائي ۽ آقاءِ نامدار صَلَّی اللہُ تَعَالٰی عَلَیْہِ وَاٰلِہٖ وَسَلَّم جي انتظار ۾ پنهنجي ڳوڙهن کي وهڻ ڏيو.

کیا خبر آج ہی دِیدار کا اَرماں نکلے
اپنی آنکھوں کو عقیدت سے بچھائے رکھئے

هڪ ميمڻ حاجي کي ديدار ٿي ويو

سگِ مدينہ عُفِيَ عَنه کي 1400ھ جي حاضريءَ ۾ مديني شريف ۾ ڪراچي جي هڪ نوجوان حاجيءَ ٻڌايو تہ مان مسجد نبوي علي صاحبِها الصَّلٰوۃُ وَالسَّلام ۾ رحمتِ عالم صَلَّی اللہُ تَعَالٰی عَلَیْہِ وَاٰلِہٖ وَسَلَّم جي حُجري شريف جي پنيان پُشت مبارڪ ڏانهن، سبز ڄارين جي پرسان وينو هيس ۽ عين سجاڳي جي عالم ۾ مون ڏٺو تہ اوچتو سبز سبز ڄارين جي رڪاوٽ پري ٿي وئي ۽ رحمت عالم، نور

مُجَسَّم صَلَّی اللّٰہُ تَعَالٰی عَلَيْهِ وَاٰلِہٖ وَسَلَّم حُجري مبارڪ ڪان ٻاهر تشريف ڪٺي آيا ۽ مون کي فرمائڻ لڳا: "گُهر چا تو گهرين؟" مان نور جي تجلين ۾ ايتري قدر گُم ٿي ويس جو ڪجهه عرض ڪرڻ جي جسارت (يعني همت) ئي نہ رهي. آهہ! منهنجا آقا صَلَّی اللّٰہُ تَعَالٰی عَلَيْهِ وَاٰلِہٖ وَسَلَّم جلوو ڏيکاري مون کي تڙپندو ڇڏي پنهنجي حُجري شريف ۾ تشريف ڪٺي ويا.

شربتِ دِید نے اِک آگ لگائی دِل میں　　　تپِش دِل کو بڑھایا ہے بجھانے نہ دِیا

اب کہاں جائے گا نقشہ ترا میرے دل سے　　　تہ میں رکھا ہے اِسے دل نے گمانے نہ دیا

صَلُّوا عَلَی الْحَبِيْب!　　　صَلَّی اللّٰہُ تَعَالٰی عَلٰی مُحَمَّد

گهٽين ۾ ٿُڪ نہ اڇلايو

مڪي ۽ مديني جي گهٽين ۾ ٿُڪ نہ اڇلايو، نہ ئي نڪ صاف ڪريو، توهان کي خبر ناهي تہ هنن گهٽين مان اسان جا پيارا آقا صَلَّی اللّٰہُ تَعَالٰی عَلَيْهِ وَاٰلِہٖ وَسَلَّم گذريا آهن.

اَو پائے نظر ہوش میں آ، کُوئے نبی ہے
آنکھوں سے بھی چلنا تو یہاں بے ادبی ہے

جنّتُ البَقِيع

جنّتُ البَقِيع شريف ۽ جنّتُ المَعْلٰي (مڪي شريف) ٻنهي مُقدّس قبرستانن جي مقبرن ۽ مزارن کي شهيد ڪيو ويو آهي. هزارين صحابہ ڪرام عَلَيْهِمُ الرِّضْوَان ۽ بيشمار اهلبيت ۽ اولياء ڪرام رِضْوَانُ اللّٰہِ عَلَيْهِم اَجْمَعِين ۽ عاشقان رسول رَحِمَهُمُ اللّٰہُ تَعَالٰی جي مزارن جا

نشان بہ مٽايا ويا آھن، حاضري جي لاءِ اندر داخل ٿيڻ جي صورت ۾ اوھان جو پير مَعاذَالله عَزَّوَجَلَّ ڪنھن صحابي يا عاشقِ رسول جي مزار شريف تي پئجي سگھي ٿو، ھي شرعي مسئلو آھي تہ عام مسلمانن جي قبرن تي پير رکڻ حرام آھي. رَدُّالْمُحتار ۾ آھي: (قبرستان ۾ قبرون ڊاھي) جيڪو نئون رستو ڪڍيو ويو ھجي اُنھيءَ تي ھلڻ حرام آھي. (رَدُّالْمُحتار ج 1، ص 612) بلڪ نئين رستي جو صِرف گمان بہ ھجي تڏھن بہ ان تي ھلڻ ناجائز ۽ گناھ آھي. (رَدُّالْمُحتار ج 3 ص 183) تنھنڪري مدني التجا آھي: ٻاھر کان ئي سلام عرض ڪيو ۽ اھو بہ جنّتُ البَقِيع جي وڏي دروازي (Main Entrance) تي نہ بلڪ ان جي چؤديواري جي ٻاھر ان پاسي بيھو جتان قبلي جي طرف توھان جي پٺ ٿئي تہ جيئن بَقِيع ۾ دفن ٿيلن جا چھرا توھان جي طرف ھجن ھاڻي ھن طرح:

اھلِ بقيع کي سلام عرض ڪريو

اَلسَّلَامُ عَلَيْكُمْ دَارَ قَوْمٍ مُّؤْمِنِيْنَ فَاِنَّآ اِنْ شَآءَ اللهُ بِكُمْ لَاحِقُوْنَ ط اَللّٰھُمَّ اغْفِرْ لِاَھْلِ الْبَقِيْعِ الْغَرْقَدِ ط اَللّٰھُمَّ اغْفِرْ لَنَا وَلَھُمْ ط

ترجمو: توھان تي سلام ھجي اي مومنن جي بستي ۾ رھڻ وارؤ! اسان بہ اِنْ شَآءَ الله عَزَّوَجَلَّ توھان سان اچي ملڻ وارا آھيون. اي الله عَزَّوَجَلَّ، بقيع غرقد وارن جي مغفرت فرماءِ، اي الله عَزَّوَجَلَّ! اسان کي بہ معاف ۽ انھن کي بہ معاف فرماءِ.

دلين تي خنجر وهي ويندا هئا

آهہ! هڪ وقت اهو هو جڏهن حِجاز مُقدَّس ۾ اهلسنت جي "خدمت" جو دؤر هو ۽ ان وقت جا خطيب ۽ امام بہ عاشقانِ رسول هوندا هئا. جمعي جي خطبي ۾ جڏهن خطيب صاحب خطبي جي دؤران مسجد نبوي شريف علي صاحبِها الصَّلٰوةُ وَالسَّلَام ۾ روضي انور جي طرف هٿ سان اشارو ڪندي اَلصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ عَلٰى هٰذَا النَّبِى (يعني هن محترم نبي صَلَّى اللهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم تي دُرود و سلام هجي) چوندا هئا تہ هزارين عاشقانِ رسول جي دلين تي ڄڻ خنجر وهي ويندا هئا ۽ اهي بيخودي جي عالم ۾ روئڻ لڳندا هئا.

اَلوَداعِي حاضري

جڏهن مديني شريف زَادَهَا اللهُ شَرَفاً وَّتَعْظِيمًا کان موڪلائڻ جي جان سوز گهڙي اچي تہ روئندي ۽ ائين نہ ٿي سگهي تہ روئڻ جهڙي شڪل بڻائي مواجهي شريف ۾ حاضر ٿيو ۽ روئي روئي سلام عرض ڪريو ۽ سوز و رِقت سان هيئن عرض ڪيو:

اَلْوَدَاعُ يَارَسُوْلَ اللهِ ط اَلْوَدَاعُ يَارَسُوْلَ اللهِ ط
اَلْوَدَاعُ يَارَسُوْلَ اللهِ ط اَلْفِرَاقُ يَارَسُوْلَ اللهِ ط

اَلْفِرَاقُ یَارَسُوْلَ اللّٰہِ ط اَلْفِرَاقُ یَارَسُوْلَ اللّٰہِ ط
اَلْفِرَاقُ یَاحَبِیْبَ اللّٰہِ ط اَلْفِرَاقُ یَانَبِیَّ اللّٰہِ ط
اَلْاَمَانُ یَاحَبِیْبَ اللّٰہِ ط لَاجَعَلَہُ اللّٰہُ تَعَالٰی
اٰخِرَ الْعَھْدِ مِنْکَ وَلَامِنْ زِیَارَتِکَ وَلَا
مِنَ الْوُقُوْفِ بَیْنَ یَدَیْکَ اِلَّا مِنْ خَیْرٍ
وَّعَافِیَۃٍ وَّصِحَّۃٍ وَّسَلَامَۃٍ اِنْ عِشْتُ
اِنْ شَآءَ اللّٰہُ تَعَالٰی جِئْتُکَ وَاِنْ مِّتُّ فَاَوْدَعْتُ
عِنْدَکَ شَھَادَتِیْ وَاَمَانَتِیْ وَعَھْدِیْ وَمِیْثَاقِیْ
مِنْ یَّوْمِنَا ھٰذَا اِلٰی یَوْمِ الْقِیٰمَۃِ وَھِیَ شَھَادَۃُ
اَنْ لَّآ اِلٰہَ اِلَّا اللّٰہُ وَحْدَہٗ لَاشَرِیْکَ لَہٗ وَاَشْھَدُ
اَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُہٗ وَرَسُوْلُہٗ ط ﴿سُبْحٰنَ رَبِّکَ
رَبِّ الْعِزَّۃِ عَمَّا یَصِفُوْنَ ﴿۱۸۰﴾ ج وَسَلٰمٌ عَلَی
الْمُرْسَلِیْنَ ﴿۱۸۱﴾ ج وَالْحَمْدُ لِلّٰہِ رَبِّ الْعٰلَمِیْنَ ﴿۱۸۲﴾ ع﴾
اٰمِیْنَ اٰمِیْنَ اٰمِیْنَ یَارَبَّ الْعٰلَمِیْنَ بِحَقِّ طٰہٰ وَیٰسٓ

اَلوَداع تاجدارِ مدینہ

آہ! اب وَقتِ رُخصت ہے آیا اَلْوَداع تاجدارِ مدینہ
صدمۂ ہِجْر کیسے سَہوں گا اَلْوَداع تاجدارِ مدینہ
بے قراری بڑھی جارہی ہے ہِجْر کی اب گھڑی آرہی ہے
دِل ہُوا جاتا ہے پارہ پارہ اَلْوَداع تاجدارِ مدینہ
کس طرح شوق سے میں چلا تھا دِل کا غُنچہ خوشی سے کِھلا تھا
آہ! اب چُھوٹتا ہے مدینہ اَلْوَداع تاجدارِ مدینہ
کُوئے جاناں کی رنگیں فضاؤ! اے مُعطّر مُعَنْبر ہَواؤ!
لو سلام آخری اب ہمارا اَلْوَداع تاجدارِ مدینہ
کاش! قِسمت مِرا ساتھ دیتی موت بھی یاوَری میری کرتی
جان قدموں پہ قربان کرتا اَلْوَداع تاجدارِ مدینہ
سوزِ اُلفت سے جلتا رہوں میں عِشْق میں تیرے گُھلتا رہوں میں
مجھ کو دیوانہ سمجھے زمانہ اَلْوَداع تاجدارِ مدینہ
میں جہاں بھی رہوں میرے آقا ہو نظر میں مدینے کا جلوہ
اِلتجا میری مقبول فرما اَلْوَداع تاجدارِ مدینہ
کچھ نہ حُسنِ عمل کر سکا ہوں نَذْر چند اَشک میں کر رہا ہوں
بس یہی ہے مِرا کُل اَثاثہ اَلْوَداع تاجدارِ مدینہ

آنکھ سے اب ہُوا خون جاری ‏ ‏ رُوح پر بھی ہے اب رَنج طاری
جلد عطّؔار کو پھر بُلانا ‏ ‏ اَلْوَداع تاجدارِ مدینہ

هاڻي اڳ وانگر شَيخَين ڪَرِيمَين رَضِیَ اللهُ تَعَالٰی عَنۡهُمَا جي پاڪ بارگاهه ۾ بہ سلام عرض ڪيو، خوب روئي روئي دعا گهرو ۽ بار بار حاضريءَ جو سوال ڪريو ۽ مديني ۾ ايمان ۽ عافيّت سان موت، جنّتُ البَقِيع ۾ مدفن جي خيرات گهرو. فارغ ٿيڻ ڪان پوءِ روئندي، پوئين پير واپس موٽو ۽ بار بار دربارِ رسول صَلَّى اللهُ تَعَالٰى عَلَيۡهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم کي حسرت ڀريل نگاهن سان ڏسو. جيئن ڪو ٻار پنهنجي ماءُ جي هنج ڪان جدا ٿيڻ لڳي تہ سڏڪا ڀري روئي، حسرت ۽ اميد سان ڏسي تہ امان مون کي سڏيندي هاڻي سڏيندي ۽ شفقت سان مون کي سيني سان لڳائيندي. اي ڪاش! جو موڪلائڻ وقت ائين ٿئي تہ ڪيڏي خوش نصيبي آهي، بس سرڪار مدينہ صَلَّى اللهُ تَعَالٰى عَلَيۡهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم سڏ ڪري سيني سان لڳائن ۽ بيقرار روح قدمن ۾ قربان ٿي وڃي.

ہے تمنّائے عطّؔار یارب ‏ ‏ اُن کے قدموں میں یوں موت آئے
جھوم کر جب گرے میرا لاشہ ‏ ‏ تھام لیں بڑھ کے شاہِ مدینہ

صَلُّوا عَلَی الۡحَبِیۡب! صَلَّی اللهُ تَعَالٰی عَلٰی مُحَمَّد

تُوبُوا اِلَی الله! اَسۡتَغۡفِرُ الله

صَلُّوا عَلَی الۡحَبِیۡب! صَلَّی اللهُ تَعَالٰی عَلٰی مُحَمَّد

مڪي پاڪ جون زيارتون

سرورِ عالم صَلَّی اللّٰہُ تَعَالٰی عَلَیْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم جي ولادت گاھ مدينه

حضرت علامہ قطبُ الدين عَلَیْهِ رَحْمَةُ اللهِ الْمُبِین فرمائن ٿا: حضور اڪرم صَلَّی اللّٰہُ تَعَالٰی عَلَیْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم جي وِلادت گاھ تي دعا قبول ٿيندي آهي. (بلد الامين ص 201) هتي پهچڻ جو آسان طريقو اهو آهي تہ توهان مَرْوَه (جبل) جي ڪنهن بہ ويجهو واري دروازي کان ٻاهر اچو، سامهون نمازين جي لاءِ هڪ وڏو اِحاطو نهيل آهي، احاطي جي هن پاسي هي مڪان عاليشان پنهنجا جلوا لٽائي رهيو آهي، اِنْ شَآءَاللّٰه عَزَّوَجَلَّ پري کان نظر اچي ويندو، خليفي هارون رشيد رَحْمَةُ اللّٰہِ تَعَالٰی عَلَیْه جي والده هتي مسجد تعمير ڪرائي هئي. اڄڪلهہ ان مُقدّس ترين جڳهہ تي لائبريري قائم ڪئي وئي آهي ۽ ان تي بورڊ لڳل آهي: ”مڪتبہ مڪة المڪرمہ“

جبلِ ابو قُبَيس

هي دنيا جو سڀ کان پهريون جبل آهي، مسجدُ الحرام جي ٻاهر صفا و مَرْوَه جي ويجهو واقع آهي، ان جبل تي دعا قبول ٿيندي آهي، مڪي وارا ڏڪار دوران ان تي اچي دعا گهرندا هئا. حديث پاڪ ۾ آهي تہ حَجَرِ اَسْوَد جنّت مان هتي ئي نازل ٿيو هو. (الترغيب والترهيب ج 2 ص 125 حديث 20) انهيءَ جبل کي ”الامين“ بہ چيو ويو آهي ڇوتہ ”طوفانِ نوح“ ۾ حَجَرِ اَسْوَد

انهيءَ جبل تي حفاظت سان تشريف فرما رهيو، ڪعبي شريف جي تعمير جي موقعي تي ان جبل حضرت سيدنا ابراهيم خليلُ الله عَلٰی نَبِیِّنَا وَعَلَیْهِ الصَّلٰوةُ وَالسَّلَام کي پڪاري ڪري عرض ڪيو: حَجَرِ اَسوَد هتي آهي. (بلدالامين ص 204 بتغير قليل) منقول آهي: اسان جي پيارا آقا صَلَّی اللّٰهُ تَعَالٰی عَلَیْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم ان جبل تي جلوه افروز ٿي چنڊ جا ٻه ٽڪرا ڪيا هئا، جيئن ته مڪو پاڪ جبلن جي وچ ۾ گهيريل آهي ان لاءِ ان تان چنڊ ڏٺو ويندو هو، پهرين رات جي چنڊ کي هلال چيو ويندو آهي تنهنڪري يادگار جي طور تي هتي مسجدِ هلال تعمير ڪئي وئي آهي، ڪي ماڻهو ان کي مسجدِ بلال (رَضِیَ اللّٰهُ تَعَالٰی عَنْهُ) چوندا آهن. وَاللّٰهُ و رَسُوله اَعلَم عَزَّوَجَلَّ و صَلَّی اللّٰهُ تَعَالٰی عَلَیْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم جبل تي هاڻي شاهي محل تعمير ڪيو ويو آهي ۽ هاڻي ان مسجد جي زيارت نٿي ٿي سگهي، 1409هه جي حج جي موقعي تي ان محل جي پرسان ٻہ ڌماڪا ٿيا هئا ۽ ڪيترائي حاجي سڳورا شهيد ٿي ويا هئا، انهي ڪري هاڻي محل جي چوڌاري سخت پهرو رهندو آهي. محل جي حفاظت جي پيش نظر انهيءَ جبل جي سرنگهن ۾ ناهيل وضو خانا به ختم ڪيا ويا آهن. هڪ روايت مطابق حضرت سيّدُنا آدم صفي الله عليه السَّلام انهي ابو قُبَيس جبل تي واقع "غارُ الڪنز" ۾ دفن ٿيل آهن ۽ جڏهن ته هڪ مُستَنَد روايت مطابق مسجد خَيف ۾ دفن آهن جيڪا مِنيٰ ۾ آهي. وَاللّٰهُ و رَسوله اَعلَمُ عَزَّوَجَلَّ و صَلَّی اللّٰهُ تَعَالٰی عَلَیْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم

خديجةُ الڪبريٰ جو مبارڪ گھر

مڪي مديني جا سلطان صَلَّى اللهُ تَعَالٰی عَلَيۡهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم جيستائين مڪي پاڪ زَادَهَا اللهُ شَرَفاً وَّتَعۡظِيۡمًا ۾ رهيا، ان مڪان عاليشان ۾ رهائش پذير رهيا. سيدنا ابراهيم رَضِيَ اللهُ تَعَالٰی عَنۡه کان علاوه سڀ اولاد ۽ شهزاديءِ ڪونين بيبي فاطمہ زهرا رَضِيَ اللهُ تَعَالٰی عَنۡهَا جي هتي ئي ولادت ٿي هئي. ڪيئي ڀيرا ان عاليشان گھر ۾ حضرت سيدنا جبرئيل امين عَلَيۡهِ السَّلَام بارگاهِ رسالت ۾ حاضري ڏني، حضورِ اَڪرم صَلَّى اللهُ تَعَالٰی عَلَيۡهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم تي ڪثرت سان وحيءَ جو نُزول ان ۾ ٿيو. مسجدِ حرام کان پوءِ مڪي پاڪ زَادَهَا اللهُ شَرَفاً وَّتَعۡظِيۡمًا ۾ ان کان وڌيڪ افضل ڪا جڳھ ناهي، پر صد ڪروڙ افسوس! جو هاڻي ان جا نشان تائين بہ مٽايا ويا آهن، ۽ ماڻهن جي هلڻ جي لاءِ هتي هموار فرش ناهيو ويو آهي. مَرۡوَه جي ٽڪريءَ جي پرسان موجود بابُ المَرۡوَه کان نڪري کابي طرف (Left Side) حسرت ڀريل نگاهن سان صرف ان مبارڪ گھر جي فضائن جي زيارت ڪري وٺو.

جبلِ ثَور جي غار

اها غار مبارڪ مڪي پاڪ جي ساڄي پاسي مَحَلَّۂِ مَسۡفَلہ جي طرف تقريبًا چار ڪلوميٽرن تي واقع جبلِ ثَور ۾ آهي. هي اها مقدّس غار آهي جنهن جو ذِڪر قرآن شريف ۾ بہ آهي، مڪي مديني جا تاجوَر صَلَّى اللهُ تَعَالٰی عَلَيۡهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم پنهنجي يارِ غار

۽ يار مزار حضرتِ سيّدُنا صديقِ اڪبر رَضِیَ اللهُ تَعَالٰی عَنْہُ سان گڏ هجرت جي وقت ٽي راتيون هتي ترسيا هئا. جڏهن دشمن ڳوليندي غار ثور جي منڍ تي پهتا ته حضرت سيدنا صديق اڪبر رَضِیَ اللهُ تَعَالٰی عَنْہُ غمگين ٿي ويا ۽ عرض ڪيائون: يارسول الله صَلَّی اللهُ تَعَالٰی عَلَیْہِ وَاٰلِہٖ وَسَلَّم! دشمن اسان جي ايترو ته ويجهو اچي ويا آهن جيڪڏهن اهي پنهنجي پيرن تي نظر وجهندا ته اسان کي ڏسي وٺندا، حضور اڪرم صَلَّی اللهُ تَعَالٰی عَلَیْہِ وَاٰلِہٖ وَسَلَّم فرمايو: لَا تَحْزَنْ اِنَّ اللّٰهَ مَعَنَا ۚ ترجموڪنزالايمان: غم نه ڪر بيشڪ الله اسان سان گڏ آهي. (پ 10 التوبه 40) انهيءَ جبلِ ثور تي قابيل حضرت سيّدُنا هابيل رَضِیَ اللهُ تَعَالٰی عَنْہُ کي شهيد ڪيو هو.

غارِ حِرا

تاجدارِ رسالت صَلَّی اللهُ تَعَالٰی عَلَیْہِ وَاٰلِہٖ وَسَلَّم اعلان نبوت کان اڳ هتي ذِڪر فڪر ۾ مشغول رهيا هئا، اها قبلي رخ واقع آهي. حضور اڪرم صَلَّی اللهُ تَعَالٰی عَلَیْہِ وَاٰلِہٖ وَسَلَّم تي پهرين وحي به انهيءَ غار ۾ نازل ٿي. جيڪا اِقْرَاْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِیْ خَلَقَ ۚ﴿۱﴾ کان مَا لَمْ يَعْلَمْ تائين پنج آيتون آهن. اها غار مبارڪ مسجد الحرام کان اوير طرف تقريبًا ٽي ميل ”جبلِ حِرا“ تي موجود آهي. انهي مبارڪ جبل کي ”جبل نور“ به چوندا آهن. ”غارِ حِرا“ غارِ ثور کان افضل آهي. ڇوته غارِ ثور ٽن ڏينهن تائين حضور صَلَّی اللهُ تَعَالٰی عَلَیْہِ وَاٰلِہٖ وَسَلَّم جا قدم چميا جڏهن ته غارِ حرا حضور اڪرم صَلَّی اللهُ تَعَالٰی عَلَیْہِ وَاٰلِہٖ وَسَلَّم جي با برڪت

صحبت کان وڏيڪ عرصو فيضياب ٿيو.

قسمتِ ثور و حرا کی حرص ہے
چاہتے ہیں دِل میں گہرا غار ہم (حدائقِ بخشش)

صَلُّوا عَلَى الْحَبِيْب! صَلَّى اللهُ تَعَالٰى عَلٰى مُحَمَّد

دارِ اَرقَم

دَارِ اَرقَم جبل صفا جي ويجهو واقع آهي، جڏهن بد بخت ڪافرن طرفان خطرا وڌي ويا ته سرور ڪائنات صَلَّى اللهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم ان ۾ پوشيده طور تي تشريف فرما رهيا، انهيءَ گهر ۾ ڪيئي شخص مسلمان ٿيا. سيدُ الشُّهداء حضرتِ سيّدُنا حمزه ۽ اميرالمُؤمنين حضرتِ سيّدُنا فاروقِ اعظم رَضِىَ اللهُ تَعَالٰى عَنْهُمَا انهيءَ گهر ۾ مسلمان ٿيا. انهيءَ گهر ۾ هي آيت نازل ٿي: يٰۤاَيُّهَا النَّبِيُّ حَسْبُكَ اللّٰهُ وَ مَنِ اتَّبَعَكَ مِنَ الْمُؤْمِنِيْنَ۠ ﴿۶۴﴾ خليفي هارون رشيد رَحْمَةُ اللهِ تَعَالٰى عَلَيْه جي والده رَحْمَةُ اللهِ تَعَالٰى عَلَيْهَا هتي مسجد تعمير ڪرائي هئي بعد وارا خليفا به هن جي آرائش ۾ حصو وٺندا رهيا، هاڻي هي توسيع ۾ شامل ڪيو ويو آهي ۽ ڪا نشاني نٿي ملي .

محلہ مَسفلہ

اهو پاڙو وڏو تاريخي آهي، حضرتِ سيّدُنا ابراهيم خليلُ الله عَلٰى نَبِيِّنَا وَ عَلَيْهِ الصَّلٰوةُ وَالسَّلَام هتي ئي رهندا هئا. حضرت سيّدُنا ابو بڪر صديق، فاروق اعظم ۽ سيّدُنا حمزه رَضِىَ اللهُ تَعَالٰى عَنْهُم به

انهيءَ مبارڪ پاڙي ۾ رهندا هئا. اهو پاڙو خانهءِ ڪعبه جي ديوار جي حصي ”مُستَجار“ جي طرف موجود آهي.

جنتُ المَعليٰ

جنّتُ البَقِيع کان پوءِ جنّتُ المَعْليٰ دنيا جو سڀ کان افضل ترين قبرستان آهي. هتي اُمّ المُؤمنين خديجةُ الڪُبريٰ ۽ سيدنا عبدالله بن عمر ۽ ڪيترن ئي صحابه و تابعين رَضِیَ اللهُ عَنْهُم اولياء ۽ صالحين رَحْمَةُ اللهِ تَعَالٰی عَلَيْهِم جون مقدّس مزارون آهن. آه! هاڻي انهن جا قُبا وغيره شهيد ڪيا ويا آهن. مزارن ڪي ڏاهي انهن تي رستا ڪڍيا ويا آهن، تنهنڪري ٻاهران بيهي هن طرح سلام پيش ڪريو:

اَلسَّلَامُ عَلَيْكُمْ يَا اَهْلَ الدِّيَارِ مِنَ الْمُؤْمِنِيْنَ وَالْمُسْلِمِيْنَ وَاِنَّا اِنْ شَآءَ اللّٰهُ بِكُمْ لَاحِقُوْنَ ط نَسْئَلُ اللّٰهَ لَنَا وَلَكُمُ الْعَافِيَةَ ط

ترجمو: سلام هجي توهان تي اي قبرن ۾ رهڻ وارا مومنو ۽ مسلمانو! ۽ اسان به ان شآءَالله عَزَّوَجَلَّ اوهان سان ملڻ وارا آهيون. اسان الله عَزَّوَجَلَّ وٽ توهان جي ۽ پنهنجي عافيت جا طالب آهيون.

پنهنجي لاءِ، پنهنجي والدين، ۽ تمام اُمت جي لاءِ دعا گهرو، خاص ڪري جنّتُ المَعْليٰ وارن جي لاءِ ايصالِ ثواب ڪريو، انهي قبرستان ۾ دعا قبول ٿيندي آهي.

مسجدِ جنّ

اها مسجد جنّتُ المَعلٰيٰ جي ڀرسان موجود آهي، فجر جي نماز ۾ مڪي مدني تاجدار صَلَّى اللهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم کان قرآن پاڪ جي تلاوت ٻُڌي ڪري هتي جنّ مسلمان ٿيا هئا.

مسجدُ الرَّايَہ

اها مسجدِ جنّ جي ڀرسان ئي ساڄي هٿ تي موجود آهي. ”رَاية“ عربي ۾ جهنڊي کي چوندا آهن. هيءَ اها تاريخي جڳهه آهي، جتي مڪي جي فتح جي موقعي تي اسان جي پياري آقا صَلَّى اللهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم پنهنجو جهنڊو شريف لڳايو هو.

مسجدِ خَيف

هي مِنيٰ شريف ۾ موجود آهي. حِجَّةُ الوَداع جي موقعي تي اسان جي پياري آقا مدني مصطفيٰ صَلَّى اللهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم هتي نماز ادا فرمائي هئي، رحمتِ عالم صَلَّى اللهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم فرمايو: صَلّٰى فِيْ مَسْجِدِ الْخَيْفِ سَبْعُوْنَ نَبِيًّا يعني مسجد خيف ۾ ستر اَنبياء عَلَيهِمُ السَّلام نماز ادا فرمائي. (المعجم الاوسط ج 4 ص 117 حديث 5407) ۽ فرمايو: فِی الْمَسْجِدِ الْخَيْفِ قَبْرُ سَبْعِيْنَ نَبِيًّا يعني مسجد خيف ۾ ستر اَنبياء عَلَيهِمُ السَّلام جون قبرون آهن. (معجم ڪبير ج 12 ص 316 حديث 13525)

هاڻي هن مسجد جي ڪافي توسيع ٿي چڪي آهي، زيارت

ڪنڌڙن ڪي گهرجي تہ اهي وڏي عقيدت سان هن مسجد جي زيارت ڪن، هتي اَنبياء عَلَيهِمُ السَّلام جي خدمت ۾ هن طرح سلام عرض ڪن:

اَلسَّلَامُ عَلَيْكُمْ يَااَنْبِيَاءَ اللّٰهِ وَرَحْمَةُ اللّٰهِ وَبَرَكَاتُهٗ ط

پوءِ ايصالِ ثواب ڪري دعا گهرن.

مسجدِ جِعِرَّانہ

مڪي پاڪ زَادَهَا اللّٰهُ شَرَفاً وَّ تَعْظِيْمًا ڪان طائف جي طرف تقريبًا 26 ڪلوميٽرن تي موجود آهي. اوهان بہ هتان ڪان عمري جو اِحرام ٻڌو جو مڪي جي فتح ڪان پوءِ طائف شريف فتح ڪري واپسيءَ تي حضور سراپا نور صَلَّى اللّٰهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم هتان ڪان عمري جو احرام ٻڌو هو. يوسف بن ماهَڪ عَلَيْهِ رَحْمَةُ اللّٰهِ الخَالِق فرمائن ٿا: مقامِ جِعِرَّانہ ڪان 300 نبين عَلَيهِمُ السَّلام عمري جو اِحرام ٻڌو هو، سرڪار مدينہ صَلَّى اللّٰهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم جِعِرَّانہ جي مقام تي پنهنجو عصو (يعني لٺ) مبارڪ ڪوڙيائون تہ پاڻي جو چشمو ڦٽي پيو جيڪو نهايت عمده ٿڌو ۽ مٺو هو. (بلدالامين ص 221، اخبارمڪ جز 5 ص 62، 69) مشهور آهي ان جڳهہ تي کوھ آهي، سيدنا ابن عباس رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا فرمائن ٿا: حضور اڪرم صَلَّى اللّٰهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم طائف ڪان واپسي تي ان جڳهہ ترسيا ۽ هتي مال غنيمت ورهايو هو، پاڻ ڪريم صَلَّى اللّٰهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم 28 شوالُ المُڪرَّم تي هتان ڪان عمري جو اِحرام ٻڌو هو. (بلد الامين ص 220، 221) هن جڳهہ جي نسبت

قريش جي هڪ عورت ڏانهن آهي جنهن جو لقب جِعِرَّانہ هو. (ايضاً ص 137) عوام انهي جڳهہ کيٰ وڏو عمرو چون ٿا۔ هي نهايت پُرسوز جڳهہ آهي. حضرت علامہ شيخ عبدالحق مُحَدِّث دهلوي عَلَيهِ رَحمَةُ اللهِ القوي "اَخبارُ الاَخيار" ۾ نقل ڪن ٿا: منهنجي پير و مرشد حضرتِ سيّدُنا عبدالوهاب مُتَقّي رَحمَةُ اللهِ تَعَالٰی عَلَيه مون کي تاڪيد ڪئي تہ موقعو ملڻ تي جِعِرَّانہ کان ضرور عمري جو احرام ٻڌجو جو هي اهو مُتَبَرَّڪ مقام آهي مون هتي هڪ رات جي مختصر حصي ۾ سؤ ڀيرا کان وڌيڪ ڀيرا سرڪارِ مدينہ صَلَّى اللهُ تَعَالٰی عَلَيهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم جو خواب ۾ ديدار ڪيو هو۔ اَلحَمدُلله علي اِحسانہٖ حضرتِ سيّدُنا عبدالوهاب مُتَقّي رَحمَةُ اللهِ تَعَالٰی عَلَيه جومعمول هو عمري جو احرام ٻڌڻ جي لاءِ روزو رکي ڪري پيادل جِعِرَّانہ ويندا هئا. (ملخص از اخبار الاخيار ص 278)

حضرت مَيمونہ رَضِیَ اللهُ تَعَالٰی عَنهَا جي مزارِ

مدينہ روڊ تي "نوارِيہ" جي پرسان موجود آهي، هي تحرير لکڻ تائين هتي جي حاضري جو هڪ طريقو هي آهي توهان بس 2A يا 13 ۾ سوار ٿيو. اها بس مدينہ روڊ تان تَنعِيم يعني مسجدِ عائشہ (رَضِیَ اللهُ تَعَالٰی عَنهَا) تان گذرندي ٿورو اڳتي وڃندي آهي. مسجدُ الحرام کان تقريبًا 17 ڪلوميٽر تي ان جو آخري اسٽاپ "نوَارِيہ" آهي. هتي لهي وڃو ۽ مُڙي ڪري روڊ جي ساڄئين ڪناري تي مکي پاڪ جي طرف هلڻ شروع ڪيو.

ڏھ يا پندرھن منٽ ھلڻ ڪان پوءِ ھڪ پوليس چيڪ پوسٽ آھي، پوءِ مَوقِفِ حُجَّاج نهيل آھي ان ڪان ٿورو پري روڊ جي ان ئي طرف ھڪ چؤديواري نظر ايندي. ھتي اُمُّ المُؤمِنِين حضرتِ سيِّدَتُنا ميمونہ رَضِیَ اللہُ تَعَالٰی عَنۡہَا جي مزارِ فائضُ الانوار آھي. ھي مزار مبارڪ روڊ جي وچ تي آھي، ماڻھن جو چوڻ آھي روڊ جي تعمير جي لاءِ انھيءَ مزار شريف کي شھيد ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي وئي تہ ٽريڪٽر (Tractor) ڪلٽي ٿي ويندو ھو، لاچار ھتي چار ديوار ٺاهي وئي، اسان جي پياري پياري امان سائڻ سيِّدَتُنا ميمونہ رَضِیَ اللہُ تَعَالٰی عَنۡہَا جي ڪرامت مرحبا!

اَہلِ اِسلام کی مادَرانِ شفیق
بانُوانِ طہارت پہ لاکھوں سلام

صَلُّوا عَلَی الۡحَبِیۡب! صَلَّی اللہُ تَعَالٰی عَلٰی مُحَمَّد

”يا نبي چشم ڪرم“ جي يارھن اکرن جي نسبت سان مسجد الحرام ۾ نماز مصطفيٰ جا 11 مقام

﴿1﴾ بيتُ الله شريف جي اندر ﴿2﴾ مقامِ ابراھيم جي پويان ﴿3﴾ مَطاف جي ڪناري تي حَجَرِ اَسوَد جي سِڌ ۾ ﴿4﴾ حَطِيم ۽ بابُ الڪعبہ جي وچ ۾، رڪنِ عراقي جي ڀرسان ﴿5﴾ مقامِ حُفرَہ جي جڳھ وٽ جيڪا بابُ الڪعبہ ۽ حَطِيم جي وچ ۾ ڪعبي جي ديوار جي پاڙ ۾ آھي. ان جڳھ کي ”مقامِ امامتِ جبريل“ بہ چوندا آھن. شھنشاھِ مدينہ صَلَّی اللہُ تَعَالٰی عَلَیۡہِ وَاٰلِہٖ وَسَلَّم

انهيءَ جڳهہ تي سيّدُنا جبرئيل عَلَيهِ السَّلام کي پنج نمازن ۾ امامت جو شرف بخشيو، ۽ انهيءَ مبارڪ جڳهہ تي سيّدُنا ابراهيم خليل الله عَلٰی نَبِیِّنَا وَ عَلَیهِ الصَّلٰوۃُ وَالسَّلام ڪعبي جي تعمير جي وقت مٽيءَ جو گارو ناهيو هو ﴿6﴾ بابُ الڪعبہ جي طرف منهن ڪري (ڪعبي جي دروازي جي سڌ ۾ نماز ادا ڪرڻ تمام طرفن جي سڌ کان افضل آهي[1]) ﴿7﴾ ميزابِ رحمت جي طرف منهن ڪري (چيو وڃي ٿو تہ مزارِ پُرانوار ۾ بہ سرڪارِ عالي وقار صَلَّى اللهُ تَعَالٰی عَلَیهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم جو چهرو مبارڪ انهيءَ طرف آهي) ﴿8﴾ تمام حطيم ۾ خصوصًا ميزابِ رحمت جي هينان ﴿9﴾ رڪنِ اَسوَد ۽ رڪنِ يماني جي وچ ۾ ﴿10﴾ رڪنِ شامي جي پرسان، ان طرح جو "باب عمره" پاڻ صَلَّى اللهُ تَعَالٰی عَلَیهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم جي پٺي مبارڪ جي پٺيان هوندو هو، چاهي پاڻ صَلَّى اللهُ تَعَالٰی عَلَیهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم حطيم جي اندر نماز ادا فرمائيندا هئا يا ٻاهر ﴿11﴾ حضرتِ سيدنا آدم صفي الله عَلٰی نَبِیِّنَا وَ عَلَیهِ الصَّلٰوۃُ وَالسَّلام جي نماز پڙهڻ جي جڳهہ تي، جيڪو رڪنِ يماني جي ساڄي يا کاٻي طرف آهي ۽ وڌيڪ ظاهر هي آهي تہ آدم عَلَيهِ السَّلام جو مُصلّٰو "مُستَجار" تي آهي. (ڪتاب الحج ص 274)

صَلُّوا عَلَی الْحَبِیْب! صَلَّی اللهُ تَعَالٰی عَلٰی مُحَمَّد

---

[1] چيو وڃي ٿو تہ هندوستان ۽ پاڪستان ڪعبي جي دروازي جي ئي طرف واقع آهن. اَلحَمدُ لله عَلٰی اِحسانہ، واللهُ اَعلَم وَرَسُولُہ اعلم.

مديني منور جون زيارتون

روضة الجنة مدينه تاجدارِ مدينه صَلَّى اللّٰهُ تَعَالٰى عَلَيۡهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم جي حُجري مبارڪ (جتي پاڻ صَلَّى اللّٰهُ تَعَالٰى عَلَيۡهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم جي مزارِ پُرانوار آهي) ۽ مِنبرِ اَقْدَس (جتي پاڻ صَلَّى اللّٰهُ تَعَالٰى عَلَيۡهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم خطبو ارشاد فرمائيندا هئا) جي وچ وارو حصو جنهن جي ڊيگهه 22 ميٽر ۽ ويڪر 15 ميٽر آهي، روضةُ الجنّة يعني "**جنت جو باغ**" آهي جيئن اسان جي پياري آقا صَلَّى اللّٰهُ تَعَالٰى عَلَيۡهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم جو فرمانِ عاليشان آهي: **مَا بَيْنَ بَيْتِيْ وَمِنْبَرِيْ رَوْضَةٌ مِّنْ رِيَاضِ الْجَنَّةِ** يعني "منهنجي گهر ۽ منبر جي وچ واري جڳهه جنّت جي باغن مان هڪ باغ آهي." (بخاري ج 1 ص 402 حديث 1195) عام طور تي ماڻهو ان کي "رِياضُ الجَنة" چوندا آهن پر اصل لفظ "رَوضَةُ الجَنة" آهي.

يہ پیاری پیاری کیاری ترے خانہ باغ کی
سرد اِس کی آب و تاب سے آتش سَقَر کی ہے (حدائقِ بخشش شریف)

صَلُّوا عَلَى الْحَبِيْب! صَلَّى اللّٰهُ تَعَالٰى عَلٰى مُحَمَّد

مسجدِ قُبا

مديني طيبہ زَادَهَا اللّٰهُ شَرَفاً وَّتَعْظِيْمًا کان تقريبًا ٽي ڪلوميٽر پري ڏکڻ اولهه طرف "قُبا" نالي هڪ قديمي ڳوٺ آهي جتي اها برڪت واري مسجد ٺهيل آهي. قرآن شريف ۽ صحيح حديثن

۾ ان جا فضائل خصوصيت سان بيان فرمايا ويا آهن. عاشقانِ رسول مسجد نبوي شريف کان پيادل وچڙي چال هلندي تقريباً 40 منٽ ۾ مسجد قبا پهچي سگهن ٿا. بخاري شريف ۾ آهي: حضور سراپا نور صَلَّى اللهُ تَعَالٰى عَلَيۡهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم هر ڇنڇر تي ڪڏهن پيادل ته ڪڏهن سواريءَ تي تشريف وٺي ويندا هئا.

(بخاري ج 1 ص 402 حديث 1193)

عمري جو ثواب

ٻه فرمان مصطفيٰ صَلَّى اللهُ تَعَالٰى عَلَيۡهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم: ﴿1﴾ مسجد قبا ۾ نماز پڙهڻ عمري جي برابر آهي. (ترمذي ج 1 ص 348 حديث 324) ﴿2﴾ جنهن شخص پنهنجي گهر ۾ وضو ڪيو پوءِ مسجد قبا ۾ وڃي نماز پڙهي ته ان کي عمري جو ثواب ملندو.

(ابن ماجه ج 2 ص 175 حديث 1412)

سيدُنا حمزه رَضِیَ اللهُ تَعَالٰی عَنۡهُ جي مزار

پاڻ رَضِیَ اللهُ تَعَالٰی عَنۡهُ غزوهءِ اُحُد (3ھ) ۾ شهيد ٿيا هئا. سندن مزار پُرانوار اُحُد شريف جي ويجهو واقع آهي، ۽ ساڻن گڏ حضرتِ سيّدُنا مُصعَب بن عُمَير ۽ حضرتِ سيدنا عبدالله بن جَحش رَضِیَ اللهُ تَعَالٰی عَنۡهُمَا جون مزارون آهن، ۽ غزوهءِ اُحُد ۾ ستر صحابه ڪرام عَلَيۡهِمُ الرِّضۡوَان شهيد ٿيا. ان مان ڪيئي شُهداءِ اُحُد ٻه اتي ئي چار ديواري ۾ آرام فرما آهن.

شُهداءِ اُحُد عَلَيۡهِمُ الرِّضۡوَان كي سلام پيش ڪرڻ جي فضيلت

سيّدُنا شيخ عبدالحق مُحَدِّث دهلوي عَلَيۡهِ رَحۡمَةُ اللهِ القَوِي نقل ڪن ٿا: جيڪو انهن شُهداءِ اُحد وٽان گذري ۽ انهن کي سلام ڪري، اهي قيامت تائين ان تي سلام موڪليندا رهندا آهن، شُهداءِ اُحُد ۾ خاص طور تي سيّدُ الشُّهداء حضرت سيّدُنا حمزه رَضِيَ اللهُ تَعَالٰی عَنۡهُ جي مزار کان ڪيترائي ڀيرا سلام جي جواب جو آواز ٻڌو ويو آهي. (جذب القلوب ص 177)

سيدنا حمزه رَضِيَ اللهُ تَعَالٰی عَنۡهُ جي خدمت ۾ سلام

اَلسَّلَامُ عَلَيۡكَ يَا سَيِّدَنَا حَمۡزَةُ ط اَلسَّلَامُ عَلَيۡكَ يَا عَمَّ رَسُوۡلِ اللهِ ط اَلسَّلَامُ عَلَيۡكَ يَا عَمَّ نَبِیِّ اللهِ ط اَلسَّلَامُ عَلَيۡكَ يَا عَمَّ حَبِيۡبِ اللهِ ط اَلسَّلَامُ عَلَيۡكَ يَا عَمَّ الۡمُصۡطَفٰی ط اَلسَّلَامُ عَلَيۡكَ يَا سَيِّدَ الشُّهَدَآءِ وَيَا اَسَدَ اللهِ وَاَسَدَ رَسُوۡلِهٖ ط اَلسَّلَامُ عَلَيۡكَ يَا سَيِّدَنَا عَبۡدَ اللهِ بۡنَ جَحۡشٍ ط اَلسَّلَامُ عَلَيۡكَ يَا مُصۡعَبَ بۡنَ عُمَيۡرٍ ط اَلسَّلَامُ عَلَيۡكُمۡ يَا شُهَدَآءَ اُحُدٍ كَافَّةً عَآمَّةً وَّرَحۡمَةُ اللهِ وَبَرَكَاتُهٗ ط

ترجمو: سلام هجي توهان تي اي سيّدُنا حمزه رَضِیَ اللّٰہُ تَعَالٰی عَنْہُ سلام هجي توهان تي اي رسول الله جا محترم چاچا، سلام هجي توهان تي اي الله جي نبي جا معزز چاچا، سلام هجي اي الله عَزَّوَجَلَّ جي محبوب صَلَّی اللّٰہُ تَعَالٰی عَلَیْہِ وَاٰلِہٖ وَسَلَّم جا چاچا، سلام هجي توهان تي اي مصطفيٰ صَلَّی اللّٰہُ تَعَالٰی عَلَیْہِ وَاٰلِہٖ وَسَلَّم جا چاچا، سلام هجي توهان تي اي سردار شهيدن جا ۽ اي شينهن الله عَزَّوَجَلَّ ۽ شينهن ان جي رسول صَلَّی اللّٰہُ تَعَالٰی عَلَیْہِ وَاٰلِہٖ وَسَلَّم جا. سلام هجي توهان تي اي سيدنا عبدالله بن جَحش رَضِیَ اللّٰہُ تَعَالٰی عَنْہُ سلام هجي توهان تي اي مُصعَب بن عُمير رَضِیَ اللّٰہُ تَعَالٰی عَنْہُ سلام هجي توهان تي اي شهداءِ اُحُد توهان سڀني تي ۽ الله عَزَّوَجَلَّ جون رحمتون ۽ برڪتون نازل ٿين.

شُهداءِ اُحُد کي مجموعي سلام

اَلسَّلَامُ عَلَیْکُمْ یَا شُہَدَآءُ یَا سُعَدَآءُ یَا نُجَبَآءُ یَا نُقَبَآءُ یَا اَہْلَ الصِّدْقِ وَالْوَفَآءِ ط اَلسَّلَامُ عَلَیْکُمْ یَا مُجَاہِدِیْنَ فِیْ سَبِیْلِ اللّٰہِ حَقَّ جِہَادِہٖ ط ﴿سَلٰمٌ عَلَیْکُمْ بِمَا صَبَرْتُمْ فَنِعْمَ عُقْبَی الدَّارِ ﴿۲۴﴾﴾ اَلسَّلَامُ عَلَیْکُمْ یَا شُہَدَآءَ اُحُدٍ کَآفَّۃً عَآمَّۃً وَّرَحْمَۃُ اللّٰہِ وَبَرَکَاتُہٗ ط

ترجمو: سلام هجي توهان تي اي شهيدؤ! اي نيڪ بختو! اي شريفؤ! اي سردارؤ! اي صدق ۽ وفا وارؤ! سلام هجي توهان تي اي مجاهدؤ! الله عَزَّوَجَلَّ جي راهه ۾ جهاد جو حق ادا ڪرڻ وارؤ! (ترجمو ڪنزالايمان: توهان تي سلامتي هجي توهان جي صبر جي بدلي ۾ پوءِ

آخرت جو گهر کهڙو نہ سٺو آهي) سلام هجي توهان تي اي شهداءِ اُحُد سيني تي، ۽ **الله** عَزَّوَجَلَّ جون رحمتون ۽ برڪتون نازل ٿين .

زيارت گاهن تي پهچڻ جا ٻہ طريقا

مٺا مٺا مکي مديني جا زائرو! زيارت گاهن ۽ ان جي ايڊريسن کي ڏيگهہ جي خوف مان رفيقُ المعتمرين ۾ ذڪر ناهي ڪيو، شوق رکندڙ عاشقانِ رسول، زيارت ۽ ايمان افروز حڪايتن جي معلومات جي لاءِ تبليغ قرآن و سنت جي عالمگير غير سياسي تحريڪ دعوت اسلامي جي اشاعتي اداري مڪتبة المدينہ جي شايع ٿيل ڪتاب "عاشقان رسول جون 130 حڪايتون ۽ مکي مديني جون زيارتون" جو مطالعو فرمايو ۽ پنهنجي ايمان کي گرمايو، البت ڪتاب پڙهي هر شخص زيارت جي جڳهن تي پهچي وڃي اهو مشڪل آهي. زيارت جون ٻہ صورتون آهن. هڪ هي تہ مسجد نبوي عليٰ صاحبها الصّلوٰةُ وَالسّلام کان ٻاهر صبح جو گاڏين وارا آواز ڏيندا آهن، **زيارہ زيارہ**. توهان انهن جي گاڏين ۾ سوار ٿي وڃو. اهي توهان کي مسجد خَمسہ، مسجدِ قُبا ۽ سيّدُنا حمزہ رَضِيَ اللهُ تَعَالٰی عَنْهُ جي مزار تي وٺي ويندا، ٻيو هي تہ مکي مديني جي وڏيڪ زيارت جي لاءِ توهان کي اهڙو ماڻهو ڳولڻو پوندو جيڪو اُجرت وٺي زيارتون ڪرائيندو هجي.

صَلُّوا عَلَى الْحَبِيْب! صَلَّى اللهُ تَعَالٰى عَلٰى مُحَمَّد

جُرمن ۽ انَ جا ڪَفارا

سوال ۽ جواب جي مطالعي کان پهرين ڪجهه ضروري اِصطِلاح وغيره ذهن نشين ڪري وٺو.

دَم وغيره جي وصف

﴿1﴾ دم: يعني ٻڪر (ان ۾ نر، مادي، گهيٽو، رڍ، ۽ ڳئون يا اُٺ جو ستون حصو سڀ شامل آهن)

﴿2﴾ بَدَنہ: يعني اُٺ يا ڳئون. (ان ۾ ڍڳو، مينهن وغيره شامل آهن)

ڳئون، ٻڪر وغيره هي تمام جانور انهن ئي شرطن جي مطابق هجن، جيڪي قرباني ۾ آهن.

﴿3﴾ صدقو يعني صدقهء فِطر جي مقدار: اڄڪلهه جي حساب سان هڪ فِطري جو مقدار ٻہ ڪلو مان 80 گرام گهٽ ڪڻڪ يا ان جو اَٽو يا ان جي رقم يا ان کان ٻيڻا جَوَ يا کجور يا ان جي رقم آهي.

دم وغيره ۾ رعايت

جيڪڏهن بيماري، سخت سردي، سخت گرمي، ڦرڙيون ۽ زخم يا جوئن جي شديد تڪليف جي ڪري ڪو جرم ٿيو تہ ان کي "غير اختياري جُرم" چئبو آهي، جيڪڏهن ڪو اهڙو غير اختياري جرم ٿيو جنهن تي دم واجب ٿئي ٿو تہ ان صورت ۾ اختيار آهي چاهي تہ دم ڏئي، ۽ جيڪڏهن چاهي تہ دم جي بدلي ڇهن مسڪينن کي صدقو ڏئي، جيڪڏهن هڪ

ئي مسڪين کي ڇهہ صدقا ڏنائين تہ هڪ ئي ڳڻيو ويندو، ان ڪري جو اهو ضروري آهي تہ الڳ الڳ ڇهہ مسڪينن کي ڏئي. ٻئي رعايت هي آهي تہ جيڪڏهن چاهي تہ دم جي بدران ڇهن مسڪينن کي ٻئي وقت پيٽ ڀري کاڌو کارائي، ٽين رعايت هي آهي تہ جيڪڏهن صدقو وغيره نہ ڏيڻ چاهي تہ ٽي روزا رکي "دم" ادا ٿي ويو، جيڪڏهن ڪو اهڙو غير اختياري جرم ڪيائين جنهن تي صدقو واجب ٿئي ٿو تہ اختيار آهي تہ صدقي جي بدران هڪ روزو رکي.

(ملخص از بهار شريعت ج 1 ص 1162)

دم، صدقي ۽ روزي جا ضروري مسئلا

جيڪڏهن ڪفّاري جا روزا رکو تہ هي شرط آهي تہ رات کان يعني صبح صادق کان ڀهريان ڀهريان هي نيّت ڪريو تہ هي فلاڻيءَ ڪفاري جو روزو آهي، انهن روزن جي لاءِ نہ اِحرام شرط آهي نہ ئي انهن جو لاڳيتو هئڻ، **صدقي ۽ روزي** جي ادائگي پنهنجي وطن ۾ بہ ڪري سگهو ٿا، البت صدقو ۽ کاڌو جيڪڏهن حرم جي مسڪينن کي پيش ڪريو تہ اهو افضل آهي، **دم ۽ بَدَنہ** جي جانور جو حرم ۾ ذبح ٿيڻ شرط آهي. شُڪراني جي قرباني جو گوشت توهان پاڻ بہ کائو، مالدار کي بہ کارايو ۽ مسڪينن کي بہ پيش ڪريو، پر ڪفاري يعني "دم" ۽ "بَدَني" وغيره جو گوشت صرف محتاجن جو حق آهي، نہ پاڻ کائي سگهو ٿا، نہ مالدار کي کارائي سگهو

ٿا. (ملخص از بهار شريعت ج 1 ص 1162، 1163)

الله عَزَّوَجَلَّ کان ڊڄو

ڪي نادان ڄاڻي واڻي ”جرم“ ڪندا آهن ۽ ڪفارو به ناهن ڏيندا، اهي ٻه گناهه ٿيا هڪ ته ڄاڻي واڻي جرم ڪرڻ جو، ٻيو ڪفارو نه ڏيڻ جو. اهڙن ڪي ڪفارو به ڏيڻو پوندو ۽ توبهه به واجب ٿيندي. ها جيڪڏهن مجبورًا جرم ڪرڻو پيو يا بي خيالي ۾ ٿي ويو ته ڪفارو ڪافي آهي گناهه نه ٿيو ان لاءِ توبهه به واجب ناهي ۽ اهو به ياد رکو ته جرم چاهي ياد سان ٿئي يا ڀُل ۾ ان جي جرم هجڻ بابت ڄاڻ هجي يا نه هجي، خوشيءَ سان ٿئي يا مجبورًا، سمهڻ دوران ٿئي يا جاڳندي، بيهوشي ۾ ٿئي يا هوش ۾، پنهنجي مرضيءَ سان ڪيو هجي يا ٻئي جي ذريعي ڪرايو هجي، هر صورت ۾ ڪفارو لازمي آهي. جيڪڏهن نه ڏيندو ته گناهگار ٿيندو، جڏهن خرچ مٿي تي ايندو آهي ته ڪي ماڻهو هي به چئي ڇڏيندا آهن ته ”الله عَزَّوَجَلَّ معاف فرمائيندو!“ ۽ پوءِ دم وغيره نٿا ڏين، اهڙن ڪي سوچڻ گهرجي ته ڪفارا شريعت ئي واجب ڪيا آهن ۽ ڄاڻي واڻي عذر، بهانا ڪرڻ شريعت جي ئي خلاف ورزي آهي، جيڪو سخت ترين جرم آهي. ڪجهه مال جا مست نادان حاجي، عالمن سڳورن کان ايستائين پڇا ڪندي ٻُڌڻ ۾ ايندا آهن ته صرف گناهه آهي! دم ته واجب ڪونهي؟ (معاذالله) صد ڪروڙ افسوس! ڪجهه

پيسا بچائڻ ئي جو فڪر آهي، گناهہ جي ڪري ٿيڻ واري سخت عذاب جي مستحق ٿيڻ جي ڪا بہ پرواهہ ناهي، گناهہ کي هلڪو سمجهڻ تمام سخت ڳالھ بلڪ ڪجھ صورتن ۾ ڪفر آهي. الله عَزَّوَجَلَّ مدني فڪر نصيب فرمائي.

آمين بِجَاہ النّبي الامين صَلَّى اللّٰهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم

طواف جي باري ۾ مختلف سوال جواب

سوال: رش جي ڪري يا بي خياليءَ ۾ ڪنهن طواف جي دوران ٿوري دير لاءِ جيڪڏهن سينو يا پٺ ڪعبي جي طرف ٿي وڃي تہ ڇا ڪجي؟

جواب: طواف ۾ سينو يا پُٺ ڪعبي ڏانهن ڪندي جيترو فاصلو طئي ڪيو هجي، اوتري فاصلي جو اِعادو واجب آهي ۽ افضل هي آهي تہ اهو ڦيرو ئي نئين سر ڪيو وڃي.

اِستِلامِ حَجَر ۾ هٿ ڪيستائين کڻجن؟

سوال: طواف ۾ حَجَرِ اَسْوَد جي سامهون هٿ ڪُلهن تائين کڻڻ سنّت آهي يا نمازي وانگر ڪَنن تائين؟

جواب: ان ۾ عالمن سڳورن جا مختلف قول آهن. ”فتاويٰ حج و عمره“ ۾ جدا جدا قول نقل ڪندي لکيل آهي: ڪنن تائين هٿ کڻڻ مرد جي لاءِ آهي ڇاڪاڻ تہ هو نماز جي لاءِ بہ ڪنن تائين هٿ کڻي ٿو ۽ عورت ڪُلهن تائين هٿ کڻي انهيءَ ڪري جو اها نماز جي لاءِ ايستائين هٿ کَڻندي آهي. (فتاويٰ حج و عمره ص 127)

سوال: نماز وانگر هٿ ٻڌي ڪري طواف ڪرڻ ڪيئن آهي؟
جواب: مستحب ناهي، بچڻ مناسب آهي.

طَواف ۾ ڦيرن جي ڳڻپ ياد نہ رهي تہ؟

سوال: جيڪڏهن طواف جي دؤران ڦيرن جي ڳڻپ وسري وئي يا تعداد جي باري ۾ شڪ ٿي پيو ان پريشاني جو حل ڇا آهي؟
جواب: جيڪڏهن اهو طواف فرض (مثال طور عمري جو طواف يا طوافِ زيارة) يا واجب (مثال طور طوافِ وداع) آهي تہ نئين سر شروع ڪريو، جيڪڏهن ڪنهن هڪ عادل شخص ٻڌايو تہ هيترا ڦيرا ٿيا تہ ان جي قول تي عمل ڪرڻ بهتر آهي ۽ ٻن عادل شخصن ٻڌايو تہ انهن جي قول تي ضرور عمل ڪري، ۽ جيڪڏهن اهو طواف فرض يا واجب ناهي مثال طور طوافِ قُدوم (جو اهو قارن ۽ مُفرِد جي لاءِ سنّت مؤڪّده آهي) يا ڪو نفلي طواف آهي تہ اهڙي موقعي تي غالب گمان تي عمل ڪريو. (ردالمحتار ج 3 ص 582)

طواف جي دؤران وضو ٽٽي وڃي تہ ڇا ڪري؟

سوال: جيڪڏهن ٽئين ڦيري ۾ وضو ٽُٽي پيو ۽ نئون وضو ڪرڻ هليا ويا تہ هاڻي واپس اچي ڪري ڪهڙي طرح طواف شروع ڪجي؟
جواب: چاهيو تہ ست ئي ڦيرا نئين سر شروع ڪريو ۽ هي بہ اختيار آهي تہ جتان ڪان ڇڏيو هو، اتان ڪان ئي شروع ڪريو.

چئن کان گهٽ جو اهو ئي حڪم آهي. ها چار يا وڌيڪ ڦيرا ڪري ورتا هئا تہ هاڻي نئين سِر نہ ٿا ڪري سگهو، جتان ڪان ڇڏيو هو اتان کان ئي ڪرڻو پوندو. ”حَجَرِ اَسۡوَد“ کان بہ شروع ڪرڻ جي ضرورت ناهي. (درمختار و ردالمحتار ج 3 ص 582)

قَطري جي مريض جي طواف جو اهم مسئلو

سوال: جيڪڏهن ڪو قطري وغيره جي بيماري جي ڪري ”شرعي مَعذور“ هجي، طواف جي لاءِ ان جو وضو ڪيستائين ڪار آمد رهي ٿو؟

جواب: جيستائين ان نماز جو وقت باقي رهي، صَدرُالشَّريعہ رَحۡمَةُ اللهِ تَعَالٰی عَلَيۡه فرمائن ٿا: مَعذور طواف ڪري رهيو آهي چار ڦيرن کان پوءِ نماز جو وقت نڪري ويو تہ هاڻي ان کي حڪم آهي تہ وضو ڪري طواف ڪري ڇاڪاڻ تہ نماز جو وقت ختم ٿيڻ سان معذور جو وضو ٽٽي وڃي ٿو ۽ بنا وضو جي طواف حرام آهي، هاڻي وضو ڪرڻ کان پوءِ جيڪو باقي آهي پورو ڪري ۽ چار ڦيرن کان پهرين وقت ختم ٿي ويو تڏهن بہ وضو ڪري باقي کي پورو ڪري ۽ ان صورت ۾ افضل هي آهي تہ شروع کان ڪري. (بهارشريعت ج 1 ص 1101، المسلک المتقسط ص167) صرف قطرا اچڻ سان ڪو شرعي معذور نٿو ٿئي، ان ۾ ڪافي تفصيل آهي ان جي معلومات جي لاءِ دعوت اسلامي جي اشاعتي اداري مڪتبة المدينه جي شايع ٿيل 342 صفحن تي مشتمل

ڪتاب ”نمازجا احڪام“ صفحي 31 ڪان 34 جو مطالعو ڪريو.

عورت ماهواري جي ڏينهن ۾ نفلي طواف ڪيو ته؟

سوال: عورت ماهواريءَ جي ڏينهن ۾ نفلي طواف ڪري ورتو، ڇا حڪم آهي؟

جواب: گنهگار به ٿي ۽ دم به واجب ٿيو. علامه شامي قُدِّسَ سِرُّهُ السَّامِي فرمائن ٿا: نفلي طواف جيڪڏهن جَنابت جي حالت ۾ (يا عورت ماهواري جي ڏينهن ۾) ڪيو ته دم واجب آهي ۽ بي وضو ڪيو صدقو. (ردالمحتار ج 3 ص 661) جيڪڏهن بي غسل واري، پاڪائي حاصل ڪرڻ ڪان پوءِ ۽ بي وضو، وضو ڪرڻ ڪان پوءِ طواف جو اِعادو ڪيو ته ڪفارو ساقط ٿي ويندو. پر ڄاڻي واڻي ائين ڪيو ته توبه ڪرڻي پوندي ڇو ته ماهواري جي ڏينهن ۾، ۽ بي وضو طواف ڪرڻ گناهه آهي.

سوال: طواف ۾ ائين ڦيري ڪي ستون سمجهيائين پوءِ ياد آيو ته هي ته اٺون ڦيرو آهي هاڻي ڇا ڪري؟

جواب: انهيءَ تي طواف ختم ڪري ڇڏيو. جيڪڏهن ڄاڻي واڻي ڪري اٺون ڦيرو شروع ڪيائين ته هي هڪ نئون طواف شروع ٿي ويو هاڻي ان جا به ست ڦيرا پورا ڪيو. (ايضاً ص 581)

سوال: عمري جي طواف جو هڪ ڦيرو رهجي ويو ته ڪهڙو ڪفارو آهي؟

جواب: عمري جو طواف فرض آهي. ان جو جيڪڏهن هڪ

ڦيرو بہ رهجي ويو تہ دم واجب آهي، جيڪڏهن بلڪل طواف نہ ڪيائين يا اڪثر (يعني چار ڦيرا) ڇڏي ڏنائين تہ ڪفارو ناهي، بلڪ انهن جو ادا ڪرڻ لازمي آهي. (لباب المناسک ص 353)

سوال: قارن يا مُفرِد طوافِ قُدوم ڇڏي ڏنو تہ ڪهڙي سزا آهي؟

جواب: ان تي ڪو ڪفارو ناهي، پر سنّتِ مُؤڪّده جو تارڪ ٿيو ۽ برو ڪيائين. (لباب المناسک والمسلک المتقسط ص 352)

مسجِد الحرام جي پهرين يا ٻي منزل تي طواف جو مسئلو

سوال: مسجد الحرام جي ڇت تان طواف ڪري سگهجي ٿو يا نہ؟

جواب: جيڪڏهن مسجدِ حرام جي ڇت تان ڪعبي مقدّس جو طواف ڪيو تہ فرض طواف ادا ٿي ويندو، جڏهن تہ وچ ۾ پٽ وغيره حاجِب (يعني اوٽ) نہ ٿئي. پر جيڪڏهن هيٺ مَطاف ۾ گنجائش آهي تہ ڇت تان طواف ڪرڻ مڪروهہ آهي، انهيءَ ڪري جو ان صورت ۾ بنا ضرورت مسجد جي ڇت تي چڙهڻ ۽ هلڻ ٿيو جيڪو مڪروهہ آهي. ۽ ان حالت ۾ طواف، ڪعبي جي ويجهو ڪرڻ جي بدران تمام پري کان ڪري رهيو آهي ۽ بنا سبب پاڻ کي سخت تڪليف ۽ ٿڪاوٽ ۾ وجهڻ بہ آهي، جڏهن تہ ويجهو واري مقام کان طواف ڪرڻ افضل آهي ۽ بنا سبب جي پاڻ کي تڪليف ۾ وجهڻ منع آهي. ها جيڪڏهن

هيٺ گنجائش نہ هجي يا گنجائش ٿيڻ تائين انتظار ۾ ڪا رڪاوٽ هجي تہ ڇت تان طواف بِنا ڪراهت جي جائز آهي. وَاللّٰهُ تَعَالٰي اَعْلَم (ماهنامہ اشرفيہ، جون2005، يارهون فقهي سيمينار ص14)

طَواف جي دَورانِ وڏي آواز سان مُناجات پڙهڻ ڪيئن؟

سوال: طواف جي دؤران وڏي آواز سان دعا مُناجات يا نعت شريف وغيره پڙهڻ ڪيئن آهي؟

جواب: ايتري وڏي آواز سان پڙهڻ جنهن سان ٻين طواف ڪرڻ وارن يا نمازين کي پريشاني ٿئي مڪروهِ تحريمي، ناجائز ۽ گناهہ آهي. البت ڪنهن کي ايذاءُ نہ ٿئي اهڙي طرح گهٽ آواز سان پڙهڻ ۾ حرج ناهي. هتي اُهي ماڻهو غور فرمائن جن جي موبائل فون مان طواف جي دؤران رِنگ ٽون (گهنٽي) وڄندي آهي ۽ عبادت گذارن کي پريشان ڪندي آهي انهن سڀني کي توبهہ ڪرڻ گهرجي. ياد رکو! اهي حڪم صرف مسجدُ الحرام جي لاءِ ئي نہ آهن بلڪ تمام مسجدن سڀني جڳهن جي لاءِ آهن ۽ ميوزيڪل ٽون مسجد کان علاوه بہ ناجائز آهي.

اِضطِباع ۽ رَمل جي باري ۾ سوال جواب

سوال: جيڪڏهن سعي کان پهرين ڪئي ويندڙ طواف جي پهرين ڦيري ۾ رمل ڪرڻ وسري وڃي تہ ڇا ڪرڻ گهرجي؟

جواب: رمل صرف شروعاتي ٽن ڦيرن ۾ سنّت آهي، ستن ۾

ڪرڻ مڪروھ، تنھنڪري جيڪڏھن پھرين ڦيري ۾ نہ ڪيو تہ ٻئي ۽ ٽئي ڦيري ۾ ڪريو ۽ جيڪڏھن شروعاتي ٻن ڦيرن ۾ رھجي ويو تہ صرف ٽئين ۾ ڪريو ۽ جيڪڏھن شروع جي ٽنھي ڦيرن ۾ نہ ڪيو تہ ھاڻي باقي چار ڦيرن ۾ نہ ٿا ڪري سگھو. (درمختار و ردالمحتار ج 3 ص 583)

سوال: جنھن طواف ۾ اِضطِباع ۽ رمل ڪرڻو ھو ان ۾ نہ ڪيو تہ ڇا ڪفارو آھي؟

جواب: ڪو ڪفارو ناھي، البت عظيم سنّت کان محرومي ضرور آھي.

سوال: جيڪڏھن ڪو ستن ڦيرن ۾ رمل ڪري وٺي تہ؟

جواب: مڪروھ تنزيھي آھي. (ردالمحتار ج 3 ص 584) پر ڪو جرمانو وغيره ناھي.

چُمي ڏيڻ وغيره جي باري ۾ سوال جواب

سوال: اِحرام جي حالت ۾ زال کي ھٿ لڳائڻ ڪيئن آھي؟

جواب: زال کي بنا شھوت جي ھٿ لڳائڻ جائز آھي پر شھوت سان ھٿ ۾ ھٿ وجھڻ يا جسم کي ڇُھڻ حرام آھي، جيڪڏھن شھوت جي حالت ۾ چمي ڏني يا ڀاڪر پاتو يا جسم کي ڇھيو تہ دم واجب ٿي ويندو. اھي ڪم عورت سان ڪجن يا اَمرد سان، ٻنھي جو ھڪ ئي حڪم آھي. (درمختار و ردالمحتار ج 3 ص 667)

جيڪڏھن مُحرِم کي ٻہ مرد جي انھن ڪمن سان لذت اچي تہ

ان کي بہ دم ڏيڻو پوندو. (بهارِشريعت ج 1 ص 1173)

سوال: جيڪڏهن تصور جمي يا شرمگاه تي نظر پئجي وڃي ۽ اِنزال ٿئي (يعني مني نڪري) تہ ڪهڙو ڪفارو آهي؟

جواب: ان صورت ۾ ڪو ڪفارو ڪونهي. (عالمگيري ج 1 ص 244)

رهيو ڌارئي عورت يا اَمرَد سان بدنگاهي ڪرڻ يا ڄاڻي واڻي انهن جو "گندو" تصوّر ڪرڻ اهو اِحرام ڪان علاوه بہ حرام ۽ جهنّم ۾ وٺي وڃڻ وارو ڪم آهي. ٻيو اهڙي طرح جا گندا وسوسا بہ اچن تہ معاذالله عَزَّوَجَلَّ لُطف اندوز ٿيڻ جي بدران هڪدم ڌيان هٽائجي. اهڙي طرح عورتن جي لاءِ بہ اهي ئي حڪم آهن.

سوال: جيڪڏهن اِحتِلام ٿي وڃي تہ؟

جواب: ڪو ڪفارو ناهي. (عالمگيري ج 1 ص 244)

سوال: جيڪڏهن خدانخواستہ ڪو مُحرِم مُٺ هڻڻ (يعني هٿ سان مني خارج ڪرڻ) جو مُرتڪب ٿيو تہ ڪفارو ڇا آهي؟

جواب: جيڪڏهن اِنزال ٿيو (يعني مني نڪتي) تہ دم واجب آهي، نہ تہ مڪروه. (ايضاً) اهو ڪم چاهي اِحرام ۾ هجي يا نہ بهرحال ناجائز، حرام ۽ جهنم ۾ وٺي وڃڻ وارو ڪم آهي. اعلیٰ حضرت امام احمد رضا خانعَلَيہ رَحمَۃُ الرَّحمٰن فرمائن ٿا: جيڪي هٿ سان مني خارج (يعني هينڊ پريڪٽس) ڪن ٿا جيڪڏهن اهي بنا توبهہ ڪرڻ جي مري ويا تہ قيامت جي ڏينهن ان حال ۾ اُٿندا جو انهن جي هٿن جون ترِيون ڳورهاريون (يعني حامل)

هونديون جنهن سان ماڻهن جي وڏي ميڙ ۾ انهن جي رسوائي ٿيندي. (فتاويٰ رضويه ج 22 ص 244 ملخصاً)

اِحرام ۾ اَمرَد سان هٿ ملايوءِ .....؟

سوال: جيڪڏهن اَمرَد (يعني خوبصورت ڇوڪري) سان هٿ ملايو ۽ شهوت اچي ويئي تہ ڪهڙي سزا آهي؟

جواب: دم واجب ٿي ويو، ان ۾ اَمرَد[1] ۽ غير اَمرَد جي ڪا قيد ناهي، جيڪڏهن ٻنهي کي شهوت ٿي ۽ ٻيو بہ مُحرِم آهي تہ اهو بہ دم ڏي.

زال مڙس جوهٿ ۾ هٿ وجهي ڪري هلڻ

سوال: اِحرام ۾ زال مڙس جي هڪٻئي جو هٿ جهلي طواف يا سعي ڪرڻ ۾ جيڪڏهن شهوت ٿئي تہ؟

جواب: جنهن کي شهوت آئي ان تي دم واجب آهي جيڪڏهن ٻنهي کي اچي ويئي تہ ٻنهي تي آهي. جيڪڏهن اِحرام وارن مردن هڪٻئي جو هٿ پڪڙيو هجي تڏهن بہ اهو ئي حڪم آهي.

مــــــــدينــه

(1) اهو ڇوڪرو يا مرد جنهن کي ڏسڻ يا ڇهڻ سان شهوت ايندي هجي، اِحرام ۾ هجي يا نہ، ان کان پري رهڻ لازمي آهي جيڪڏهن هٿ ملائڻ سان يا ان کي ڇهڻ سان يا ان سان گفتگو ڪرڻ سان شهوت وڌندي هجي تہ هاڻي ان سان گڏ اهي ڪم جائز ناهن. ان جي تفصيلي معلومات جي لاءِ دعوت اسلامي جي اِشاعتي اداري مڪتبة المدينه جو شايع ٿيل رسالو "قوم لوط جون تباهہ ڪاريون" پڙهو.

ننهن ڪٽڻ جي باري ۾ سوال ۽ جواب

سوال: مسئلو معلوم نہ هو ۽ ٻنهي هٿن ۽ پيرن جا ننهن ڪٽي ورتائين تہ هاڻي ڇا ڏيندو؟ جيڪڏهن ڪفارو آهي تہ اهو بہ ٻڌائي ڇڏيو.

جواب: ڄاڻ يا نہ ڄاڻڻ هتي عُذر ناهي، چاهي پلجي جرم ڪريو يا ڄاڻي واڻي، پنهنجي مرضي سان ڪريو يا ڪو زبردستي ڪرائي ڪفارو هر صورت ۾ ڏيڻو پوندو. صَدرُالشَّريعہ رَحۡمَةُ اللهِ تَعَالٰی عَلَيۡه فرمائن ٿا: هڪ هٿ يا هڪ پير جا پنجئي ننهن ڪٽيائين يا ويهہ گڏ ڪٽيائين تہ هڪ دم آهي ۽ جيڪڏهن ڪنهن هٿ يا پير جا پورا پنج ننهن نہ ڪٽيا تہ هر ننهن تي هڪ صدقو، ايستائين جو جيڪڏهن چئني هٿن پيرن جا چار چار ڪٽيائين تہ سورهن صدقا ڏي پر اهو جو صدقن جي قيمت هڪ دم جي برابر ٿي وڃي تہ ڪجهہ گهٽ ڪري، يا دم ڏئي ۽ جيڪڏهن هڪ هٿ يا پير جا پنجئي هڪ مجلس ۾ ۽ ٻئي جا پنجئي ٻئي مجلس ۾ ڪٽيا تہ ٻہ دم لازم آهن ۽ جيڪڏهن چئني هٿن پيرن جا چئن مجلسن ۾ تہ چار دم ڏيندا.

(بهارشريعت ج 1 ص 1172، عالمگيري ج 1 ص 344)

سوال: جيڪڏهن ڏندن سان ننهن ڪُتري ڇڏيا تہ ڇا سزا آهي؟

جواب: چاهي بليڊ سان ڪٽيو يا چاقوءَ سان، نيل ڪٽر (يعني ننهن ڪٽڻي) سان ڪٽيو يا ڏندن سان ڪٽيو سيني جو هڪ ئي حڪم آهي. (بهار شريعت ج 1 ص 1172)

سوال : مُحرِم کنهن ٻئي جا ننهن ڪٽي سگهي ٿو يا نہ؟

جواب: نہ ٿو ڪٽي سگهي، ان جا اهي ئي حڪم آهن جيڪي ٻين جي وار ڪوڙڻ جا آهن. (المسلک المتقسط للقاري ص 332)

وار ڪُوڙڻ جي بابت سوال جواب

سوال: جيڪڏهن معاذالله عَزَّوَجَلَّ ڪنهن مُحرِم پنهنجي ڏاڙهي ڪوڙائي ڇڏي تہ ڇا سزا آهي؟

جواب: ڏاڙهي ڪوڙائڻ يا خشخشي ڪرائڻ هوندئن بہ حرام ۽ جهنم ۾ وٺي وڃڻ وارو ڪم آهي ۽ اِحرام جي حالت ۾ سخت حرام. البت اِحرام جي حالت ۾ مٿي جا وار بہ نہ ٿا ڪٽي سگهو. بهرحال اِحرام جي حالت ۾ حڪم بابت صَدرُ الشَّريعہ رَحْمَةُ اللهِ تَعَالٰی عَلَيْه فرمائن ٿا: مٿي يا ڏاڙهي جي وارن جو چوٿائي حصو يا وڌيڪ ڪنهن بہ طرح صاف ڪيائين تہ دم آهي ۽ چوٿين حصي کان گهٽ ۾ صدقو. ۽ جيڪڏهن گنجو آهي يا ڏاڙهي ۾ گهٽ وار آهن، تہ جيڪڏهن چوٿين حصي (1/4) جي مقدار آهن تہ ڪُل (سڄي) ۾ دم، نہ تہ صدقو. ڪجھ جڳهن تان ٿورا ٿورا وار ڪٽائين تہ سيني جو مجموعو جيڪڏهن چوٿين حصي (1/4) کي پهچي ٿو تہ دم آهي نہ تہ صدقو.

(بهار شريعت ج 1 ص 1170، ردالمحتار ج 3 ص 659)

سوال: عورت پنهنجا وار ڪٽي سگهي ٿي يا نہ؟

جواب: نہ، عورت جيڪڏهن پوري مٿي يا چوٿون حصو (1/4)

متي جا وار هڪ آڱر سَنڌ جيترا ڪٽي ورتا تہ دم ڏئي ۽ گهٽ ۾ صدقو. (لباب المناسک ص 327)

سوال: مُحرِم ڪنڌ يا بغل يا ڌُن ڪان هيٺان جا وار ڪٽائين تہ ڇا حڪم آهي؟

جواب: سڄي ڪنڌ يا پوري هڪ بغل ۾ دم آهي ۽ گهٽ ۾ صدقو. جيتوڻيڪ اڌ يا وڌيڪ هجي. اهو ئي حڪم ڌُن ڪان هيٺان جو آهي، ٻئي بغل پورا ڪوڙائي ڇڏهن بہ هڪ ئي دم آهي. (بهار شريعت ص 1170، در مختار و ردالمحتار ج 3 ص 659)

سوال: مٿو، ڏاڙهي ۽ بغل وغيره سڀ هڪ ئي مجلس ۾ صاف ڪرائي ڇڏيائين تہ ڪيترا ڪفارا ٿيندا؟

جواب: چاهي مٿي کان وٺي پيرن تائين سڄي جسم جا وار هڪ ئي مجلس ۾ صاف ڪرايو تہ هڪ ئي ڪفارو آهي جيڪڏهن الڳ الڳ عضون جا الڳ الڳ مجلسن ۾ صاف ڪرائيندؤ تہ اوترائي ڪفارا ٿيندا.

(درمختار و ردالمحتارج 3 ص 661، 659)

سوال: جيڪڏهن وضو ڪرڻ ۾ وار ڇڻندا هجن تہ ڇا ان تي بہ ڪفارو آهي؟

جواب: چونہ، وضو ڪرڻ ۾، ڪنهڻ ۾، يا ڦٽي ڏيڻ ۾ جيڪڏهن ٻہ يا ٽي وار ڪريا تہ هر وار جي بدلي ۾ هڪ هڪ مُٺ اناج يا هڪ هڪ ماني جو ٽُڪر، يا هڪ ڇوهارو خيرات ڪريو ۽ ٽن کان وڌيڪ ڪِريا تہ صدقو ڏيڻو پوندو. (بهار شريعت ج 1 ص 1171)

سوال: جيڪڏهن ڪاڌو پچائڻ ۾ چُلهہ جي گرمي سبب ڪجھہ وار سڙي ويا تہ؟

جواب: صدقو ڏيڻو پوندو. (ايضاً)

سوال: مُڇون صاف ڪرائي ڇڏيون تہ ڪهڙو ڪفارو آهي؟

جواب: مُڇون جيتوڻيڪ پوريون صاف ڪرايو، يا ڪٽايو صدقو آهي. (ايضاً)

سوال: جيڪڏهن سيني جا وار صاف ڪرائي ڇڏيا تہ ڇا ڪري؟

جواب: مٿي، ڏاڙهي، ڪنڌ، بغل ۽ ڌُن جي هيٺين وارن کان علاوه باقي عضون جا وار صاف ڪرڻ ۾ صرف صدقو آهي. (ايضاً)

سوال: وار ڇڻڻ جي بيماري هجي ۽ يا پاڻمرادو وار ڪرندا هجن تہ ان تي ڪا رعايت؟

جواب: جيڪڏهن بنا هٿ لڳائڻ جي وار ڪري پون، يا بيماري سبب سيئي وار ڇڻي وڃن تہ ڪو ڪفارو ناهي. (ايضاً)

سوال: مُحرِم ٻئي مُحرِم جو مٿو ڪوڙيو تہ ڪهڙي سزا آهي؟

جواب: جيڪڏهن اِحرام کولڻ جو وقت اچي ويو تہ هاڻي ٻئي هڪٻئي جا وار ڪوڙي سگهن ٿا، جيڪڏهن اجا وقت نہ آيو آهي تہ ان تي ڪفاري جي صورت مختلف آهي، مُحرِم جيڪڏهن مُحرِم جو مٿو ڪوڙيو تہ جنهن جو مٿو ڪوڙيو ويو ان تي تہ ڪفارو آهي ئي، پر ڪوڙڻ واري تي بہ صدقو

آهي ۽ جيڪڏهن مُحرِم غير مُحرِم جو مٿو ڪوڙيو يا مُڇون يا ننهن ڪٽيا ته مسڪينن تي ڪجهه خيرات ڪري ڇڏي.

(بهار شريعت ج 1 ص 1142، 1171)

سوال: غير مُحرِم مُحرِم جو مٿو ڪوڙي سگهي ٿو يا نه؟

جواب: وقت ڪان پهرين نه ٿو ڪوڙي سگهي، جيڪڏهن ڪوڙيندو ته مُحرِم تي ته ڪفارو آهي ئي، پر غير مُحرِم ڪي به صدقو ڏيڻو پوندو. (ايضاً 1171)

سوال: جيڪڏهن بال صفا پاؤڊر يا ڪريم سان وار صاف ڪيائين ته ڇا مسئلو آهي؟

جواب: بهار شريعت ۾ آهي: ڪوڙڻ، ڪترڻ، نِچڪٽي سان پٽڻ يا ڪنهن شيءِ سان وار اُڏائڻ، سيني جو هڪ ئي حڪم آهي. (ايضاً)

خوشبو جي باري ۾ سوال ۽ جواب

سوال: اِحرام جي حالت ۾ عطر جي شيشي هٿ ۾ڪنئي ۽ هٿ ۾ خوشبو لڳي وئي ته ڇا ڪفارو آهي؟

جواب: جيڪڏهن ماڻهو ڏسي ڪري چون ته هيءَ تمام گهڻي خوشبو لڳي وئي آهي جيتوڻيڪ عضوي جي ٿوري حصي تي لڳي هجي ته دم واجب آهي، نه ته معمولي خوشبو به لڳي ته صدقو آهي. (ماخوذ از بهار شريعت ج 1 ص 1163)

سوال: مٿي تي خوشبودار تيل لڳايائين ته ڇا ڪري؟

جواب: جيڪڏهن ڪو وڏو عضوو مثلاً ران، منهن، پيڏي يا

مٿو، سڄي جو سڄو خوشبوءِ سان ڀرجي وڃي چاهي خوشبودار تيل ذريعي هجي يا عِطر سان، دم واجب ٿي ويندو. (ايضاً)

سوال: وڇائڻ جي چادر يا اِحرام جي ڪپڙن تي خوشبو لڳي وئي يا ڪنهن لڳائي ته؟

جواب: خوشبو جو مقدار ڏنو ويندو، گهڻو آهي ته دم، گهٽ آهي ته صدقو.

سوال: جيڪو ڪمرو رهائش جي لاءِ مليو ان ۾ ڪارپيٽ، بستر، وهاڻو، چادر وغيره خوشبودار هجن ته ڇا ڪري؟

جواب: مُحرِم انهن شين جي استعمال کان بچي. جيڪڏهن احتياط نه ڪيو ۽ انهن شين مان خوشبو بدن يا اِحرام تي لڳي ويئي ته وڌيڪ هجڻ جي صورت ۾ دم، ۽ گهٽ ۾ صدقو واجب ٿيندو، ۽ جيڪڏهن نه لڳي ته ڪو ڪفارو ناهي پر ان صورت ۾ بچڻ بهتر آهي. مُحرِم کي ڪپي گهر جي مالڪ کي متبادل انتظام جو چوي. اهو به ٿي سگهي ٿو ته فرش ۽ بستر وغيره تي ڪا بنا خوشبو واري چادر وڇائي ڇڏي، وهاڻي جي ڇوَ (Cover) تبديل ڪري وٺي يا ان کي ڪنهن بنا خوشبو واري چادر ۾ ويڙهي ڇڏي.

سوال: جيڪا خوشبو اِحرام جي نيّت کان پهرين جسم تي لڳائي هئي ڇا اِحرام جي نيت کان پوءِ ان خوشبو کي زائل ڪرڻ (يعني پري ڪرڻ) ضروري آهي؟

جواب: نہ صَدرُ الشَّريعہ رَحْمَةُاللهِ تَعَالٰی عَلَيْه فرمائن ٿا: اِحرام کان پهرين بدن تي خوشبو لڳائي هئي، اِحرام کان پوءِ ڦهلجي ڪري ٻين عضون کي لڳي تہ ڪفارو ناهي. (بهار شريعت ج 1 ص 1163)

سوال: اِحرام جي نيّت کان پهرين گلي ۾ جيڪو بيگ هو ان ۾ يا بيلٽ جي کيسي ۾ عِطر جي شيشي هئي، نيّت کان پوءِ ياد اچڻ تي ان کي ڪڍڻ ضروري آهي يا رهڻ ڏيون؟ جيڪڏهن انهيءَ شيشي جي خوشبو هٿ ۾ لڳي ويئي تڏهن بہ ڪفارو ٿيندو؟

جواب: اِحرام جي نيّت کان پوءِ اها عِطر جي شيشي بيگ يا بيلٽ مان ڪڍڻ ضروري ناهي ۽ بعد ۾ ان شيشي جي خوشبو هٿ وغيره تي لڳي ويئي تہ ڪفارو لازم ايندو، ڇاڪاڻ تہ هي اها خوشبو ناهي جيڪا اِحرام جي نيّت کان پهرين ڪپڙن يا بدن تي لڳائي ويئي هجي.

سوال: نيّت کان پهرين گلي ۾ جيڪو بيگ لڙڪايو اهو خوشبودار هو، ۽ ان ۾ خوشبودار رومال يا خوشبو واري طواف جي تسبيح وغيره بہ موجود آهي، انهن جو مُحرم استعمال ڪري سگهي ٿو يا نہ؟

جواب: انهن شين جي خوشبو قصداً (يعني ڄاڻي واڻي) سنگهڻ مڪروهہ آهي، پر ان احتياط سان استعمال جي اجازت آهي جو جيڪڏهن ان جي آلاڻ باقي آهي تہ لهي ڪري اِحرام ۽ بدن کي نہ لڳي، پر ظاهر آهي تہ تسبيح ۾ اهڙو احتياط ڪرڻ تمام

مشڪل آهي بلڪ رومال ۾ بہ بچڻ مشڪل آهي. تنهن ڪري انهن جي استعمال کان بچڻ ۾ ئي عافيت آهي.

سوال: جيڪڏهن بہ ٿي وڏيڪ خوشبودار چادرون نيّت کان پهرين هنج ۾ رکي وٺي يا اوڍي وٺي، هاڻي اِحرام جي نيّت ڪري. نيت کان پوءِ وڏيڪ چادرون هٽائي ڇڏي، انهيءَ احرام جي حالت ۾ هاڻي انهن چادرن جو استعمال ڪرڻ ڪيئن آهي؟

جواب: جيڪڏهن آلاڻ باقي آهي تہ انهن کي استعمال جي اجازت ناهي ۽ جيڪڏهن آلاڻ ختم ٿي چڪي آهي صرف خوشبو باقي آهي تہ استعمال جي اجازت آهي پر مڪروه تنزيهي آهي. صَدرُ الشَّريعہ رَحۡمَةُ اللهِ تَعَالٰی عَلَيۡه فرمائن ٿا: جيڪڏهن احرام کان پهرين خوشبودار ڪيو هو ۽ احرام ۾ پاتو تہ مڪروه آهي پر ڪفارو ناهي. (ايضاً ص 1165)

سوال: اِحتلام ٿي ويو يا ڪنهن سبب سان اِحرام جي هڪ يا ٻئي چادرون ناپاڪ ٿي ويون، هاڻي ٻيون چادرون تہ موجود آهن پر انهن ۾ پهرين جي خوشبو لڳل آهي، انهن کي پائي سگهجي ٿو يا نہ؟

جواب: جيڪڏهن خوشبو جي آلاڻ يا جِرم (يعني عَين، جسم) اجا تائين باقي آهي تہ انهن چادرن کي پائڻ سان ڪفارو لازم ٿيندو، ۽ جيڪڏهن جِرم ختم ٿي چڪو آهي صرف خوشبو باقي آهي تہ پوءِ اهي چادرون مُحرِم استعمال ڪري سگهي ٿو.

ها بنا عذر جي اهڙيون چادرون استعمال ڪرڻ مڪروه تنزيهي آهي. فقهاءِ ڪرام رَحِمَهُمُ اللهُ السَّلام فرمائن ٿا: جنهن ڪپڙي تي خوشبو جو جِرم (يعني جسم) باقي آهي انهيءَ کي احرام ۾ پائڻ ناجائز آهي. (عالمگيري ج 1 ص 222) بهار شريعت ۾ آهي: ”جيڪڏهن اِحرام کان پهرين خوشبودار ڪيو هو ۽ اِحرام ۾ پاتو تہ مڪروھ آهي پر ڪفارو ناهي.“ (بهار شريعت ج 1 ص 1165)

سوال: اِحرام جي حالت ۾ حَجَرِ اَسوَد کي چمڻ دوران يا رڪن يماني کي ڇُهڻ يا مُلتَزَم سان چنبڙندي جيڪڏهن خوشبو لڳي وئي تہ ڇا ڪجي؟

جواب: جيڪڏهن گهڻي لڳي وئي تہ دم ۽ ٿوري لڳي تہ صدقو. (ايضاً 1164) (جتي جتي خوشبو لڳي وڃڻ جو مسئلو آهي اتي گهڻ آهي يا وڌيڪ ان جو فيصلو ٻين کان ڪرائڻو آهي. ڇو جو وڌيڪ خوشبو لڳي وڃڻ تي دم آهي، انهيءَ ڪري تي سگهي ٿو پنهنجو نفس وڌيڪ خوشبو کي بہ ٿوري ئي چوي)

سوال: مُحرِم ڄاڻي واڻي خوشبودار گل سونگهي سگهي ٿو يا نہ؟

جواب: نہ، مُحرِم جو بالقصد (يعني ڄاڻي واڻي) خوشبو يا خوشبودار شيءِ سونگهڻ مڪروهِ تنزيهي آهي، پر ڪفارو ناهي. (ايضاً ص 1163)

سوال: اڻ پَڪَل الائچي (يعني ڦوٽا) يا چاندي جي ورق وارا

الائچي جا داڻا کائڻ ڪيئن آهي؟

جواب: حرام آهي جيڪڏهن خالص خوشبو جيئن مُشڪ، زعفران، لونگ، ڦوٽا، دارچيني، ايتري کاڌي جو وات جي اڪثر حصي ۾ لڳي وئي تہ دم واجب ٿي ويو ۽ گهٽ ۾ صدقو آهي. (ايضاً ص 1164)

سوال: خوشبودار زردو، برياني، ۽ قورمو، خوشبو واري سونف، مٺي سوپاري، ڪريم وارا بسڪٽ، ٽافيون وغيره کائي سگهجن ٿا يا نہ؟

جواب: جيڪا خوشبو کاڌي ۾ پچائي وئي هجي، چاهي هاڻي بہ ان مان خوشبو اچي رهي هجي، ان کي کائڻ ۾ حرج ناهي. اهڙي طرح جيڪا خوشبو پچائڻ وقت تہ نہ وڌي ويئي پر مٿان وجهي ڇڏي هئي، پر هاڻي ان جي مهڪ اُڏامي وئي آهي تہ ان جو کائڻ بہ جائز آهي، جيڪڏهن بنا پچايل خوشبو کاڌي يا مَعجون، دوا وغيره ۾ ملائي وئي تہ هاڻ ان جا جُزا کاڌي يا دوا وغيره بي خوشبو شين جي اَجزا کان گهٽا آهن تہ اها خالص خوشبو جي حڪم ۾ آهي ۽ ڪفارو آهي، جوتہ وات جي اڪثر حصي ۾ خوشبو لڳي وئي تہ دم، ۽ گهٽ ۾ لڳي تہ صدقو، ۽ جيڪڏهن اناج وغيره جي مقدار گهٽي آهي ۽ خالص خوشبو گهٽ تہ ڪو بہ ڪفارو ناهي، ها خالص خوشبو جي مهڪ ايندي هجي تہ مڪروه تنزيهي آهي.

سوال: خوشبودار شربت، ميوا، جوس، ٿڌيون بوتلون وغيره پيئڻ ڪيئن آهي؟

جواب: جيڪڏهن خالص خوشبو جيئن صندل وغيره جو شربت آهي تہ اهو شربت تہ پچائي ئي ناهيو وڃي ٿو، ان ڪري مطلقاً پيئڻ جي اجازت آهي ۽ جيڪڏهن ان جي اندر خوشبو پيدا ڪرڻ جي لاءِ ڪو ايسنس (Essence) وڌو وڃي ٿو تہ منهنجي معلومات جي مطابق ان جي وجهڻ جو طريقو هي آهي تہ پچائي ويندڙ شربت ۾ ٿڌي ٿيڻ کان پوءِ وڌو ويندو آهي ۽ يقيناً اهو ٿوري مقدار ۾ هوندو آهي تہ ان جو حڪم هي آهي تہ جيڪڏهن ان کي ٽي ڀيرا يا وڌيڪ پيتو تہ دم آهي نہ تہ صدقو. بهار شريعت ۾ آهي: ”پيئڻ جي شيء ۾ جيڪڏهن خوشبو ملائي، جيڪڏهن خوشبو غالب آهي (تہ دم آهي) يا خوشبو گهٽ آهي پر ان کي ٽي ڀيرا يا وڌيڪ پيتو تہ دم آهي، نہ تہ صدقو.“ (بهارِ شريعت ج 1 ص 1165)

سوال: مُحرِم ناريل جو تيل مٿي وغيره ۾ لڳائي سگهي ٿو يا نہ؟

جواب: ڪو حرج ناهي، البت تِرن ۽ زيتون جو تيل خوشبو جي حڪم ۾ آهي، جيتوڻيڪ انهن ۾ خوشبو نہ هجي اهو جسم تي نہ تا لڳائي سگهو. ها انهن جي کائڻ، نڪ ۾ چڙهائڻ، زخم تي لڳائڻ ۽ ڪن ۾ وجهڻ ۾ ڪفارو واجب ناهي. (ايضاً ص 1166)

سوال: اِحرام جي حالت ۾ اکين ۾ خوشبودار سرمو لڳائڻ

ڪيئن آهي؟

جواب: حرام آهي، صدرُالشَّريعه، بدرُالطَّريقه حضرت علامہ مولانا مفتي محمد امجد علي اعظمي عَلَيهِ رَحْمَةُ اللهِ القوي **فرمائن ٿا:** خوشبودار سرمو هڪ يا ٻہ ڀيرا پاتو تہ صدقو ڏئي، ان کان وڌيڪ ۾ دم ۽ جنهن سرمي ۾ خوشبو نہ هجي ان جي استعمال ۾ حرج ناهي، جڏهن تہ ضرورت جي ڪري هجي ۽ بِنا ضرورت مڪروه (۽ خلافِ اوليٰ آهي) (ايضاً ص 1164)

سوال: خوشبو لڳائي ورتي ۽ ڪفارو بہ ڏئي ڇڏيو تہ هاڻي لڳل رهڻ ڏيون يا ڇا ڪجي؟

جواب: خوشبو لڳائڻ جڏهن گناه قرار ڏنو ويو تہ جسم يا ڪپڙي کان جدا ڪرڻ واجب آهي، ۽ ڪفارو ڏيڻ کان پوءِ جيڪڏهن پري نہ ڪئي تہ وري دم وغيره واجب ٿيندو.

(ايضاً ص 1166)

اِحرام ۾ خوشبودار صابڻ جو استعمال

سوال: حِجاز مقدّس جي هوٽلن ۾ خوشبودار صابڻ، مُعَطّر شيمپو ۽ خوشبو وارا پاؤڊر هٿ ڌوئڻ جي لاءِ رکيا ويندا آهن ۽ احرام وارا بنا تڪلّف انهن کي استعمال ڪندا آهن، هوائي جهاز ۾ ۽ ايئر پورٽ تي بہ احرام وارن کي اهو ئي ملي ٿو، ڪپڙن ۽ ٿانوَ ڌوئڻ جو پاؤڊر بہ حِجاز مقدّس ۾ خوشبودار ئي هوندو آهي انهن شين جي باري ۾ شرعي حڪم ڇا آهي؟

جواب: اِحرام وارا انهن شين کي استعمال ڪن تہ ڪو ڪفارو

لازم نہ ٿيندو. (جيتوڻيڪ خوشبو جي نيّت سان انھن شين جو استعمال مڪروھ آھي) (ماخوذ از: احرام اور خوشبودار صابُن)[1]

مُحرِم ءِ گلاب جي گلن جا ھار

سوال: اِحرام جي نيّت ڪرڻ کان پوءِ ايئرپورٽ وغيره تي گلاب جي گلن جا ھار پائي سگھجن ٿا يا نہ؟

جواب: احرام جي نيّت کان پوءِ گلاب جي گلن جو ھار نہ پاتو وڃي، ڇاڪاڻ تہ گلاب جو گل پاڻ عين (خالص) خوشبو آھي ۽ ان جي مهڪ بدن ۽ لباس ۾ رچي ويندي آھي. اھڙي طرح جيڪڏھن ان جي مهڪ لباس ۾ رچي وئي ۽ وڏيڪ آھي ۽ چار پھر يعني ٻارھن ڪلاڪن تائين ان ڪپڙي کي پاتل رکيائين تہ دم آھي، نہ تہ صدقو ۽ جيڪڏھن خوشبو ٿوري آھي ۽ ڪپڙي ۾ ھڪ گرانٺ يا ان کان گھٽ (حصي) ۾ لڳي آھي ۽ چار پھر تائين ان کي پاتل رھيو تہ "صدقو" ۽ ان کان گھٽ پاتائين تہ ھڪ مُٺ اناج ڏيڻ واجب آھي ۽ جيڪڏھن خوشبو ٿوري آھي، پر گرانٺ کان وڏيڪ حصي ۾ آھي، تہ وڏيڪ جو

(1) دعوت اسلامي جي مجلس تحقيقاتِ شرعيہ اُمت جي رھنمائي جي لاءِ اتفاقِ راءِ سان ھي فتويٰ ترتيب ڏني، وڏيڪ اھلسنت جي ٽن مقتدر عالمن (1) مفتيءِ اعظم پاڪستان علامہ عبد القيوم ھزاروي (2) شرفِ ملت حضرت علامہ محمد عبدالحڪيم شرف قادري ۽ (3) فيضِ ملت حضرت علامہ فيض احمد اُويسي (رحمهم الله تعالیٰ) جي تصديق حاصل ڪئي ۽ مڪتبة المدينہ "احرام اور خوشبودار صابن" جي نالي سان رسالو شايع ڪيو. تفصيل جا شوقين ان کي حاصل ڪن يا دعوت اسلامي جي ويب سائٽ: www.dawateislami.net تي ملاحظ فرمايو.

ئي حڪم آهي يعني چئن پهرن ۾ ”دم“ ۽ گهٽ ۾ ”صدقو“ ۽ جيڪڏهن اهو هار پائڻ جي باوجود ڪا خوشبو ڪپڙن ۾ نہ رچي تہ ڪو ڪفارو نہ آهي. (احرام اور خوشبودار صابن ص 35 کان 36)

سوال: ڪنهن سان هٿ ملايائين ۽ ان جي هٿ سان مُحرم جي هٿ ۾ خوشبو لڳي ويئي تہ؟

جواب: جيڪڏهن خوشبو جو عَين لڳو تہ ”ڪفارو“ ڏيندو ۽ جيڪڏهن عَين نہ لڳو، بلڪ هٿ ۾ صرف مهڪ آئي تہ ڪو ڪفارو ناهي ڇو جو هن مُحرِم خوشبو جي عَين مان نفعو نہ ڪنيو، ها ان کي گهرجي تہ هٿ کي ڌوئي ان مهڪ کي ختم ڪري ڇڏي. (ايضاً ص 35)

سوال: خوشبودار شيمپو سان مٿو يا ڏاڙهي ڌوئي سگهجي ٿي يا نہ؟

جواب: اُردو رسالي ”اِحرام اور خوشبودار صابن“ صفحي 25 کان 28 تان ڪجھ اِقتباس پيش آهن: شيمپو جيڪڏهن مٿي يا ڏاڙهي ۾ استعمال ڪيو وڃي، تہ خوشبو جي مُمانَعت جي عِلت (يعني سبب) تي غور جي نتيجي ۾ ان جي مُمانعت جو حڪم ئي سمجھ ۾ اچي ٿو، بلڪ ڪفارو بہ هجڻ گهرجي، جيئن خِطمِي (خوشبودار ٻوٽي) سان مٿو ۽ ڏاڙهي ڌوئڻ جو حڪم آهي جو اها وارن کي نرم ڪري ٿي ۽ جوئون ماري ٿي ۽ مُحرِم جي لاءِ اهو ناجائز آهي. ”دُرِّمُختار“ ۾ آهي: مٿي ۽ ڏاڙهي کي خِطمِي سان ڌوئڻ (حرام آهي) ڇاڪاڻ تہ اها خوشبو

آهي، يا جوئن کي ماري ٿي. (در مختار ج 3 ص 570) **صاحِبَين** (يعني امام ابو يوسف ۽ امام محمد رَحْمَةُ اللّٰهِ تَعَالٰی عَلَيْهِما) وٽ جيئن ته اها خوشبو ناهي، تنهن ڪري هتي ”جِنايتِ قاصِره“ (يعني نامڪمل جرم) جو ثبوت ٿيندو ۽ ان جو موجب ”صدقو“ آهي. شيمپو سان مٿو ڌوئڻ جي صورت ۾ به بظاهر ”جِنايتِ قاصِره“ (يعني نامڪمل جرم) جو وجود ئي سمجهه ۾ اچي ٿو جو ان ۾ به باهه جو عمل هوندو آهي. تنهنڪري خوشبو جو حڪم ته ساقط ٿي ويو پر وارن کي نرم ڪرڻ ۽ جوئن کي مارڻ جي عِلت (يعني سبب) موجود آهي تنهنڪري ”صدقو“ واجب ٿيڻ گهرجي. هي ڳالهه به توجُّهه جي قابل آهي ته جيڪڏهن ڪنهن جي مٿي تي وار ۽ مُنهن تي ڏاڙهي نه هجي ته ڇا هاڻي به گذريل حڪم ئي لڳايو ويندو...؟ بظاهر ان صورت ۾ ڪفاري جو حڪم نه هئڻ گهرجي، ڇاڪاڻ ته مُمانعت جي حڪم جي عِلت، وارن جو نرم ۽ جوئن جو هلاڪ ٿيڻ هو، ۽ ذڪر ڪيل صورت ۾ اها عِلت مَفقُود آهي (يعني سبب موجود نه آهي) ۽ اِنتفاءِ عِلت (يعني سبب جو نه هئڻ) اِنتِفاءِ مَعلول کي مُستَلزَم (يعني لازم ڪرڻ واري) آهي پر ان سان جيڪڏهن مير نڪري ته اهو مڪروهه آهي جو مُحرِم کي مير ڇڏائڻ مڪروهه آهي. ۽ هٿ ڌوئڻ ۾ ان جي حيثيت صابڻ جهڙي آهي ڇاڪاڻ ته اهو پاڻياٺ (يعني پڻڙي Liquid) حالت ۾ صابڻ ئي آهي ۽ ان ۾ به باهه جو عمل ڪيو ويندو آهي.

سوال: مسجدَين ڪَريمَين جي فرش ڌوئڻ لاءِ جيڪو خوشبودار محلول (Solution) استعمال ڪيو ويندو آهي، ان ۾ لڪين اِحرام وارن جا پير پرجندا رهندا آهن ان جو ڇا حڪم آهي؟

جواب: ڪو ڪفارو ناهي ڇوته اهو خوشبو ناهي، ۽ بالفرض اهو محلول خالص خوشبو به هجي ها، تڏهن به ڪفارو واجب نه ٿئي ها، ڇو جو ظاهر اهو آهي ته هي محلول پهرين پاڻي ۾ ملايو ويندو آهي ۽ پاڻي هن محلول کان وڌيڪ ۽ هي محلول گهٽ هوندو آهي ۽ جيڪڏهن پنڙي (Liquid) خوشبو ڪي ڪنهن پنڙي شيءِ ۾ ملايو وڃي ۽ پاڻيات غالب هجي ته ڪا جزاءَ ناهي ٿيندي. فقه جي ڪتابن ۾ جيڪي پيئڻ جي شين جو حڪم عام طور تي تحرير آهي ان مان مراد نوس خوشبو جو پاڻيات ۾ ملائڻ آهي. علامه حسين بن محمد عبدالغني مڪي عَلَيهِ رَحمَةُ اللهِ القوي "اِرشادُ السّاري" صفحي 316 تي فرمائن ٿا: ۽ انهيءَ سان خبر پئي ته ڳاريل ڪنڊ (يعني منو شربت) ۽ ان جي مثل، گلاب جي پاڻي سان ملايو وڃي، ته جيڪڏهن عرقِ گلاب گهٽ هجي جيئن ته عام طور تي عادةً ائين ئي ٿيندو آهي، ته ان ۾ ڪو ڪفارو ناهي، ۽ حضرت علامه علي قاري عَلَيهِ رَحمَةُ اللهِ القوی جن ان جي مثل "طَرابُلُسِي" کان نقل ڪيو ۽ انهي ڪي برقرار رکيو ۽ ان جي تائيد ڪئي ۽ ان جي اصل "مُحيط" ۾ آهي.

(ايضاً ص 28 کان 29)

سوال: مُحرِم جيڪڏهن ٿوٿ پيسٽ استعمال ڪري ورتو ته

چا ڪفارو آهي؟

جواب: ٿوٽ پيسٽ ۾ جيڪڏهن باھ جو عمل ٿئي ٿو، جيئن تہ اهو ئي ظاهر آهي، پوءِ تہ ڪفاري جو حڪم ناهي، جيئن تہ پهرين ذڪر ڪيل تفصيل ۾ گذري چڪو. (ايضاً ص 33) البت جيڪڏهن وات جي بدبو ختم ڪرڻ ۽ خوشبو حاصل ڪرڻ جي نيّت هجي تہ مڪروھ آهي. منهنجا آقا اعليٰ حضرت، امام اهلسنت مولانا شاھ امام احمد رضا خان عَلَيهِ رَحمَةُ الرَّحمٰن فرمائن ٿا: تماڪ جي قِوام (يعني خمير) ۾ خوشبو وجهي ڪري پچائي وئي هجي، پوءِ تہ ان جو کائڻ مطلقاً جائز آهي جيستوڻيڪ خوشبو ڏيندي هجي، ها خوشبو ئي جي ارادي سان ان کي اختيار ڪرڻ ڪراهت کان خالي ناهي. (فتاويٰ رضويه ج 10 ص 716)

سبيل ڪپڙن وغيره جي باري ۾ سوال جواب

سوال: مُحرِم جيڪڏهن ڀُلجي سبيل لباس پاتو ۽ ڏهن منٽن کان پوءِ ياد ايندي ئي لاهي ڇڏيائين تہ ڪو ڪفارو وغيره آهي يا نہ؟

جواب: آهي، جيستوڻيڪ گهڙي ڪن جي لاءِ پاتو هجي، ڄاڻي واڻي پاتو هجي يا ڀُلجي ”صدقو“ واجب ٿي ويو ۽ جيڪڏهن چار پهر [1] يا ان کان وڌيڪ چاهي لاڳيتو ڪيترن ئي ڏينهن

---

[1] چار پهر يعني هڪ ڏينهن يا هڪ رات جو مقدار مثلا سج اُڀرڻ کان سج لهڻ يا سج لهڻ کان سج اُڀرڻ يا ٻنپهرن کان اڌ رات يا اڌ رات کان ٻنپهرن تائين. (حاشيہ انور البشارة مع فتاويٰ رضويه مخرجہ ج 10 ص 757)

تائين پاتل رهي، دم واجب ٿيندو.
(فتاويٰ رضويه مخرجه ج 10 ص 757)

سوال: جيڪڏهن مُحرِم ٽوپي يا عمامو پاتو يا اِحرام جي چادر مٿي يا منهن تي اوڍي يا اِحرام جي نيّت ڪرڻ وقت مرد سبيل ڪپڙا يا ٽوپي لاهڻ ڀلجي ويو يا رش ۾ ٻئي جي چادر سان مُحرِم جو مٿو يا منهن ڍڪجي ويو ته ڪهڙي سزا آهي؟

جواب: ڄاڻي واڻي ٿئي يا ڀُلجي، يا ڪنهن ٻي جي ڪوتاهي جي بنياد تي ٿيو هجي ڪفارا ڏيڻا پوندا. ها ڄاڻي واڻي ڏوهه ڪرڻ ۾ گناهه به آهي، انهيءَ ڪري توبهه به واجب ٿيندي. هاڻي ڪفارو سمجهي وٺو: مرد سڄو مٿو يا مٿي جو چوٿون حصو يا مرد چاهي عورت سڄو منهن يا چوٿائي حصو چار پهر يا وڌيڪ لاڳيتو ڍڪين ته "دم" آهي ۽ چوٿين حصي کان گهٽ چار پهرن تائين يا چار پهرن کان گهٽ توڙي جو سڄو منهن يا مٿو، ته "صدقو" آهي ۽ چوٿائي حصي کان گهٽ کي چار پهرن کان گهٽ تائين ڍڪين ته ڪفارو ناهي پر گناهه آهي. (ايضاً ص758)

سوال: نزلي ۾ ڪپڙي سان نڪ اُگهي سگهجي ٿو يا نه؟

جواب: ڪپڙي سان نه ٿو اُگهي سگهجي، ڪپڙو يا ٽوال پري رکي ڪري ان ۾ نڪ سڻڪي ڇڏيو، صدرُالشَّريعه، بدرُالطَّريقه حضرت علامہ مولانا مفتي محمد امجد علي اعظمي عَلَيۡهِ رَحۡمَۃُ اللّٰهِ الۡقَوِي فرمائن ٿا: ڪن ۽ ڪياڙي لڪائڻ ۾ حرج ناهي. ائين ئي نڪ تي خالي هٿ رکڻ ۾ ۽ جيڪڏهن هٿ ۾ ڪپڙو آهي ۽ ڪپڙي

سميت نڪ تي هٿ رکيو ته ڪفارو ناهي پر مڪروھ ۽ گناھ آهي. (بهارشريعت ج 1 ص 1169)

اِحرام ۾ ٽشو پيپر جو استعمال

سوال: ٽشو پيپر سان منهن جو پگهر يا وضو جو پاڻي يا ٽڏ ۾ نڪ اُگهي سگهجي ٿو يا نه؟

جواب: نٿو اُگهي سگهجي.

سوال: منهن تي ڪپڙي يا ٽشو پيپر جو ماسڪ لڳائڻ ڪيئن؟

جواب: ناجائز ۽ گناھ آهي. شرط موجود هجڻ جي صورت ۾ ڪفارو به لازم ٿيندو.

سوال: مُحرِم خوشبودار ٽشو پيپر استعمال ڪري ورتو ته؟

جواب: خوشبودار ٽشو پيپر ۾ جيڪڏهن خوشبو جو عَين موجود آهي يعني اهو پيپر خوشبو سان پريل آهي ته بدن تي اها آلاڻ لڳڻ جي صورت ۾ جيڪو حڪم خوشبو جو هجي ٿو اُهو ئي ان جو به هوندو، يعني جيڪڏهن گهٽ آهي ۽ ڪامل عضوي (يعني پوري عضوي) کي نه لڳي، ته صدقو، نه ته جيڪڏهن وڏيڪ هجي يا پوري عضوي کي لڳي وڃي، ته دم آهي. ۽ جيڪڏهن عَين موجود نه هجي صرف مهڪ ايندي هجي ته جيڪڏهن ان سان چهرو وغيره اُگهيو ۽ چهري يا هٿ ۾ خوشبو جو اثر اچي ويو، ته ڪو ”ڪفارو“ ناهي جو هتي خوشبو جو عَين نه آهي ۽ ٽشو پيپر جو مقصودِ اصلي خوشبو

مان فائدو وٺڻ ناهي. (احرام اور خوشبودار صابن ص 31) **جيڪڏهن** ڪو اهڙي ڪمري ۾ داخل ٿيو جنهن ڪي ڌوٽي (يعني واس) ڏني ويئي هئي ۽ ان جي ڪپڙن ۾ مهڪ جذب ٿي ويئي، ته ڪو ڪفارو ناهي، ڇو ته ان خوشبو جي عَين مان نفعو ناهي ڪنيو.
(عالمگيري ج 1 ص 241)

سوال: سمهڻ وقت سبيل چادر پائي سگهجي ٿي يا نه؟

جواب: چهرو بچائي هڪ، بلڪ هڪ ڪان وڌيڪ چادرون به اوڍي سگهجن ٿيون چاهي پورا پير ڍڪجي وڃن.

سوال: هوائي جهاز يا بس وغيره جي اڳين سيٽ جي پويان يا وهاڻي تي منهن رکي ڪري مُحرِم سمهي پيو ته ڇا حڪم آهي؟

جواب: وهاڻي تي منهن رکي سمهڻ تي ڪو ڪفارو ناهي پر اهو مڪروهِ تحريمي آهي. جڏهن ته بس وغيره جي اڳين سيٽ جي پٺيان منهن رکي ڪري سمهڻ جائز آهي ڇاڪاڻ ته عام طور تي سيٽ، تختي ۽ دروازي وانگر سخت هوندي آهي نه ڪي وهاڻي وانگر نرم.

سوال: گوڏن ۾ منهن رکي سمهڻ ڪيئن؟ وهاڻي تي منهن رکي سمهڻ ۾ ڪفارو ناهي پر مڪروه آهي، ڇو؟

جواب: جيڪڏهن صرف گوڏن تي منهن هجي يعني گوڏي جي سختي تي ته جائز آهي، ڇاڪاڻ ته ڪپڙي جي اندر جيڪڏهن سخت شيءِ هجي ته ان سخت شيءِ جو حڪم لڳي ٿو نه ڪي

ڪپڙي جو، جيئن تہ عالمن ٻوري ۾ هَڙ (ڪپڙي ڪان سواء) جو حڪم لکيو آهي. پر گوڏي تي منهن رکي ڪري سمهڻ ۾ اها ڪيفيت تمام مشڪل آهي بلڪ ننڊ جي دؤران گوڏي جي سختي تي ۾ صرف ڪپڙي تي چهرو ايندو رهندو، تنهن ڪري ان ڪان اِحتراز ڪيو (يعني بچيو) وڃي نہ تہ ڪفاري جون صورتون پيدا ٿي سگهن ٿيون ۾ جيستائين وهاٽي جو تعلق آهي تہ اهو نرمي ۾ ڪپڙي وانگر آهي (انهيءَ لاءِ منع ڪيو ويو) پر مِن ڪُلِّ الوُجُوه (يعني هر طرح سان) ڪپڙو ناهي (انهيء ڪري ڪفارو ناهي)

سوال: مُحرِم سيءَ ڪان بچڻ جي لاءِ زِپ (Zip) واري بستري ۾ چهرو ۾ مٿو ڇڏي باقي بدن بند ڪري سمهي سگهي ٿو يا نہ؟

جواب: سمهي سگهي ٿو، چاڪاڻ تہ عادتاً ان کي لباس پائڻ نٿو چئجي.

سوال: مُحرِم کي قطرا ايندا هجن تہ ڇا ڪري؟

جواب: اڻ سبيل گوڏ ٻڌي، ڇو تہ احرام ۾ گوڏ ٻَڌڻ مطلقاً جائز آهي جڏهن تہ سلائي ڪيل نہ هجي.

(ملخص از فتاويٰ رضويه ج 10 ص 664)

سوال: ڇا بيماري وغيره جي مجبوري جي ڪري سبيل لباس پائڻ ۾ بہ ڪفارا آهن؟

جواب: جي ها! بيماري وغيره جي ڪري جيڪڏهن مٿي ڪان پيرن تائين سي ڪپڙا پائڻ جي ضرورت پيش آئي تہ هڪ ئي

جرم غير اختياري[1] آهي، جيڪڏهن چار پهر پائي يا وڌيڪ تہ دم، ۽ گهٽ ۾ صدقو، ۽ جيڪڏهن ان بيماري ۾ ان جڳهہ تي ضرورت هڪ ڪپڙي جي هئي ۽ ٻہ پاتائين مثلاً ضرورت قميص جي هئي ۽ سلائي واري گنجي ٻہ پاتائين تہ ان صورت ۾ ڪفارو تہ هڪ ئي ٿيندو، پر گنهگار ٿيندو ۽ جيڪڏهن ٻيو ڪپڙو ٻي جڳهہ تي پاتائين مثلاً ضرورت سلوار جي هئي ۽ قميص بہ پاتائين تہ هڪ جرم غير اختياري ٿيو ۽ هڪ اختياري جرم. (ملخص از بهار شريعت ج 1 ص 1168، عالمگيري ج 1 ص 242)

سوال: جيڪڏهن بنا ضرورت سڀ ڪپڙا پاتائين تہ ڪيترا ڪفارا ڏيڻا پوندا؟

جواب: جيڪڏهن بنا ضرورت سڀ ڪپڙا گڏ پاتائين تہ هڪ ئي جرم آهي، ٻہ جرم ان وقت آهن جو هڪ ضرورت جي ڪري هجي ۽ ٻيو بنا ضرورت هجي. (بهار شريعت ج 1ص 1168)

سوال: جيڪڏهن منهن ٻنهي هٿن سان ڍڪيائين يا مٿي يا ڇهري تي ڪنهن هٿ رکي ڇڏيو؟

جواب: مٿي يا نڪ تي پنهنجو يا ٻئي جو هٿ رکڻ جائز آهي جيئن تہ حضرت علامہ علي قاري عَلَيهِ رَحمَةُ اللهِ البارِي فرمائن ٿا: پنهنجو يا ٻئي جو هٿ پنهنجي مٿي يا نڪ تي رکڻ بالاتفاق مُباح (يعني جائز) آهي ڇو تہ ائين ڪرڻ واري کي ڍڪڻ يا لڪائڻ

مدينہ

(1) غير اختياري جرم جو مسئلو ص 121 تي ملاحظ فرمايو

وارو نئو چيو وجي. (لباب المناسک والمسلک المتقسط ص 123)

سوال: ڇا مُحرِم دعا گھرڻ کان پوءِ پنهنجا هٿ منهن تي نئو گھمائي سگھي؟

جواب: گھمائي سگھي ٿو، منهن تي هٿ رکڻ جي مطلقاً اجازت آهي، ڏاڙهي وارو اسلامي ڀاءُ دعا کان پوءِ بلڪ وضو ۾ به ان انداز سان منهن تي هٿ ملڻ کان بچي جنهن سان وار ڪِرڻ جو ڊپ هجي.

سوال: جيڪڏهن ڪلهي تي سبيل ڪپڙا رکيائين ته ڪهڙو ڪفارو آهي؟

جواب: ڪو ڪفارو ناهي. صدرُالشَّريعه رَحۡمَةُ اللهِ تَعَالٰی عَلَيۡه فرمائن ٿا: پائڻ جو مطلب هي آهي ته اهو ڪپڙو اهڙي طرح پائي جيئن عادتاً پاتو ويندو آهي، نه ته جيڪڏهن پهراڻ جي گوڏ ٻڌيائين يا پاجامي کي گوڏ وانگر ويڙهيائين پير پائينچي ۾ نه وڌا ته ڪجھ ناهي. ائين ئي چوغو (يعني جُبو) ڦهلائي ٻنهي ڪلهن تي رکيائين، آستين ۾ هٿ نه وڌا ته ڪفارو ناهي پر مکروه آهي ۽ ڪلهن تي سبيل ڪپڙا رکيائين ته ڪجھ ناهي.

(بهارشريعت ج 1 ص 1169)

حلق ۽ تقصير جي باري ۾ سوال جواب

سوال: جيڪڏهن عمري جو حلق حرم کان ٻاهر ڪرائڻ چاهي ته ڪرائي سگھي ٿو يا نه؟

جواب: نه ٿو ڪرائي سگھي، ڪرائيندو ته دم واجب ٿيندو. ها

ان جي لاءِ وقت جو ڪو قيد ناهي. (درمختار، ردالمحتار ج 3 ص 666)

سوال: ڇا جَدَّه شريف وغيره ۾ ڪم ڪرڻ وارن کي بہ هر ڀيري عمري ۾ حلق يا تقصِير ڪرڻ واجب آهي؟

جواب: جي ها، نہ تہ احرام جون پابنديون ختم نہ ٿينديون.

سوال: جنهن عورت جا وار ننڍا هجن (جيئن اڄڪلھ فيشن آهي) عمرا ڪرڻ جو جذبو بہ آهي پر بار بار قصر ڪرڻ ۾ مٿي جا وار ئي ختم ٿي ويندا، ڇا ڪري؟ جيڪڏهن مٿي جا وار ختم ٿي ويا يعني هڪ پورَ (يعني آڱر جي سَنڌ) کان گهٽ رهجي ويا تہ هاڻي عمرا ڪندي تہ قصر ممڪن نہ رهيو، معافي ملندي يا ڇا؟

جواب: جيستائين مٿي تي وار موجود هجن عورت جي لاءِ هر دفعي قصر واجب آهي، رسول الله صَلَّى اللهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم جن ارشاد فرمايو: ”عورتن تي حلق ناهي بلڪ انهن تي صرف تقصير (واجب) آهي.“ (ابو داؤد ج 2 ص 295 حديث 1984) اهڙي عورت جنهن جا وار آڱر جي هڪ سَنڌ کان گهٽ رهجي ويا هجن، ان جي لاءِ هاڻي قصر جي معافي آهي ڇاڪاڻ تہ قصر ممڪن نہ رهيو ۽ حلق ڪرائڻ ان جي لاءِ منع آهي اهڙي صورت ۾ جيڪڏهن حج جو معاملو آهي تہ افضل هي آهي تہ نحر جي ڏينهن جي پڇاڙي ۾ (يعني 12 ذُوالحِجَّةِ الحرام جي سج لهڻ کان پوءِ) اِحرام کان ٻاهر اچي، جيڪڏهن نحر جي ڏينهن جي پڇاڙي تائين انتظار نہ بہ ڪيائين تہ ڪا شيءِ لازم نہ ٿيندي.

مختلف سوال ۽ جواب

سوال: مٿو يا منهن زخمي ٿيڻ جي صورت ۾ پَٽي ٻڌڻ گناهه ته ناهي؟

جواب: مجبوريءَ جي صورت ۾ گناهه نه ٿيندو، البت ”غير اختياري جرم“ جو ڪفارو ڏيڻو پوندو، تنهنڪري جيڪڏهن ڏينهن يا رات يا ان کان گهٽي دير تائين ايتري ويڪري پٽي ٻڌي جو چوٿون حصو يا ان کان وڌيڪ مٿو يا منهن ڍڪجي ويو ته دم، ۽ گهٽ ۾ صدقو واجب ٿيندو (غير اختياري جرم جو تفصيل ص 121 تي ملاحظ فرمايو) ان کان علاوه جسم جي ٻين عضون تي، ۽ پڻ عورت جي مٿي تي به مجبورًا پٽي ٻڌڻ ۾ ڪو حرج ناهي.

سوال: حج يا عمري جي سعي کان پهرين حلق ڪرائي ڇڏيائين، ڪيئي ڏينهن گذري ويا ڇا ڪري؟

جواب: حج ۾ حلق جو مسنون وقت سعي کان پهرين ئي هوندو آهي يعني حلق کان پهرين سعي ڪرڻ خلافِ سنت آهي. تنهنڪري جيڪڏهن ڪنهن سعي کان پهرين حلق ڪرايو ته ڪو حرج ناهي. ۽ ڪيئي ڏينهن گذرڻ سان به وڌيڪ ڪجهه لازم نه ٿيندو، ڇاڪاڻ ته سعي جي لاءِ ڪو آخري وقت (END TIME) مقرر ناهي. ها جيڪڏهن هو بنا سعي ڪرڻ جي ”وطن“ هليو ويو ته هاڻي واجب جي ترڪ ڪرڻ جي ڪري دم لازم

ٿيندو، پوءِ جيڪڏهن هن موٽي ڪري سعي ڪري ورتي تہ دم ساقط ٿي ويندو، البت بهتر اهو آهي تہ هاڻي هو دم ئي ڏي جو ان ۾ فقيرن جو نفعو آهي اهو حڪم انهي وقت آهي تہ جڏهن حلق پنهنجي وقت يعني نحر جي ڏينهن ۾ ڏهين جي رمي کان پوءِ ڪرايو هجي، جيڪڏهن رمي کان پهرين يا نحر جي ڏينهن کان پوءِ حلق ڪرايو تہ دم واجب ٿيندو. **عمري** ۾ جيڪڏهن ڪنهن سعي کان پهرين حلق ڪرايو تہ ان تي دم لازم ٿيندو. پوءِ جيڪڏهن پورو يا طواف جو اڪثر حصو يعني چار ڦيرا ڪري چڪو هو تہ اِحرام کان نڪري ويندو، نہ تہ نہ نڪرندو. ڪيئي ڏينهن گذري وڃڻ جي سبب بہ سعي ساقط نہ ٿيندي ڇو تہ اها واجب آهي، تنهنڪري ان کي سعي ڪرڻي پوندي.

سوال: تہ ڇا 13 ذُوالحَجّ کان عُمرا شروع ڪيا وڃن؟

جواب: جي نہ، اَيامِ تشريق يعني 9، 10، 11، 12، 13 ذوالحِجَّةِ الحَرام، انهن پنجن ڏينهن ۾ عمري جو اِحرام ٻڌڻ مڪروهِ تحريمي (ناجائز ۽ گناهہ) آهي جيڪڏهن ٻڌو تہ دم لازم ٿيندو.

(درمختار ج 3 ص 547)

13 تي سج لهڻ کان پوءِ اِحرام ٻڌي سگهجي ٿو

سوال: ڇا مقامي ماڻهن جن هن سال حج نہ ڪيو ڇا اُهي بہ انهن ڏينهن يعني نائين کان تيرهين يعني پنج ڏينهن عمرو نٿا ڪري سگهن؟

جواب: انهن جي لاءِ بہ انهن ڏينهن ۾ عمري جو اِحرام ٻڌي عمرو ڪرڻ مڪروهِ تحريمي آهي. آفاقي، حلّي ۽ ميقاتي سڀني جي لاءِ اصل ممانعت انهن ڏينهن ۾ عمري جو اِحرام ٻڌڻ جي آهي. عمري جو وقت پورو سال آهي، پر پنج ڏينهن عمري جو اِحرام ٻڌڻ مڪروهِ تحريمي آهي، ۽ جيڪڏهن نائين کان اڳ واري احرام سان انهن (پنج) ڏينهن ۾ عمرو ڪيو تہ ڪو حرج ناهي ۽ ان صورت ۾ بہ مُسۡتَحب اهو آهي تہ انهن ڏينهن کي گذاري پوءِ عمرو ڪري. (لباب المناسڪ ص 466)

سوال: اَشهُرِ حج (يعني حج جي مهينن) ۾ جيڪڏهن ڪو حِلّي يا حَرَمي عمرو بہ ڪري ۽ حج بہ ڪري تہ ان جي باري ۾ ڇا حڪم آهي؟

جواب: ائين ڪرڻ واري تي دم واجب ٿي ويندو، ڇاڪاڻ تہ ان کي صرف حجِّ اِفراد جي اجازت آهي جنهن ۾ عمرو شامل ناهي. البت هو صرف عمرو ڪري سگهي ٿو.

سوال: اِحرام ۾ ڪاڏو ڪائڻ کان پهرين ۽ پوءِ هٿ ڌوئڻ ڪيئن آهي؟ نہ ڌوئڻ سان مير مٿي وغيره پيٽ ۾ ويندي ۽ بعد ۾ نہ ڌوئيندا سين تہ هٿ سٽيا ۽ بدبودار رهندا، ڇا ڪريون؟

جواب: ٻئي پيرا بنا صابڻ وغيره جي هٿ ڌوئو جيڪڏهن ڪا ٻاهرين ڪاراڻ يا سٽي هٿن ۾ لڳي تہ ضرورتاً ڪپڙي سان اُگهي ونو، پر وار نہ ٽٽن ان جو احتياط ڪريو.

سوال: وضو کان پوءِ مُحرِم جو رومال سان هٿ منهن اُگهڻ ڪيئن آهي؟

جواب: منهن تي (ءِ مرد مٿي تي بہ) ڪپڙو نہ تہ لڳائي سگهي، جسم جو باقي حصو مثلاً هٿ وغيره ايتري احتياط سان اُگهي سگهو ٿا جو مَرُ مٿي بہ نہ لهي ءِ وار بہ نہ ٽٽن.

سوال: مُحرِم منهن بچائي پي ڪيپ (يعني ٽوپي) وارو يا ڪماني وارو نقاب لڳائي سگهي ٿي يا نہ؟

جواب: لڳائي سگهي ٿي، پر هوا لڳي يا غلطيءَ سان پنهنجو هٿ نقاب تي رکيائين، جنهن جي ڪري چاهي ٿوري دير جي لاءِ بہ چهري سان نقاب لڳي ويو تہ ڪفاري جي صورت بڻجي سگهي ٿي.

سوال: حلق ڪرائڻ وقت مُحرِم مٿي تي صابڻ لڳائي يا نہ؟

جواب: صابڻ نہ لڳائي ڇو تہ مَرُ مٿي صاف ٿيندي ءِ مير صاف ڪرڻ اِحرام ۾ مڪروهِ (تنزيهي) آهي.

سوال: ماهواريءَ جي حالت ۾ عورت اِحرام جي نيّت ڪري سگهي ٿي يا نہ؟

جواب: ڪري سگهي ٿي، پر اِحرام جا نفل ادا نہ ٿي ڪري سگهي، باقي طواف پاڪ ٿيڻ کان پوءِ ڪري.

سوال: سلائي واري چپل پائڻ ڪيئن آهي؟

جواب: وسطِ قدم يعني پير جو اُڀريل حصو جيڪڏهن نہ ڍڪجي

تہ حرج نہ آھي.

سوال: اِحرام ۾ ڳنڍ يا سيفٽي پِن يا بٽڻ لڳائڻ ڪيئن آھي؟

جواب: خلافِ سنت آھي. لڳائڻ واري بُرو ڪيو، البت دم وغيره ناھي.

سوال: مُحرِم نڪ يا ڪن جي مَر ڪڍي سگھي ٿو يا نہ؟

جواب: وضوءَ ۾ نڪ جي نرم حصي تائين ھر جڳھ پاڻي وھائڻ سنّتِ مؤڪّده آھي ۽ غسل ۾ فرض آھي. تنھنڪري جيڪڏھن نڪ ۾ سنگھ سُڪي وئي تہ صاف ڪرڻي پوندي، ۽ پلڪن وغيره ۾ جيڪڏھن اک جون پچي سڪي پئي آھي تہ ان کي بہ وضو ۽ غسل جي لاءِ صاف ڪرڻ فرض آھي پر اھو احتياط ضروري آھي تہ وار نہ ٽٽي. رھيو ڪن جي مَرُ ڪڍڻ تہ ان کي صاف ڪرڻ جي اجازت جي وضاحت ڪنھن بہ ناھي ڪئي، تنھنڪري ان جو حڪم اھو ئي ٿيندو جيڪو بدن جي مَر جو آھي يعني ان جو صاف ڪرڻ مڪروه تنزيھي آھي. پر اھو احتياط ضروري آھي تہ وار نہ ٽٽي.

سوال: ڇا زنده ماءُ پيءُ جي نالي تي عمرو ڪري سگھجي ٿو؟

جواب: ڪري سگھجي ٿو. فرض نماز، روزو، حج، زڪوٰة ۽ ھر قسم جي نيڪ ڪم جو ثواب زنده، مرده سڀني کي ايصال ڪري سگھجي ٿو .

سوال: اِحرام جي حالت ۾ جوئَ مارڻ جا ڪفارا ٻڌايو.

جواب: پنهنجي جوءِ پنهنجي جسم يا ڪپڙي ۾ ماريائين يا اُڇلايائين تہ هڪ جوءِ هجي تہ مانيءَ جو هڪ ٽڪر ۽ بہ يا ٽي هجن تہ هڪ مُٺ اَناج ۽ ان (يعني ٽن) کان وڌيڪ ۾ صدقو. جوءِ مارڻ جي لاءِ مٿو يا ڪپڙو ڌوتائين يا اُسَ تي وڌائين تڏهن بہ اهي ئي ڪفارا آهن جيڪي مارڻ جا آهن، ٻئي ڪنهن ان جي چوڻ تي ان جي جوءِ ماري تڏهن بہ هن (يعني مُحرِم) تي ڪفارو آهي، جيتوڻيڪ مارڻ وارو اِحرام ۾ نہ هجي، زمين وغيره تي ڪريل جوءِ يا ٻئي جي جسم يا ڪپڙن جون جوئون مارڻ ۾ مارڻ واري تي ڪجھ ناهي جيتوڻيڪ اهو پيو بہ مُحرِم هجي.

عرب شريف ۾ ڪم ڪرڻ وارن جي لاءِ

سوال: جيڪڏهن مڪي شريف زَادَهَا اللّٰهُ شَرَفًا وَّتَعۡظِيۡمًا ۾ ڪم ڪرڻ وارا مثلاً ڊرائيور يا اتان جا رهواسي وغيره روزانو بار بار "طائف شريف" وڃن تہ ڇا هر ڀيري واپسي ۾ انهن کي روزانو عمري وغيره جو اِحرام ٻڌڻ ضروري آهي؟

جواب: هي قاعدو ذهن نشين ڪري ڇڏيو تہ جيڪڏهن مڪي وارا ڪنهن ڪم سان "حرم جي حدن" کان ٻاهر پر ميقات جي اندر (مثلاً جدّه شريف) وڃن تہ انهن کي واپسي جي لاءِ اِحرام جي ضرورت ناهي، ۽ جيڪڏهن "ميقات" کان ٻاهر (مثال طور مديني پاڪ، طائف شريف، رياض وغيره) وڃن تہ هاڻي بنا اِحرام

جي ”حرم جي حدن“ ۾ واپس اچڻ جائز ناهي. ڊرائيور چاهي ڏينهن ۾ ڪيترائي ڀيرا اچ وڃ ڪري هر ڀيري ان تي حج يا عمرو واجب ٿيندو رهندو. بنا اِحرام جي مڪےءِ مڪرمہ زَادَهَا اللّٰهُ شَرَفًا وَّتَعۡظِيۡمًا ۾ ايندو ته دم واجب ٿيندو جيڪڏهن انهيءَ سال ميقات کان ٻاهر وڃي ڪري اِحرام ٻڌي وٺي ته دم ساقط ٿي ويندو.

اِحرام نہ ٻڌڻو هجي تہ حيلو

سوال: جيڪڏهن ڪو شخص جدي شريف ۾ ڪم ڪندو هجي ته پنهنجي وطن مثال طور پاڪستان کان ڪم جي لاءِ جدي شريف آيو ته ڇا اِحرام لازمي آهي؟

جواب: جيڪڏهن نيّت ئي جده شريف وڃڻ جي آهي ته هاڻي احرام جي ضرورت ناهي، بلڪ هاڻي جدي شريف کان مڪي پاڪ زَادَهَا اللّٰهُ شَرَفًا وَّتَعۡظِيۡمًا به وڃڻ ٿئي ته بنا احرام جي وڃي سگهي ٿو، تنهنڪري جيڪو شخص مڪي شريف ۾ بغير احرام جي وڃڻ چاهيندو هجي ته اهو حيلو ڪري سگهي ٿو، شرط هي ته واقعي ان جو ارادو پهريان مثلاً جَدّه شريف وڃڻ جو هجي ۽ مڪي پاڪ زَادَهَا اللّٰهُ شَرَفًا وَّتَعۡظِيۡمًا حج ۽ عمري جي ارادي سان نہ ويندو هجي، مثال طور واپار جي لاءِ جَدّه شريف وڃي ٿو ۽ اتان کان فارغ ٿي ڪري مڪي پاڪ زَادَهَا اللّٰهُ شَرَفًا وَّتَعۡظِيۡمًا جو ارادو ڪيائين، جيڪڏهن پهريان کان ئي مڪي شريف جو ارادو آهي ته بنا احرام جي نہ ٿو وڃي سگهي، جيڪو شخص ٻئي جي طرفان

حجّ بدل لاءِ وجي ٿو ان کي هي حيلو جائز ناهي.

عمري يا حج جي لاءِ سوال ڪرڻ ڪيئن؟

سوال: ڪجهہ غريب عاشق عمري يا حج جي لاءِ ماڻهن کان مالي امداد جو سوال ڪندا آهن ڇا ائين ڪرڻ جائز آهي؟

جواب: حرام آهي، **صَدرُالاَفاضِل** حضرت علامہ مولانا سيّد محمد **نعيمُ الدّين مراد آبادي** عَلَيهِ رَحمَةُ اللهِ الهادي **نقل ڪن ٿا:** "ڪي يمني حج جي لاءِ بنا خرچ پکي جي روانا ٿيندا هئا ۽ پنهنجو پاڻ کي **مُتَوَڪِّل** (يعني **الله** عَزَّوَجَلَّ تي ڀروسو رکڻ وارا) چوندا هئا ۽ مکي شريف پهچي سوال شروع ڪري ڏيندا هئا ۽ ڪڏهن قُرلُٽ ۽ خيانت جا بہ مُرتَڪب ٿيندا هئا. انهن جي باري ۾ هي آيت سڳوري نازل ٿي ۽ حڪم ٿيو تہ توشو (يعني سفر جو خرچ، پکو) کڻي هلو ٻين تي بار نہ وجهو، سوال نہ ڪريو جو بهتر زادِ راهہ پرهيزگاري آهي. (خزائن العرفان ص 67)

جيئن تہ سيپارو 2 **سُورَةُ البَقَرَہ** آيت نمبر 197 ۾ ارشادِ ربُّ العِباد آهي:

وَتَزَوَّدُوْا فَاِنَّ خَيْرَ الزَّادِ التَّقْوٰى ٘ (البقره آيت 197)

ترجمو ڪنز الايمان: ۽ ٿمر ساڻ کڻو ۽ سڀ کان بهتر ٿمر پرهيزگاري آهي.

مديني جي سلطان، رحمت عالميان صَلَّى اللهُ تَعَالٰى عَلَيهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم جو فرمان آهي: "جيڪو شخص ماڻهن کان سوال ڪري حالانڪ نہ ان وٽ فاقو پهتو نہ ايترا ٻار ٻچا آهن جن جي طاقت نہ ٿو

رکي تہ قيامت جي ڏينهن اهڙي طرح ايندو جو ان جي منهن تي گوشت نہ هوندو. (شعب الايمان ج 3 ص 274 حديث 3526)

مديني جا ديوانؤ! بس صبر ڪريو، سوال جي ممانعت ۾ ايتريقدر سختي آهي جو فقهاءِ ڪرام رَحِمَهُمُ اللهُ السَّلام فرمائن ٿا: غسل ڪان پوءِ اِحرام ٻڌڻ ڪان پهريان پنهنجي بدن تي خوشبو لڳايو شرط هي تہ پاڻ وٽ موجود هجي جيڪڏهن پاڻ وٽ نہ هجي تہ ڪنهن ڪان نہ گهرو جو هي بہ سوال آهي.

(ردالمحتارج 3 ص 559)

جب بُلایا آقا نے خود ہی انتظام ہو گئے

صَلُّوا عَلَى الْحَبِيْب! صَلَّى اللهُ تَعَالٰى عَلٰى مُحَمَّد

عمري جي ويزا تي حج جي لاءِ ترسڻ ڪيئن آهي؟

سوال: ڪي ماڻهو پنهنجي وطن مان رمضان شريف ۾ عمري جي ويزا وٺي ڪري حرمَين شريفَين زَادَهُمَا اللهُ شَرَفًا وَّتَعْظِيمًا ويندا آهن، ويزا جي مدت ختم ٿيڻ باوجود اتي ئي رهندا آهن يا حج ڪري وطن واپس موٽندا آهن، انهن جو اهو فعل شرعًا صحيح آهي يا نہ؟

جواب: دنيا جي هر ملڪ جو اهو قانون آهي تہ بنا ويزا جي ڪنهن غير ملڪي کي ترسڻ نٿو ڏنو وڃي. حَرَمَين طَيِّبَين زَادَهُمَا اللهُ شَرَفًا وَّتَعْظِيمًا ۾ بہ اهو ئي قاعدو آهي، ويزا جي مدت ختم

ٺيڻ کان پوءِ ترسڻ وارو جيڪڏهن پوليس جي هٿ چڙهي وڃي، تہ هاڻي چاهي اهو اِحرام جي حالت ۾ ئي ڇو نہ هجي ان کي قيد ڪري ونندا آهن. نہ ان کي عمرو ڪرڻ ڏيندا آهن نہ حج، سزا ڏيڻ کان پوءِ ان کي ”خروج“ لڳائي ان جي وطن روانو ڪري ڇڏيندا آهن. ياد رهي! جنهن قانون جي خلاف ورزي ڪرڻ تي ذلت، رشوت ۽ ڪوڙ وغيره آفتن ۾ پوڻ جو ڊپ هجي انهيءَ قانون جي خلاف ورزي جائز ناهي. جيئن تہ منهنجا آقا اعليٰ حضرت، **امام اهلسنّت، مولانا شاه امام احمد رضا خان** عَلَيْهِ رَحْمَةُ الرَّحْمٰن فرمائن ٿا: مباح (يعني جائز) صورتن مان ڪجهہ (صورتون) قانوني طور تي ڏوهہ هونديون آهن انهن ۾ ملوث ٿيڻ (يعني اهڙي قانون جي خلاف ورزي ڪرڻ) پنهنجي ذات کي اَذِيّت ۽ ذلت جي لاءِ پيش ڪرڻ آهي ۽ اهو ناجائز آهي. (فتاويٰ رضويه ج 17 ص 370) تنهن ڪري ويزا (Visa) کان بغير دنيا جي ڪنهن ملڪ ۾ رهڻ يا حج جي لاءِ ترسڻ جائز ناهي. غير قانوني ذريعن سان ”حج“ جي لاءِ ترسڻ ۾ ڪاميابي حاصل ڪرڻ کي مَعَاذَالله الله ۽ رسول عَزَّوَجَلَّ و صَلَّى اللهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم جو ڪرم چوڻ سخت بيباڪي آهي.

غير قانوني ترسڻ واري جي نماز جو اهم مسئلو

سوال: ويزا کان بغير حج جي لاءِ ترسڻ وارو نماز پوري پڙهي

يا قصر ڪري؟

جواب: عمري جي ويزي تي وجي غير قانوني طور حج جي لاءِ ترسڻ يا دنيا جي ڪنهن بہ ملڪ ۾ ويزا جي مدت پوري ٿيڻ کان پوءِ جنهن جي غير قانوني رهڻ جي نيت هجي اهي ويزا جي مدت ختم ٿيڻ وقت جنهن شهر يا ڳوٺ ۾ مقيم هجن اتي جيستائين رهندا انهن جي لاءِ مقيم ئي جا حڪم هوندا، جيتوڻيڪ سالن تائين رهن. البت هڪ ڀيري بہ جيڪڏهن 92 ڪلو ميٽر يا ان کان بہ وڌيڪ فاصلي جي سفر جي ارادي سان ان شهر يا ڳوٺ کان هليا تہ پنهنجي آبادي کان ٻاهر نڪرندي ئي مسافر تي ويا ۽ هاڻي انهن جي اِقامت جي نيّت بيڪار آهي. مثلاً ڪو شخص پاڪستان کان عمري جي ويزا تي مڪي پاڪ زَادَهَا اللّٰهُ شَرَفًا وَّتَعْظِيْمًا ويو، ويزا جي مدت ختم ٿيڻ وقت بہ مڪي شريف ئي ۾ مقيم آهي تہ ان تي مقيم جا احڪام آهن. هاڻي جيڪڏهن مثلاً اُتان کان مديني منور زَادَهَا اللّٰهُ شَرَفًا وَّتَعْظِيْمًا آيو تہ چاهي سالن تائين غير قانوني ترسي، مسافر ئي آهي ايستائين جو جيڪڏهن ٻيهر مڪي شريف زَادَهَا اللّٰهُ شَرَفًا وَّتَعْظِيْمًا اچي پوءِ بہ مسافر رهندو ان کي "قصر نماز" ئي ادا ڪرڻي پوندي. ها ٻيهر ويزا ملي وڃڻ جي صورت ۾ اِقامت جي نيّت ڪري سگهجي ٿي.

حرم ۾ ڪبوترن، ماڪڙ کي اُڏائڻ، ستائڻ

سوال: حرم جي ڪبوترن ۽ ماڪڙن کي خوامخواه اُڏائڻ

ڪيئن آهي؟

جواب: اعليٰ حضرت رَحْمَةُ اللّٰہِ تَعَالٰی عَلَيْه فرمائن ٿا: حرم جا ڪبوتر اُڏائڻ منع آهي. (ملفوظاتِ اعليٰ حضرت ص 208)

سوال: حرم جي ڪبوترن ۽ ماڪڙن کي ستائڻ ڪيئن؟

جواب: حرام آهي. صدرُالشَّريعه رَحْمَةُ اللّٰہِ تَعَالٰی عَلَيْه فرمائن ٿا: حرم جي جانور کي شڪار ڪرڻ يا ان کي ڪنهن طرح ايذاءُ ڏيڻ سيني جي لاءِ حرام آهي. مُحرِم ۽ غير مُحرِم ٻئي انهي حڪم ۾ برابر آهن. (بهارِ شريعت ج 1 ص 1186)

سوال: مُحرِم ڪبوتر ذبح ڪري کائي سگهن ٿا؟

جواب: بهار شريعت جلد پهريون صفحو 1180 تي آهي: مُحرِم جهنگ جي جانور کي ذبح ڪيو ته حلال نه ٿيو بلڪ مردار آهي، ذبح ڪرڻ کان پوءِ ان کي کائي به ورتائين ته جيڪڏهن ڪفّارو ڏيڻ کان پوءِ کاڌائين ته هاڻي وري کائڻ جو ڪفارو ڏي ۽ جيڪڏهن نه ڏنو هئائين ته هاڻي هڪ ئي ڪفارو ڪافي آهي.

سوال: حرم جي ماڪڙ پڪڙي ڪري کائي سگهون ٿا يا نه؟

جواب: حرام آهي. (هوئين ماڪڙ حلال آهي، مڇي وانگر مئل به کائي سگهو ٿا انهيءَ کي ذبح ڪرڻ جي حاجت ناهي)

سوال: مسجدُالحرام کان ٻاهر ماڻهن جي پيرن سان چٿجي زخمي ۽ مئل ڪيتري ئي ماڪڙ پيل هوندي آهي جيڪڏهن اهي ماڪڙ کاڌي وڃن ته؟

جواب: جيڪڏهن ڪنهن ماڪڙ کائي ورتي ته ان تي ڪو به

ڪفارو ڪونهي ڇو تہ حرم ۾ شڪار ٿيندڙ انهيءَ جانور جو کائڻ حرام آهي جيڪو شرعي طريقي سان ذبح ڪرڻ سان حلال ٿيندو هجي جئين هرڻ وغيره، ۽ اهڙي شڪار جي حرام هجڻ جو سبب اهو آهي تہ حرم ۾ شڪار ڪرڻ سان اهو جانور مردار قرار ڏنو وڃي ٿو ۽ مردار جو کائڻ حرام آهي. ماکڙ جو کائڻ انهي لاءِ حلال آهي جو انهي ۾ شرعي طريقي سان ذبح ڪرڻ جو شرط ناهي، اهو جهڙي طرح بہ ذبح ٿي وڃي حلال آهي، جئين پيرن هيٺان لتاڙڻ سان يا گلو دٻائڻ سان ماري وڃي تڏهن بہ حلال ئي رهندي آهي. البت هي ياد رهي تہ ارادي سان ماکڙ جو شڪار ڪرڻ جي بهرحال حدودِ حرم ۾ اجازت ناهي.

سوال: حرم جي خشڪي جي جهنگلي جانور کي ذبح ڪرڻ جو ڪفارو بہ ٻڌائي ڇڏيو؟

جواب: انهي جو ڪفارو ان جي قيمت صدقو ڪرڻ آهي.(1)

سوال: حرم جي مرغي ذبح ڪرڻ، کائڻ ڪئين آهي؟

جواب: حلال آهي. گهريلو جانور مثلاً مرغي، ٻڪري، مينهن، اُٺ وغيره ذبح ڪرڻ، ۽ انهن جو گوشت کائڻ ۾ ڪو حرج ڪونهي، ممانعت خشڪي جي وحشي جهنگلي جانورن جي

(1) ڪفاري جي تفصيلي احڪامن جي لاءِ مڪتبة المدينه جي شايع ٿيل بهارِ شريعت ج 1 ص 1179 تي ملاحظ فرمايو، بلڪ صفحي 1191 تائين مطالعو ڪريو ان شآءالله عَزَّوَجَلَّ اهي ضروري مسئلا ڄاڻڻ لاءِ ملندا جو اوهان حيران رهجي ويندا.

شڪار جي آهي.

سوال: مسجد الحرام کان ٻاهر ڪيتري ئي ماڪڙ هوندي آهي جيڪڏهن ڪو ماڪڙ پيرن يا گاڏي ۾ چٿجي زخمي ٿي پئي يا مري ويئي ته؟

جواب: ڪفارو ڏيڻو پوندو، بهارِ شريعت جلد اوّل صفحو 1184 تي آهي: ماڪڙ به خشڪي جو جانور آهي انهي ڪي ماري ته ڪفارو ڏي ۽ هڪ ڪجور ڪافي آهي. صفحي 1181 تي آهي: ڪفارو لازم ٿيڻ لاءِ قصدًا (يعني ڄاڻي واڻي) قتل ڪرڻ شرط ناهي ڀُل چُڪ ۾ قتل ٿيو تڏهن به ڪفارو آهي.

سوال: مسجدالحرام ۾ تمام گهڻي ماڪڙ هوندي آهي خادم صفائي ڪندي وائيپر وغيره سان بيدردي سان گهليندا آهن، جنهن سان زخمي ٿينديون، مرنديون آهن. جيڪڏهن نه ڪن ته صفائي جي صورت ڇا ٿيندي؟ اهڙي طرح ٻڌو آهي ڪبوترن جي تعداد ۾ گهٽتائي جي لاءِ انهن کي جهلي ڪري پري ڇڏي ايندا يا ڪائي ڇڏيندا آهن.

جواب: ماڪڙ جيڪڏهن ايتري وڌيڪ آهي جو انهن سان مسئلو ٿئي ٿو ته انهن کي مارڻ ۾ ڪو حرج ناهي. انهي کان علاوه مارڻ تي تاوان (يعني ڏنڊ) لازمي ٿيندو، چاهي ڄاڻي واڻي ماري يا غلطي سان ماري. حرم جو ڪبوتر جهلي ذبح ڪيو ته تاوان لازم آهي ائين ئي حرم کان ٻاهر ڇڏي اچڻ تي تي به تاوان

لازم ٿيندو، جيستائين انهن جي امن سان حرم ۾ واپس اچڻ جو علم نہ ٿي وڃي. ٻنهي صورتن ۾ تاوان انهيءَ ڪبوتر جي قيمت آهي ۽ انهي مان مراد اها قيمت جيڪا اتي ان قسم جي معاملن جي مَعرفت و بصارت (يعني ڄاڻ سڃاڻ ۽ معلومات) رکندڙ ٻہ شخص بيان ڪن ۽ جيڪڏهن ٻہ شخص نہ ملي سگهن تہ هڪ ئي جو اعتبار ڪيو ويندو.

سوال: حرم جي مڇي ڪاٽڻ ڪئين؟

جواب: مڇي خشڪي جو جانور نہ آهي ان ڪي ڪائي سگهجي ٿو ۽ ضرورتًا شڪار ٻہ ڪري سگهجي ٿو.

سوال: حرم جي ڪوئي ڪي ماريو تہ ڇا ڪفارو ٿيندو؟

جواب: ڪو ڪفارو ڪونهي انهي ڪي مارڻ جائز آهي. بهارِ شريعت جلد اوّل صفحو 1183 تي آهي ڪانءُ، سِرڻ، بگهڙ، وڇون، نانگ، ڪئو، گهوس، ڇڇوندر، ڇڪ هڻڻ وارو ڪتو، پسون، مڇر، ڇِچڙ، ڪُمي، ڪيڪڙو، پروانو، ڇڪ هڻڻ واري ماڪوڙي، مک، ڪرڙي، ٻُر ۽ تمام حَشَراتُ الاَرض (يعني ڪيڙا ماڪوڙا) ٻِجو (جهنگلي جانور)، لومڙي، گدڙ جڏهن تہ اهي درندا حملو ڪن يا جيڪي درندا اهڙا هجن جن جي عادت اڪثر ابتداءً حملو ڪرڻ جي هوندي آهي جئين شينهن، چيتو، تيندوا (چيتي وانگر هڪ جانور) انهن سڀني جي مارڻ ۾ ڪجھ ناهي. ائين ئي پاڻي جي سڀني جانورن جي قتل ۾ ڪفارو نہ آهي.

حرم جا وڻ وغيره ڪٽڻ

سوال: حرم جي وڻ وغيره ڪٽڻ جي باري ۾ ڪجھ هدايتون ڏيو.

جواب: دعوتِ اسلامي جي اشاعتي اداري مكتبة المدينہ جي شايع ٿيندڙ 1250 صفحن تي مشتمل ڪتاب بهارِ شريعت جلد اوّل صفحو 1189 کان 1190 مان ڪجھ مسئلا ملاحظ فرمايو: حرم جي وڻ جا چار قسم آهن: ﴿1﴾ ڪنهن ان کي پوکيو آهي ۽ اهو اهڙو وڻ آهي جنهن کي ماڻهو پوکيندا آهن ﴿2﴾ پوکيو آهي پر اهڙي قسم جو نہ آهي جنهن کي ماڻهو پوکيندا آهن ﴿3﴾ ڪنهن ان کي پوکيو ڪونهي پر انهيءَ قسم مان آهي جنهن کي ماڻهو پوکيندا آهن ﴿4﴾ پوکيو ڪونهي نہ ان قسم مان آهي جنهن کي ماڻهو پوکيندا آهن. پهرين ٽن قسمن جي ڪٽڻ ۾ ڪجھ ناهي يعني ان تي ڪو جرمانو ناهي. رهيو هي تہ اهو جيڪڏهن ڪنهن جي مِلڪ آهي تہ مالڪ تاوان وٺندو. چوٿين قسم ۾ جرمانو ڏيڻو پوندو ۽ ڪنهن جي مِلڪ آهي تہ مالڪ تاوان بہ وٺندو ۽ جرمانو ان وقت آهي تہ سائو هجي ٽٽل يا اکڙيل نہ هجي. جرمانو اهو آهي تہ ان جي قيمت جو اناج وٺي مسڪينن تي صدقو ڪري هر مسڪين کي هڪ صدقو ۽ جيڪڏهن ان جي قيمت جو اناج پوري صدقي کان گهٽ آهي تہ هڪ ئي مسڪين کي ڏي ۽ ان جي لاءِ حرم جو مسڪين

هجڻ لازمي ناهي ۽ اهو بہ ٿي سگهي ٿو تہ قيمت ئي صدقو ڪري ڇڏي ۽ اهو بہ ٿي سگهي ٿو تہ انهيءَ قيمت جو جانور خريد ڪري حرم ۾ ذبح ڪري، روزو رکڻ ڪافي ناهي.

مسئلو 3: جيڪو وڻ سُڪي ويو ان کي اکيڙي بہ سگهي ٿو ان مان فائدو بہ وٺي سگهي ٿو.

مسئلو 5: وڻ جا پن ٽوڙيا جيڪڏهن ان سان وڻ کي نقصان نہ پهتو تہ ڪجهہ ڪونهي ائين ئي جيڪو وڻ ميوو ڏئي ٿو ان کي بہ ڪٽڻ ۾ تاوان ناهي جڏهن تہ مالڪ کان اجازت وٺي ورتي هجي، ان کي قيمت ڏيئي ڇڏي.

مسئلو 6: ڪجهہ ماڻهن ملي ڪري وڻ ڪٽيو تہ هڪ ئي تاوان آهي جيڪو سيني ۾ ورهائجي ويندو توڙي سڀ مُحرِم هجن يا غير مُحَرِم يا ڪجهہ مُحَرِم ڪجهہ غير مُحَرِم.

مسئلو7: حرم جي پيلو (يعني ڄار) يا ڪنهن وڻ جو ڏندڻ ناهڻ جائز نہ آهي.

مسئلو 9: پنهنجي يا جانور جي هلڻ ۾ يا خيمو هڻڻ ۾ ڪجهہ وڻ ختم ٿي ويا تہ ڪجهہ ناهي.

مسئلو 10: ضرورت جي ڪري فتويٰ ان تي آهي تہ اتان جي گاهہ تي جانورن کي چارڻ جائز آهي. باقي ڪٽڻ، اُکيڙڻ جو اهو ئي حڪم آهي جيڪو وڻ جو آهي سواءِ اِذخر ۽ سڪل گاهہ جي جو ان مان هر طرح جو فائدو جائز آهي. ڪُنيي جي اُکيڙڻ ٽوڙڻ ۾ ڪو حرج ناهي.

ميقات مان بغير احرام جي گذرڻ جي باري ۾ سوال جواب

سوال: جيڪڏهن ڪنهن آفاقي ميقات مان احرام نہ ٻڌو، مسجدِ عائشہ مان اِحرام ٻڌي عمرو ڪري تہ ڇا حڪم آهُي؟

جواب: جيڪڏهن مڪي شريف زَادَهَا اللهُ شَرَفًا وَّتَعْظِيْمًا جي ارادي سان ڪو آفاقي هليو ۽ ميقات ۾ بنا احرام جي داخل ٿي ويو تہ انهيءَ تي دم واجب ٿي ويو. هاڻي مسجدِ عائشہ ڪان اِحرام ٻڌڻ ڪافي نہ آهي، يا تہ دم ڏي يا پوءِ ميقات ڪان ٻاهر وڃي ۽ اتان ڪان عمري وغيره جو اِحرام ٻڌي ڪري اچي تڏهن دم ساقط ٿيندو.

صَلُّوا عَلَى الْحَبِيْب! صَلَّى اللهُ تَعَالٰى عَلٰى مُحَمَّد

مدني مشورو

حج ۽ عمري جو طريقو سکڻ جي لاءِ مڪتبة المدينہ جي ڇئن ڪيسٽن جو سيٽ حاصل ڪريو ۽ پڻ وڊيو سي ڊيز [1] حج ڪا طريقہ [2] عمري ڪا طريقہ [3] مدينے کی حاضري بہ ملاحظہ فرمايو ۽ رسالي ”احرام اور خوشبودار صابن“ جو مطالعو بہ فائديمند آهي

ماٰخذ و مراجع

قرآن پاک	مکتبۃ المدینہ باب المدینہ کراچی	الایضاح فی مناسک الحج	المکتبۃ الامدادیہ مکۃ المکرّمہ
تفسیر خزائن العرفان	مکتبۃ المدینہ باب المدینہ کراچی	البحر العمیق فی المناسک	مؤسسۃ الریان بیروت
بخاری	دار الکتب العلمیۃ	مسلک متقسط	باب المدینہ کراچی
ابوداؤد	دار احیاء التراث العربی بیروت	لباب المناسِک	باب المدینہ کراچی
ترمذی	دار الفکر بیروت	فتاوٰی رضویہ	رضا فاونڈیشن مرکز الاولیاء لاہور
نسائی	دار الکتب العلمیۃ	بہارِ شریعت	مکتبۃ المدینہ باب المدینہ کراچی
ابن ماجہ	دار المعرفۃ بیروت	فتاوٰی حج وعمرہ	جمعیت اشاعت اہلسنت باب المدینہ کراچی
ابویعلی	دار الکتب العلمیۃ	احرام اور خوشبودار صابن	مکتبۃ المدینہ باب المدینہ کراچی
معجم کبیر	دار احیاء التراث العربی بیروت	اِحیاء العلوم	دار صادر بیروت
معجم اوسط	دار الکتب العلمیۃ	کشف المحجوب	نوائے وقت پرنٹرز مرکز الاولیاء لاہور
ابوداؤد طیالسی	دار المعرفۃ بیروت	الشفاء	مرکز اہل السنۃ برکات رضا ہند
شعب الایمان	دار الکتب العلمیۃ	المواہب اللدنیۃ	دار الکتب العلمیۃ
المنامات	دار الکتب العلمیۃ	بستان المحدثین	باب المدینہ کراچی
مسند امام شافعی	دار الکتب العلمیۃ	مثنوی	الفیصل ناشران وتاجران کتب مرکز الاولیاء لاہور
ابن عساکر	دار الفکر بیروت	اخبار الاخیار	فاروقی اکیڈمی کمبٹ پاکستان
جامع العلوم والحکم	دار الکتب العلمیۃ	جذب القلوب	النوریۃ الرضویہ پبلشنگ کمپنی مرکز الاولیاء لاہور
در مختار	دار الکتب العلمیۃ	کتاب الحج	مکتبہ نعمانیہ ضیاء کوٹ
رد المحتار	دار الکتب العلمیۃ	ملفوظاتِ اعلیٰ حضرت	مکتبۃ المدینہ باب المدینہ کراچی
فتاوٰی عالمگیری	دار الفکر بیروت	وسائلِ بخشش	مکتبۃ المدینہ باب المدینہ کراچی

امير اهلسنت، مولانا ابو بلال محمد الياس عطار قادري رضوي جا سنڌي زبان ۾ ترجمو ٿيل ڪجھ ڪتاب ۽ رسالا

مجلسِ تراجم [دعوتِ اسلامي] امير اهلسنت دامت برکاتهم العاليه جي مايه ناز تصنيف ٿيل ڪتابن ۽ رسالن جو سنڌي زبان ۾ ترجمو ڪيو آهي. جن جو تفصيلي ذڪر ڪجهه هن ريت آهي:

1. فيضانِ سنت (جلد پهريون)
2. غيبت جون تباهه ڪاريون (جلد ٻيو)
3. نيڪي جي دعوت
4. نماز جا احڪام
5. بياناتِ عطاريه (حصو پهريون)
6. پردي جي باري ۾ سوال جواب
7. گهرو علاج
8. مدني پنج سوره
9. رفيق الحرمين
10. رفيق المعتمرين
11. فيضان رمضان
12. اسلامي ڀينرن جي نماز
13. وزن گهٽ ڪرڻ جو طريقو
14. گناهن جو علاج
15. گانن باجن جون تباهه ڪاريون
16. ابوجهل جو موت
17. شيطان جا چار گڏهه
18. احترام مسلم
19. ويران محل
20. قبر جو امتحان
21. مديني جي مڇي
22. قوم لوط جو تباهه ڪاريون
23. جنات جو بادشاهه
24. نانگ جهڙو جن
25. مسجدون خوشبودار رکو
26. امام احمد رضا جو تذڪرو
27. مڙدي جا صدما
28. حسيني گهوٽ
29. صبح بهاران
30. وسوسا ۽ ان جو علاج
31. زخمي نانگ
32. ذِڪرواري نعت خواني
33. ملازمين جي لاءِ 21 مدني گل
34. تنگدستيءَ جا اسباب
35. 40 روحاني علاج
36. آقا جو مهينو
37. ڪفن جي واپسي
38. بريلي کان مدينو
39. قبر وارن جون 25 حڪايتون
40. هيبتناڪ اٺ
41. بري خاتمي جا سبب

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعٰلَمِيْنَ وَالصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ عَلٰى سَيِّدِ الْمُرْسَلِيْنَ اَمَّا بَعْدُ فَاَعُوْذُ بِاللّٰهِ مِنَ الشَّيْطٰنِ الرَّجِيْمِ بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

هوائي جهاز جي ڪِرڻ ۽ سڙڻ کان ”امن“ ۾ رهڻ جي دعا

هوائي جهاز ۾ سوار ٿي اول آخر درود شريف سان گڏ هي دعاءِ مصطفيٰ ﷺ پڙهو:

اَللّٰهُمَّ اِنِّیْۤ اَعُوْذُبِكَ مِنَ الْهَدْمِ وَاَعُوْذُبِكَ
مِنَ التَّرَدِّیْ ؕ وَاَعُوْذُبِكَ مِنَ الْغَرَقِ وَالْحَرَقِ
وَالْهَرَمِ ؕ وَاَعُوْذُبِكَ اَنْ یَّتَخَبَّطَنِیَ الشَّیْطٰنُ
عِنْدَ الْمَوْتِ ؕ وَاَعُوْذُبِكَ اَنْ اَمُوْتَ فِیْ سَبِیْلِكَ
مُدْبِرًا ؕ وَاَعُوْذُبِكَ اَنْ اَمُوْتَ لَدِیْغًا ؕ

مدني گل: بلند مقام تان ڪِرڻ کي تَرَدِّي ۽ سڙڻ کي حَرَق چوندا آهن، حضور پاڪ، صاحبِ لولاڪ، سيّاحِ افلاڪ ﷺ هي دعا گهرندا هئا[1] هي دعا هوائي جهاز جي لاءِ خاص ناهي جيئن ته ان دعا ۾ بلندي تان ڪِرڻ ۽ سڙڻ کان به پناهه گهري وئي آهي ۽ هوائي سفر ۾ اهي ٻئي خطرا موجود آهن تنهنڪري اُميد آهي ان جي پڙهڻ جي برڪت سان هوائي جهاز حادثي کان محفوظ رهي.

[1] ابوداؤد ج ۲ ص ۱۳۲ حديث ۱۵۵۲